

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

CORNELIVS TACITVS

EDIDERVNT

HALM-ANDRESEN

II 2

GERMANIA · AGRICOLA · DIALOGVS

L I P S I A E
I N A E D I B V S B . G . T E V B N E R I

<http://icon.org.pl>

1.25 717

Lotte Wallenberg, U.T.

38, 43

P. CORNELII TACITI

LIBRI QUI SUPERSUNT

RECOGNOVIT

CAROLUS HALM

EDITIONEM QUINTAM CURAVIT

GEORGIUS ANDRESEN

TOM. II FASC. II

GERMANIA · AGRICOLA

DIALOGUS DE ORATORIBUS

INSTYTUT
BADAŃ LITERACYJNYCH PAŃ
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
Tel. 26-68-63

LIPSIAE IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI MCMXIV
<http://rcin.org.pl>

23.802

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI

<http://rcin.org.pl>

CORNELII TACITI

GERMANIA · AGRICOLA

DIALOGUS DE ORATORIBUS

P. CORNELII TACITI
DE ORIGINE ET SITU
GERMANORUM

LIBER.

1. Germania omnis a Gallis Raetisque et Pannoniis Rheno et Danuvio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur; cetera Oceanus ambit, latos sinus et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus Raeticarum Alpium inaccessio ac praecipiti vertice ortus modico flexu in occidentem versus septentrionali Oceano miscetur. Danuvius molli et clementer edito montis Abnobaе iugo effusus plures populos adit, donec in Ponti-

---

B = codex Vaticanus 1862, *b* = Leidensis Perizonianus, utriusque consensus = *X*. *C* = Vaticanus 1518, *c* = Neapolitanus IVc. 21, utriusque consensus = *Y*. *E* = cod. Aesinus lat. 8. Codices *BCc* ipse contuli Romae ac Neapoli a. 1898, codicis *b* lectiones deprompsi ex G. Wissowae editione Lugd. Bat. 1907, codicis *E* ex Caesaris Annibaldi editione Lips. 1910. Omnes codices sunt saec. XV et originem traxerunt ex libro Hersfeldensi, de quo v. quae ad Agricolaem adnotavi. — Lectiones, quibus nulla nota adiecta est, in omnibus libris extant. *Mf* = Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde IV.

CORNELII (C. CORNELII Y) TACITI DE ORIGINE ET SITU GERMANORVM (GERMANIAE *c* et liber Hersf.) *BCc* et liber Hersf teste Decembrio (v. Sabbadini Riv. di fil. XXIX 262), CORNELII TACITI DE ORIGINE · SITU · MORIBVS AC POPVLIS GERMANORVM LIBER *b*, CORNELII TACITI DE ORIGINE ET MORIBVS GERMANORVM LIBER *E*, de situ Germaniae Reifferscheid, ut est in codice Urbinati 412.

1 Raetisque Cellarins: retiisque (rae-, rhae-, rhe-) 9 Abnobaе Rhenanus: arnobaе vel arbonaе | plures Y (plurimos *E*. Wolff coll. Plin. n. h. IV 79)

cum mare sex meatibus erumpat; septimum os paludibus hauritur.

2. Ipsos Germanos indigenas crediderim minimeque AVSW. aliarum gentium adventibus et hospitibus mixtos, quia nec terra olim, sed classibus advehebantur qui mutare sedes quaerebant, et inmensus ultra utque sic dixerim adversus Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. quis porro, praeter periculum horridi et ignoti maris, Asia aut Africa aut Italia relicta Germaniam peteret, informem terris, asperam AVS·S·W caelo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit? * 10

Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est, Tuistonem deum terra editum. ei filium Mannum, originem gentis conditoremque, Manno tris filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingaevones, medii Herminiones, ceteri Istaevones 15 vocentur. quidam, ut in licentia vetustatis, pluris deo ortos plurisque gentis appellationes, Marsos Gambrivos Suebos Vandilios affirmant, eaque vera et antiqua nomina. ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint: ita nationis nomen, non gentis evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore obmetum, mox etiam a se ipsis invento nomine Germani vocarentur.

3. Fuisse apud eos et Herculem memorant, primumque 25 omnium virorum fortium ituri in proelia canunt. sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vo-

6 aversus *Acidalius* 10 si om. b (cui *Sturm*) 12 Tuistonem *Ob corr.*: Tristonem *Bb* (Tuisman *B in marg.*), Tuisconem *E*, Bistonem *c*, cf. *Mf. p. 112* 13 ei *BE*: et *bY*, cf. *WS. f. kl. Phil. 1903, 276* | conditoremque *al.*: conditorisque (*nisi quod conditoris O*), conditoresque *Rhenanus* 14 tres *Y* | e om. *C* 15 Ingaevones *Mf. p. 590* | herminiones *Bb¹CE* | Istaevones *Mf.*, Iscaevones *J. Grimm* 16 plures *Y* | deos *E* 17 pluresque (plurisque gentes et appellationes *J. Müller*) | ganbrivos *C*, gabrinos *b¹* | sueuos libri ac sic deinceps, cf. ad 41,1 18 uandalios *b* 19 auditum *E. Wolff* 20 ac] ut *b* 21 sunt *C*, sū sequente litura *E* | nomen in nomen gentis *Acidalius*, [non gentis] *A. Weidner* 22 a victo *J. Grimm* 23 etiam] et *C*, om. *Ec* 26 illius *Fr. Hertlein* 27 haec iure suspectum | baritum *c²* et *E in marg.*

cant, accendunt animos futuraeque pugnae fortunam ipso
 cantu augurantur; terrent enim trepidantve, prout sonuit
 acies, nec tam vocis ille quam virtutis concentus videtur.
 affectatur praecipue asperitas soni et fractum murmur, ob-
 5 iectis ad os scutis, quo plenior et gravior vox repercussu in-
 tumescat. ceterum et Ulixen quidam opinantur longo illo
 et fabuloso errore in hunc Oceanum delatum adisse Germa-
 niae terras, Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm ho-
 dieque incolitur, ab illo constitutum nominatumque; aram
 10 quin etiam Ulixi consecratam adiecto Laërtae patris nomine
 eodem loco olim repertam, monumentaque et tumulos quos-
 dam Graecis litteris inscriptos in confinio Germaniae Rae-
 tiaeque adhuc extare. quae neque confirmare argumentis
 neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat
 15 vel addat fidem.

4. Ipse eorum opinioni accedo, qui Germaniae populos
 nullis [aliis] aliarum nationum conubiis infectos propriam
 et sinceram et tantum sui similem gentem extitisse arbitran-
 tur. unde habitus quoque corporum, tamquam in tanto
 20 hominum numero, idem omnibus: truces et caerulei oculi,
 rutilae comae, magna corpora et tantum ad impetum valida,
 laboris atque operum non eadem patientia, minimeque sitim
 aestumque tolerare, frigora atque inedia[m] caelo solove as-
 sueverunt.

25 5. Terra etsi aliquanto specie differt, in universum ta-
 men aut silvis horrida aut paludibus foeda, humidior qua

3 vocis . . . ille videtur *Rhenanus*: uoces ille (illae) . . . uidentur
 5 ad os *om. c* 6 ulixen *Y*: Ulixem *vel* ulyessem *vel* Ulyxen
reliqui, ac similia v. 10 7 hunc] illum *Herm. Schütz* 8 astibur-
 giumque *b¹*, Assiburgiumque *C*, Asciburgiumque *E* | hodie *Y* (ho-
 die quoque *Mosler*) 9 colitur *E*, incolatur *al.* | nominatumque
ασιμπουργιον BYE, nominatumque *et in marg.* deest *b*; *signum lacunae*
posuit Haupt 11 eo *C* | monumentaque *BCE* 16 opinioni
C. Meiser: opinionibus 17 aliis *del. Lipsius et om. Meginhardus*
 18 et 21 tantum] tamen *C* 19 habitus corporum quoque *C* | tam-
 quam *Cc* et *B in marg.*: quamquam *BbE* et *c supra l.* 20 ceruli
B¹b et *E supra l.* 23 soloque *al.* | assueverunt *Y*: assueverint *su-*
perser. u E, assueverunt *b* et *B superser. int* 25 aliquantum *Er-*
nesti et Halm coll. Agr. 24,9

Gallias, ventosior qua Noricum ac Pannoniam aspicit; satis ferax, frugiferarum arborum inpatiens, pecorum fecunda, sed plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor aut gloria frontis: numero gaudent, caeque solae et gratissimae opes sunt. argentum et aurum propitiine an irati dii negaverint dubito. nec tamen affirmaverim nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione et usu haud perinde afficiuntur. est videre apud illos argentea vasa legatis et principibus eorum muneri data non in alia vilitate quam quae humo finguntur, quamquam proximi ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent formasque quasdam nostrae pecuniae agnoscunt atque eligunt: interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque. argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla affectione animi, sed quia numerus argenteorum facilius usui est promiscua ac vilia mercantibus.

6. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. rari gladiis aut maioribus lanceis utuntur: hastas vel ipsorum vocabulo frameas gerunt angusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio possit, vel cominus vel eminus pugnent. et eques quidem scuto frameaque contentus est, pedites et missilia spargunt, pluraque singuli, atque in immensum vibrant, nudi aut sagulo leves. nulla cultus iactatio; scuta tantum lectissimis coloribus distingunt. paucis loricae, vix uni alterive cassis aut galea. equi non forma, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros in morem nostrum docentur: in rectum aut uno flexu dextros agunt, ita coniuncto orbe, ut nemo poste-

1 Gallias] s del. b | ac] aut C 2 ferax om. C | patiens Tross | pecudum b¹ 3 pleraque Lipsius | aut] et A. Gudeman 5 dapes B¹ | propitii Y | nauigauerint B 8 et] etiam B | perinde bB¹ et E supra l.: proinde YB²E 10 alia utilitate al. 15 quoque om. E (argentumque H. Schütz) 16 affectione Y: affectatione XE 19 Nec C 25 plura al. | in om. Bb¹ 26 laetissimis C 28 galea Rhenanus: galeae (galea est Müttzell) 29 narietate bE 30 dextros vel sinistros A. Michaelis: | coniuncto et in marg. cuncto BE,

rrior sit. in uniuersum aestimanti plus penes peditem roboris; eoque mixti proeliantur, apta et congruente ad equestrem pugnam uelocitate peditum, quos ex omni iuuentute delectos ante aciem locant. definitur et numerus: centeni ex
 5 singulis pagis sunt, idque ipsum inter suos uocantur, et quod primo numerus fuit, iam nomen et honor est. acies per cuneos componitur. cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. corpora suorum etiam in dubiis proeliis referunt. scutum reliquisse praecipuum flagitium, nec aut sacris adesse aut concilium inire ignominioso
 10 fas, multique superstites bellorum infamiam laqueo finierunt.

7. Reges ex nobilitate, duces ex uirtute sumunt. nec regibus infinita aut libera potestas, et duces exemplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant,
 15 admiratione praesunt. ceterum neque animadvertere neque uincire, ne uerberare quidem nisi sacerdotibus permissum, non quasi in poenam nec ducis iussu, sed uelut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. effigiesque et signa quaedam detracta lucis in proelium ferunt; quodque praecipuum fortitudinis incitamentum est, non casus nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiae et propinquitates; et in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde uagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores: ad matres, ad coniuges
 20 uulnera ferunt; nec illae numerare aut exigere plagas pauent, cibosque et hortamina pugnantibus gestant.

8. Memoriae proditur quasdam acies inclinatas iam et labantes a feminis restitutas constantia precum et obiectu

---

cuncto et s. l. coniuncto b, cuncto et s. l. conuicto c, concto C (iuncto Baehrens) 1 existimanti Y 4 dilectos B s. l. | centeni... numerus v. 6 om. C 5 quod] quidem Bb¹ 6 primo ac s. l. mum E, primo ac s. l. us Bb, sed in b us erasum 8 formidinis corr. b ex fortitudinis | et in C 10 consilium B²C 11 fas est cod. Vat. 4498 13 aut] ac Y | et] etiam X 14 agunt C 16 ne] neque E 17 ueluti C 18 effigies E 20 nec] neque b 21 et Yb²E: aut Bb¹ 22/23 ululatus foeminarum C 23 audiri iure suspectum (del. Ritter, auditur Kritx, audiunt Madvig, audias uel unde est... audire Wölfflin, est audire Schütz, possit post infantium add. C. Heraeus) 25 enumerare b | aut] et Y 26 et om. C

pectorum et monstrata cominus captivitate, quam longe impatientius feminarum suarum nomine timent, adeo ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperantur. inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant, nec aut consilia earum aspernantur aut responsa neglegunt. vidimus sub divo Vespasiano Velaedam diu apud plerosque numinis loco habitam; sed et olim Albrunam et compluris alias venerati sunt, non adulatione nec tamquam facerent deas.

9. Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus 10 humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem et Martem concessis animalibus placant. pars Sueborum et Isidi 15 sacrificat: unde causa et origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quod signum ipsum in modum liburnae figuratum docet advectam religionem. ceterum nec cohibere parietibus deos neque in ullam humani oris speciem assimilare ex 15 magnitudine caelestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.

10. Auspicia sortesque ut qui maxime observant. sortium 20 consuetudo simplex. virgam frugiferae arbori decisam in surculos amputant eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. mox, si publice consultetur, sacerdos civitatis, si privatim, ipse pater 25 familiae precatus deos caelumque suspiciens ter singulos tollit, sublatis secundum impressam ante notam interpretatur. si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspicioꝝ adhuc fides exigitur. et illud quidem etiam hic notum, avium voces volatus-

4 nobiles *b*² | imperentur *b*¹ 7 Velaedam *BcE*, Valedam *C*, uledam *b* 8 Albrunam *W. Wackernagel*: auriniam *BbCE*, fluriniam *c*, Albriniam *BE in marg.*, *bc s. l.* | complures *Y* 9 neque *b* 11 H. et (ac *Y*) M. c. a. placant *YE*: M. c. a. placant et Herculem *X* (et Herculem *del. Ritter*) 12 consuetis *Reifferscheid* 13 peregrinorum *C* 14 liburnicae *A. Gudeman* 16 assimilare *E* 18 nominibus *ac s. l.* numinibus *c* 20 conseruant *C* 21 est simplex *C* 23 fortuito *E* 24 consultetur *Haase*: consuletur (consulitur *Walch*, si publica consultatio fit *Meginhard*)

que interrogare: proprium gentis equorum quoque praesagia ac monitus experiri. publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi et nullo mortali opere contacti; quos pres-
 5 sos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comi-
 tantur hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio
 maior fides, non solum apud plebem, sed apud proceres; sacerdotes enim ministros deorum, illos conscios putant. est
 et alia observatio auspicio-
 10 rum, qua gravium bellorum eventus explorant. eius gentis, cum qua bellum est, captivum quoquo
 modo interceptum cum electo popularium suorum, patriis
 quemque armis, committunt: victoria huius vel illius pro prae-
 iudicio accipitur. ✕

11. De minoribus rebus principes consultant, de maio-
 ribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem
 15 arbitrium est, apud principes praetractentur. coeunt, nisi quid
 fortuitum et subitum incidit, certis diebus, cum aut inchoatur
 luna aut impletur; nam agendis rebus hoc auspiciatissimum
 initium credunt. nec dierum numerum, ut nos, sed noctium
 computant. sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem
 20 videtur. illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut iussi
 conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coeuntium
 absumitur. ut turba placuit, considunt armati. silentium per
 sacerdotes, quibus tum et coercendi ius est, imperatur. mox
 rex vel princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout
 25 decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate
 suadendi magis quam iubendi potestate. si displicuit sententia,
 fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt:
 honoratissimum assensus genus est armis laudare. ✕

12. Licet apud concilium accusare quoque et discrimen

1 equorumque praesagia C 3 equi candidi b in marg. 5 hinnitus ac Y 6 sed C et s. l. E: om. Xc 7 sacerdotes enim ministros Wölfflin: apud sacerdotes se enim ministros libri interpolate | istos Bb¹ 9 explorant YE: explorantur b¹, exploratur b²B | captivum B | quo modo C 10 depopularium E 15 praetractentur c et corr. C: pertractentur XCE 16 incidit E 20 nec iniussi E 21 coeuntium] caetuum E 22 turba J. Fr. Gronovius: turbae vel turbe 23 tum c: cum C, tamen X, tamen et in marg. tantum E 24 principes Perizonius 27 si placuit cod. Vat. 2964 29 concilium Y

capitis intendere. distinctio poenarum ex delicto: proditores et transfugas arboribus suspendunt, ignavos et imbelles et corpore infames caeno ac palude, iniecta insuper crate, mergunt. diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. sed et levioribus delictis pro modo poena: equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multae regi vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis eius exolvitur. eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui iura per pagos vicosque reddunt; centeni singulis ex plebe comites consilium simul et auctoritas adsunt. X

13. Nihil autem neque publicae neque privatae rei nisi armati agunt. sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. tum in ipso concilio vel principum aliquis vel pater vel propinqui scuto frameaque iuvenem ornant: haec apud illos toga, hic primus iuventae honos; ante hoc domus pars videntur, mox rei publicae. insignis nobilitas aut magna patrum merita principis dignationem etiam adolescentulis assignant: ceteris robustioribus ac iam pridem probatis aggregantur, nec rubor inter comites aspici. gradus quin etiam ipse comitatus habet, iudicio eius quem sectantur; magnaue et comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus, et principum, cui plurimi et acerrimi comites. haec dignitas, hae vires, magno semper et electorum iuvenum globo circumdari, in pace decus, in bello praesidium. nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat; expetuntur enim legationibus et muneribus ornantur et ipsa plerumque fama bella profligant. X

5 supplicia *b*¹, flagitia *b*² in marg. | sed at *b* 6 poena *Acidalius*: poenarum 7 mulctantur *Eb* | mulctae 8 vindicatur *YEB*²: vindicavit *Bb*¹ 9 principes ex princeps corr. *b* 10 reddant *Ernesti* 12 [autem] *Zernial* 13 cuique *C* 14 tum *Cc*¹*b*²: cum *Bb*¹*c*²*E* 15 pater] ipsi *E* | propinquus (v corr. ex *i*) *C*, propinquus *c* 18 dignitatem *X* 19 adolescentibus *E* | ceteri *Lipsius*: ceteris 20 rubori *Ernesti* 21 etiam et ipse *E* 22 quibus] cui *Acidalius* 24 haec vires *bC*, sed in *b* *c* del. 25 et electorum *E*: electorum *XY* 26 cuique *om. E*

14. Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatu virtutem principis non adaequare. iam vero infame in omnem vitam ac probrosum superstitem principi suo ex acie recessisse: illum defendere, tueri, sua quoque
 5 fortia facta gloriae eius assignare praecipuum sacramentum est: principes pro victoria pugnant, comites pro principe. si civitas, in qua orti sunt, longa pace et otio torpeat, plerique nobilium adulescentium petunt ultra eas nationes, quae tum bellum aliquod gerunt, quia et ingrata genti quies et facilius
 10 inter ancipitia clarescunt magnumque comitatum non nisi vi belloque tueare; exigunt enim <a> principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam; nam epulae et quamquam incompti, largi tamen apparatus pro stipendio cedunt. materia munificentiae per bella et raptus.
 15 nec arare terram aut expectare annum tam facile persuaseris quam vocare hostem et vulnera mereri; pigrum quin immo et iners videtur sudore acquirere quod possis sanguine parare. ✕

15. Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus
 20 per otium transigunt, dediti somno ciboque, fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus et penatium et agrorum cura feminis senibusque et infirmissimo cuique ex familia: ipsi hebet, mira diversitate naturae, cum
 25 iidem homines sic ament inertiam et oderint quietem. mos est civitatibus ultra ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, quod pro honore acceptum etiam necessitatibus subvenit. gaudent praecipue finitimarum gentium donis, quae non modo a singulis, sed et publice mittuntur, electi equi, magna arma, phalerae torquesque; iam et pecuniam accipere docuimus. ✕

2 virtute principem E | aequare Y | uiro b 4 et tueri Meiser, illum tueri Wölfflin 5 eius om. b 8 adolescentum E | tum] cum C 11 tueare Y: tueri in fine v. E, tuentur X | a add. Acidalius 12 illamque E 16 uulnera B ac similiter alias 17 et om. C 19 non ante multum del. Acidalius, probabiliter 21 penatum E 23 habent bC | miram diuersitatem b² 24 iidem E 25 principibus aliquid ed. Viennensis a. 1509 28 et om. C 29 magnifica Baehrens et Meiser, insignia Köchly

16. Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes. colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant non in nostrum morem conexis et cohaerentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium sive incertia aedificandi. ne caementorum quidem apud illos aut tegularum usus: materia ad omnia utuntur informi et citra speciem aut delectationem. quaedam loca diligentius illinunt terra ita pura ac splendente, ut picturam ac liniamenta colorum imitetur. solent et subterraneos specus aperire eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemis et receptaculum frugibus, quia rigorem frigorum eius modi loci molliunt, et si quando hostis advenit, aperta populatur, abdita autem et defossa aut ignorantur aut eo ipso fallunt, quod quaerenda sunt.

17. Tegumen omnibus sagum fibula aut, si desit, spina consertum; cetera intecti totos dies iuxta focum atque ignem agunt. locupletissimi veste distinguntur, non fluitante, sicut Sarmatae ac Parthi, sed stricta et singulos artus exprimente. gerunt et ferarum pelles, proximi ripae neglegenter, ultiores exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus. eligunt feras et detracta velamina spargunt maculis pellibusque beluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod feminae saepius lineis amictibus velantur eosque purpura variant, partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos; sed et proxima pars pectoris patet. quamquam severa illic matrimonia, nec ullam morum partem magis laudaveris. nam prope soli barbarorum singulis uxo-

1 Nullis *E* 4 locant et in marg. longant *E*, longant et s. l. locant *B* | et om. *E* 6 nec *c* 10 lineamenta *BCE* | celorum *C*, locorum *Nipperdey*, corporum *Köchly* | imitentur *Ec* 12 hiemis *Reifferscheid coll. 46,16 et Ann. IV 66,11*: hiemi 13 locis, em. *Acidalius* 14 populatio *E* | [autem] *Muretus* 16 tegmen *c* | figura *b* 20 ferunt *Bb*¹ | proximi ripae exquisitius, ultiores neglegenter *Carrio* 22 vellera *Bachrens* 26 superiorem *P. Voss, Tidskr. f. fil. VII 112*

ribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur.

18. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. intersunt parentes et propinqui ac munera probant, munera
 5 non ad delicias muliebres quaesita nec quibus nova nupta comatur, sed boves et frenatum equum et scutum cum framea gladioque. in haec munera uxor accipitur, atque in vicem
 ipsa armorum aliquid viro offert: hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos coniugales deos arbitrantur. ne se
 10 mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus
putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in
proelio passuram ausuramque hoc iuncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereun-
 15 dum: accipere se quae liberis inviolata ac digna reddat, quae nurūs accipiant rursusque ad nepotes referantur.

19. Ergo saeptā pudicitia agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis convivorum irritationibus corruptae. litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant. paucissima
 20 in tam numerosa gente adulteria, quorum poena praesens et maritis permissa: abscessis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus ac per omnem vicum verbere agit; publicatae enim (vero) pudicitiae nulla venia: non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic
 25 vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur.
 melius quidem adhuc eae civitates, in quibus tantum virgines nubunt et cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum quo modo unum corpus unamque vitam,

2 pluribus *Halm*: plurimis (pluris nuptiis ambiunt *Weidner Philol.* 47, 368) 4 et] ac b | ac munera *del. Lachmann*, munera *del. Haase priore loco, posteriore Bernhardt*, tuetur *Bachrens coll. Propert.* 1, 3, 25 8 haec maximum *Y* 11 incipientibus *b* 13/14 hec—hec—hec *C* 14 renuntiant *E* | uiuentes *E* | pereundum *b*: periendum *C*, pariendum *Bc*, parientes *E*, moriendum *Novák* 15 inviolata reddat ac digna *Acidalius* | reddant *C* 16 rursus—quae *Y* 17 saeptae *al.* | pudicitiae *E* 21 abscessis *E*: accisis *Bc*, accisis *B*, accissis *C* 22 maritus *om. cod. Vat.* 2964 23 enimvero *Madvig*: enim (etiam *Lipsius*, [enim] *Nipperdey*) 24 inuenit *Y* (leniverit *Kraffert*)

ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament. numerum liberorum finire aut quemquam ex agnatis necare flagitium habetur, plusque ibi boni mores valent quam alibi bonae leges. *Ans. v.*

20. In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in haec 5 corpora, quae miramur, excrescunt. sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis aut nutricibus delegantur. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas: inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec aetas separet ingenuos, virtus agnoscat. sera iuvenum venus, eoque inexhausta pu- 10 bertas. nec virgines festinantur; eadem iuventa, similis proceritas: pares validaeque miscentur, ac robora parentum liberi referunt. ✕sororum filiis idem apud avunculum qui apud patrem honor. quidam sanctiorem artiolemque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiendis obsidibus magis exi- 15 gunt, tamquam et animum firmitus et domum latius teneant. heredes tamen successoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum. si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres patruum avunculi. quanto plus propinquorum, quanto maior affinium numerus, tanto gratiosior senectus; 20 nec ulla orbitatis pretia.

21. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est; nec implacabiles durant; luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in 25 publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem.

Convictibus et hospitibus non alia gens effusius indulget. quemcumque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatus epulis excipit. cum defecere, qui

1 ne tam maritum quam matrimonium *Meiser*; tamquam *post* sed *spurium videtur Guilelmo Christ* 3 finire *E* | quemque *Y* | ex natis *Lipsius* 5 ac] atque *E* 7 aut] ac *EY* 8 dignoscas *EBC* 10 inexhausta *E* 13 qui apud *b*: qui ad *BYE* 16 et in animum *libri*: repetitum est in *ex proximo versu* (et in *ingent animum P. Voss*) 20 quanto *vir doctus in marg. cod. Urb. 412*: tanto *BYE*, quo *b in litura* | maior *ex magis corr. b* | gratior *E in marg., s. l. Be* 22 seu patris seu propinqui *om. C* 27 aliqua *X* 29 defeceret *C*, defecerit *c*

modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes; proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum ignotumque quantum ad ius hospitis nemo discernit. abeunti, si quid posposcerit, concedere moris; et
 5 poscendi in vicem eadem facilitas. gaudent muneribus, sed nec data imputant nec acceptis obligantur. [victus inter hospites comis.] X

22. Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti cibum capiunt: separatae singulis sedes et sua cuique mensa. tum ad negotia nec minus saepe ad convivia procedunt armati. diem noctemque continuare potando nulli probum. crebrae, ut inter vinolentos, rixae raro conviciis, saepius caede et vulneribus transiguntur. set et de reconciliandis invicem inimicis et iungendis affinitatibus et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant, tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus aut ad magnas incalescat. gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris
 20 licentia ioci; ergo detecta et nuda omnium mens. postera die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est: deliberant, dum fingere nesciunt, constituunt, dum errare non possunt.

23. Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus; proximi ripae et vinum mercantur. cibi simplices, agrestia poma, recens fera aut lac concretum: sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. adversus sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis quam armis vincuntur. X

4 poposcerunt B, poposceris b¹ 5 facultas c 6 verba inclusa Bleterius ex nota marginali illata esse intellexit. Duae fuisse notae videntur: altera victus inter hospites, altera comes (ex v. 1) | homines C 7 comīs B (communis Longolius, vinclum i. h. comitas Lachmann) 8 e] enim Bb¹E 9 hiemis e, hyemis E | occupet Prammer, at cf. 17,6, ubi est (non sit) supplendum est 13 uinulentos OE 14 transiguntur b | sed de Y 19 nec] aut E | adhec X 20 loci X corr. | mens. postera: sic distinxit Passow 21 res retractatur Meiser

24. Genus spectaculorum unum atque in omni coetu idem: nudi iuvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu iaciunt. exercitatio artem paravit, ars decorem, non in quaestum tamen aut mercedem: quamvis audacis lasciviae pretium est voluptas spectantium. 5
aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent, tanta lucrandi perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo iactu de libertate ac de corpore contendant. victus voluntariam servitatem adit: quamvis iuvenior, quamvis robustior alligari se ac venire patitur. ea est in re prava 10 pervicacia; ipsi fidem vocant. servos condicionis huius per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriae exolvant. X

25. Ceterum servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur: suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus aut pecoris aut 15 vestis ut colono iniungit, et servus hactenus paret; cetera domus officia uxor ac liberi exequantur. verberare servum ac vinculis et opere coërcere rarum: occidere solent, non disciplina et severitate, sed impetu et ira, ut inimicum, nisi quod impune est. liberti non multum supra servos sunt, raro 20 aliquod momentum in domo, numquam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus quae regnantur. ibi enim et super ingenuos et super nobiles ascendunt; apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt.

26. Faenus agitare et in usuras extendere ignotum; ideo 25 que magis servatur quam si vetitum esset. agri pro numero cultorum ab universis [vicis] occupantur, quos mox inter

3 parat C 4 mercede C 5 expectantium BY 6 miretur O
7 defecerint b 8 iactu corr. ex actu bC 12 se quisque H. Schütz
13 ceterum Ed. Wolff: ceteris, cf. Ann. XIII 31,6, ubi in Med. est ceterae coloniae pro ceterum coloniae | discriptis Reifferscheid
14 ministris Bb' 16 et] ut Bb'E 17 exequantur Y | verberant E
18 vinculis C 20 est om. E | liberti . . . argumentum sunt] haec Bb post ignorantur (c. 26 extr.) habent, sed b hic quoque in imo margine habet hac nota adiecta: in hoc loco potius, et omissis verbis et super ingenuos 22 his E 24 sunt om. C (est c) 25 ignominiosum Thüersch 26 aversantur Salmasius, spernitur Lipsius, vitatur Ritter, cavetur Novák, cf. J. Golling, Wien. Stud. 30, 242
27 vices C, vices c, in vices BE, inuicem b, vicis al., inclusit Halm, per vicos Pichena

se secundum dignationem partiuntur; facilitatem partiendi camporum spatia praestant. arva per annos mutant, et superest ager, nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant et prata separent et hortos
 5 rigent: sola terrae seges imperatur. unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems et ver et aestas intellectum ac vocabula habent, autumnus perinde nomen ac bona ignorantur. X

27. Funerum nulla ambitio: id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. struem rogi
 10 nec vestibus nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorundam igni et equus adicitur. sepulcrum caespes erigit: monumentorum arduum et operosum honorem ut gravem defunctis aspernantur. lamenta ac lacrimas cito, dolorem et
 15 tristitiam tarde ponunt. feminis lugere honestum est, viris meminisse. X

Haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus: nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quaeque nationes e Germania in Galias commigraverint, expediam.

28. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum Divus Iulius tradit; eoque credibile est etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantum enim annis obstabat quo minus, ut quaeque gens evaluerat, occuparet permutaretque
 25 sedes promiscuas adhuc et nulla regnorum potentia divisas? igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere. manet adhuc Boihaemi nomen significatque loci veterem memoriam

2 praestant BCE: praebent bc et B s. l. et E in marg. 3 labore Bcb²c¹ et E in marg.: laborare B in marg. b¹c²E 4 ut hortos Bb¹cE 9 observant b 11 coloribus E 12 equis E | sepulcrum E 15 promunt c | est om. cod. Vat. 2964 19 quaeque Halm: quae (quae . . . commigraverint *inclusit Reifferscheid auctore Heimsoethio*) | nationes e Galliis in Germaniam, e Germania Nipperdey 21 autor X 22 etiam] et C 24 permutaret C 25 diuersas Cb² 26 igitur quantum agri porrigitur inter Wölflin | hircyniam Bb¹, hercinam C, hercynam c | silvam om. C 27 Boi E | utraque om. b

28 Boihemi ECB (B in marg. Boiiemionem), boiemi b, bohemi post nomen c; de scriptura nominis v. Mf. p. 557 | signatque bc |

quamvis mutatis cultoribus. sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis [Germanorum natione] an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone institutis moribus utantur, incertum est, quia pari olim inopia ac libertate eadem utriusque ripae bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectationem Germanicae originis ultro ambitiosi sunt, tamquam per hanc gloriam sanguinis a similitudine et inertia Gallorum separentur. ipsam Rheni ripam haud dubie Germanorum populi colunt, Vangiones Triboci Nemetes. ne Ubii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

29. Omnium harum gentium virtute praecipui Batavi non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Chattorum quondam populus et seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. manet honos et antiquae societatis insigne; nam nec tributis contemnuntur nec publicanus atterit; exempti oneribus et collationibus et tantum in usum proeliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. est in eodem obsequio et Mattiacorum gens; protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terrae suae solo et caelo acrius animantur.

coli Weidner Philol. 41, 367 2 ab Osis vir doctus in marg. cod. Urb. 412: a Boiis Bb¹ Y (osis b² in marg.), a Bois E | [Germanorum natione] Passow, cf. c. 43 | osci C 4 utuntur C |

quia] qua B, ut vid., qui b¹ 6 Nervii Rhenanus: Neruli (neruli b) | citra b¹ | germanae b 9 dubii Heinsius | treboci C 10 ne Ubii

Gruter: nubii (nubii b et in marg. Ubii b²) 11 e conditoris Acidalius 13 collati E 15 praecipui om. E | batavi b: bataui BCeE et b² in marg., batii c s. l. 16 cattorum B¹b, cathorum E ac sic deinceps 17 populis Y 19 conteruntur Ursinus 20 collocationibus BE in marg. et c s. l., cf. E v. 13 23 mattiacorum C 26 batavis b, Batauis E | quod in ipso C

Non numeraverim inter Germaniae populos, quamquam
trans Rhenum Danuviumque consederint, eos qui decumates
agros exercent: levissimus quisque Gallorum et inopia audax
dubiae possessionis solum occupavere; mox limite acto pro-
motisque praesidiis sinus imperii et pars provinciae habentur.

30. Ultra hos Chatti initium sedis ab Hercynio saltu in-
cochant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceterae civita-
tes, in quas Germania patescit, durant siquidem colles, pau-
latim rarescunt, et Chattos suos saltus Hercynius prosequitur
simul atque deponit. duriora genti corpora, stricti artus, mi-
nax vultus et maior animi vigor. multum, ut inter Germanos,
rationis ac sollertiae: praepone electos, audire praeposi-
tos, nosse ordines, intellegere occasiones, differre impetus,
disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, vir-
tutem inter certa numerare, quodque rarissimum nec nisi
Romanae disciplinae concessum, plus reponere in duce quam
in exercitu. omne robur in pedite, quem super arma ferra-
mentis quoque et copiis onerant: alios ad proelium ire vi-
deas, Chattos ad bellum. rari excursus et fortuita pugna.
equestrium sane virium id proprium, cito parere victoriam,
cito cedere: velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior
constantiae est.

31. Et aliis Germanorum populis usurpatum raro et pri-
vata cuiusque audentia apud Chattos in consensum vertit, ut
primum adoleverint, crinem barbamque submittere nec nisi
hoste caeso exuere votivum obligatumque virtuti oris habi-
tum. super sanguinem et spolia revelant frontem seque-
tum demum pretia nascendi rettulisse dignosque patria ac

1 numeravimus C 2 danubiumque plerique libri, ut 1, 2 et 7

5 par E 6 hercynio Y, Hircynio B ac similiter v. 9, hircinio b |
incochant Ec: inchoant C et b corr. ex inchoatur, incohatu B
8 durans b corr. | durantisque dum F. Zöchbauer | paulatimque
Rhenanus 9 hercynius b 10 atque Yb²E: ac Bb¹ | arcus Y, arc-
tus E 12 rationis] romanis C 14 diem] aciem Weidner 16 Ro-
mana] rōe EC, ratione b²c 18 honorant C 19 raro Y 20 pare-
re C. Heraeus: parare 21 cedere: ceteris velocitas Eussner | pro-
prior E 23 [Et] Reifferscheid | raro bC: rara B, raro E, rara c
24 conuentum E 25 adoleverit C 28 tum] cum C | nascendi c

parentibus ferunt; ignavis et imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper anulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se caede hostis absolvat. plurimis Chattorum hic placet habitus, iamque canent insignes et hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum; haec prima semper acies, visu nova; nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. nulli domus aut ager aut aliqua cura: prout ad quemque venire, aluntur, prodigi alieni, contemptores sui, donec exanguis senectus tam durae virtuti impares faciat.

32. Proximi Chattis certum iam alveo Rhenum quique terminus esse sufficiat Usipi ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus equestris disciplinae arte praecellunt; nec maior apud Chattos peditum laus quam Tencteris equitum. sic instituere maiores, posteri imitantur. hi lusus infantium, haec iuvenum aemulatio: perseverant senes. inter familiam et penates et iura successionum equi traduntur: excipit filius, non ut cetera, maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

33. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos et Angrivarios inmigrasse narratur, pulsus Bructeris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiae odio seu praedae dulcedine seu favore quodam erga nos deorum; nam ne spectaculo quidem proelii invidere. super sexaginta milia non armis telisque Romanis, sed quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. maneat, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando urgentibus iam imperii fatis nihil praestare fortuna maius potest quam hostium discordiam.

^o nascendi *E*, ^a noscendi *B*, noscendi *bC* 3 absoluerit *b*¹ 4 plurimis] ferocissimis *Nipperdey* (plurimisque eorum hic *Weidner*) 5 et *b s. l.* 6 visu torva *Freinsheim* 7 vultu *XE*: cultu *Y* 8 rura *b*¹ 9 exanguis *b* 12 accolunt *Novák nescio an recte* 18 natui *E*

19 et bello melior *Muretus* 21 chamavos *b* (in marg. chamaui) | angrivarios *b*¹, anguiarios *C* 24 invidere *om. E* 25 supra *E* | celsisque *C* | rois *C*, cf. 30.7 et 11. 26 oculi *C* 28 urgentibus iam *XE*: in urgentibus *Y* (ingentibus *c*², ingruentibus *Wölfflin et Bachrens*) | nihil *E. Wolff*: nihil (nil *XY*) iam

34. Angrivarios et Chamavos a tergo Dulgubnii et Chasuarii cludunt aliaque gentes haud perinde memoratae, a fronte Frisii excipiunt. maioribus minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium. utraeque nationes usque ad
 5 Oceanum Rheno praetexuntur ambiuntque immensos insuper lacus et Romanis classibus navigatos. ipsum quin etiam Oceanum illa temptavimus: et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit, sive adiit Hercules, seu quicquid ubique magnificum est, in claritatem eius referre consensimus. nec defuit
 10 audentia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. mox nemo temptavit, sanctiusque ac reverentius visum de actis deorum credere quam scire.

35. Hactenus in occidentem Germaniam novimus; in septentrionem ingenti flexu recedit. ac primo statim Chaucorum gens, quamquam incipiat a Frisiis ac partem litoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus optenditur, donec in Chattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed et implent, populus inter Germanos nobilissimus quique magnitudinem suam malit
 15 iustitia tueri. sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniiis populantur. id praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per iniurias assequuntur; prompta tamen omnibus arma ac, si res poscat [exerci-

---

1 angrinarios *b*, anguiarios *C* | chamanos *b* | Dulgubnii *J. Grimm*: dulgibini *vel* dulgitubini *vel* dulgicubini *libri* | chasuarii *cod. Vat. 4498*: Thasuarii *BE*, tasuarii *b*, chasudrii *c*, occasuarii *C* 2 cludunt *b*² 3 frisi *b*^{2c}, frisci *C* | frisis *Bb*^{2cE}, friscis *C* 7 illis *E in marg.* | tentavimus *libri* 8 vulgavit *BC*, uoligavit *c* | magnificum *Y et b*² *corr.* *ex magnum, ad quod antea in marg. adscriptum erat magn(ificum)*: magnum *BE* 9 consuevimus *E in marg.* 10 et Germanico *Freinsheim*, Druso, Neroni, Germanico *Gruber coll. 37,20* 11 in *om. C* | temptavit *C*: tentavit *XcE* 14 Septemtrioni *E* | recedit *C. Heraeus*: redit | A primo *E* (*primum Ritter*) | caucorum *b* 15 Frisis 16 obtendere *Y* 17 sinuetur *XE*: sinatur *Y et E in marg.* | Tam *YEb*²: nam *Bb*¹ 18 Chauci *B* | et *om. E* | populis *C* 19 suam *om. C* | malit *YE*: maluit *B et b, idque corr. in malint, hinc in malit* 22 idque *Lipsius* 23 iniuriam *E* | assequantur *Y* 24 ac] et *b* | [exercitus] *Walch em. Liv. p. 273*

tus], plurimum virorum equorumque; et quiescentibus eadem fama.

36. In latere Chaucorum Chattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem inaccessiti nutrierunt: idque iucundius quam tutius fuit, quia inter impotentis et validos falso quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur; Chattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. tracti ruina Cheruscorum et Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex aequo socii sunt, cum in secundis minores fuissent.

37. Eundem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens. veterisque famae lata vestigia manent, utraque ripa castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis et tam magni exitus fidem. sescentimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma Caecilio Metello et Papirio Carbone consulibus. ex quo si ad alterum imperatoris Traiani consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur: tam diu Germania vincitur. medio tam longi aevi spatio multa in vicem damna. non Samnis, non Poeni, non Hispaniae Galliaeve, ne Parthi quidem saepius admonere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis quam caedem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium deiectus Oriens obiecerit? at Germani Carbone et Cassio et Scauro Aurelio et Servilio Caepione Gnaeoque

1 plurimum enim *Reifferscheid* 4 ac] et *E* | iocundius *EBC* 5 potentes *Meiser* 6 nomina *Puteolanus*: nomine | superiori *Hcinsius* 9 tracti *c*: tacti *XOE* | fosi *YEB*²: fusi *Bb*¹ 10 aduersariis *Bb s. l.*, *E in marg.*, aduersarium *C* | sunt socii *C* 12 sinum *Y*: situm *XE* |

cymbri *b ac similiter v. 17* 15 ambitum *Y*, ambitum *BE* 16 sescentimum *X*: sexc. *cE*, sec. *C* 18 et] ac *Y* | papirio *Yb*²: *Sapirio Bb*¹ *E* 19 si *om. E* | Con-ium *B*, conuentum *E* 21 diu in Germania *E* | tamen *b*¹ *e* 25 et ipse *cod. Vat. 4498*: et ipso et ipse 26 obiecerit *Xc*: obicitur *C*, obiecerunt *E* 27 *L. Cassio Ritter* | Gnaeoque *Halm*: Marcoque *vel Marco quoque libri (Cn. quoque Ernesti)*

Mallio fusis vel captis quinque simul consularis exercitus populo Romano, Varum trisque cum eo legiones etiam Caesari abstulerunt; nec impune C. Marius in Italia, Divus Julius in Gallia, Drusus ac Nero et Germanicus in suis eos
 5 sedibus perculerunt; mox ingentes C. Caesaris minae in ludibrium versae. inde otium, donec occasione discordiae nostrae et civilium armorum expugnatis legionum hibernis etiam Gallias affectavere; ac rursus pulsus inde proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt.

10 38. Nunc de Suebis dicendum est, quorum non una, ut Chattorum Tencterorumve gens; maiorem enim Germaniae partem optinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Suebi vocentur. insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere: sic Suebi a
 15 ceteris Germanis, sic Sueborum ingenui a servis separantur. in aliis gentibus seu cognatione aliqua Sueborum seu, quod saepe accidit, imitatione, rarum et intra iuventae spatium, apud Suebos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur ac saepe in ipso vertice religant; principes et
 20 ornatiorem habent. ea cura formae, sed innoxia; neque enim ut ament amenturve, in altitudinem quandam et terrorem adituri bella compta [ut] hostium oculis ornantur.

39. Vetustissimos nobilissimosque Sueborum Semno-

1 Mallio *E*: Manlio *b*, Mālio *BC*, Manilio *c* 2 populo · ro · b²: populi romani (ri ·) *Bb¹YE* | tresque *Y* | legiones cum eo *C*
 3 Caesari Augusto *Ritter* 5 absperculerunt *b* 6 uersae *om. E*
 8 pulsus inde *B* (nam *s. l.*) *E* (nam *in marg.*): pulsus nam *e*, inde pulsus in *b* (ac etiam expulsi rursus inde *C*) 13 quamquam *Y*: quam *BE*, quamvis *b corr. ex quam* | comuni *E* 14 sicut *E et in marg.* sic 18 retro sequentem *C* (retrorsum agunt *Haupt*, recurvant *Lachmann*, retorquere suetum *Halm quondam*, retorquent *Madvig*) 19 ipso (solo *s. l.*) *b*, solo (ipso *s. l.*) *B*, solo (ipso *in marg.*) *E*, ipso solo *Y* | vertici *Lachmann*, cortice *Nipperdey* | religant *al.*: religatur *XE*, ligant *Y* 20 innoxia *Muretus*: innoxie (-ae) *XEc*, inopiae *C* 21 adituri bella in alt. q. et terrorem *Acidalius* 22 ut *inclusit Halm*, compta et *e*, comptius *Lachmann* | ornantur *bCe et E in marg.*, *B s. l.*: armantur *BE et bc s. l.* 23 uetustissimos *e*: uetustissimo se *C*, uetustissimos se *XE* | semnones *Bc s. l.*, *b corr.*, *E in marg.*: semones *BOcE*, senones *b, ac similiter p. 243, 10 nisi quod ibi semnonum / Y, semnonum B-s. l.*

nes memorant; fides antiquitatis religione firmatur. stato tempore in silvam auguriis patrum et prisca formidine sacram omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coeunt caesoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. est et alia luco reverentia: nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor et potestatem numinis prae se ferens. si forte prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum: per humum evolvuntur. eoque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subiecta atque parentia. adicit auctoritatem fortuna Semnum: centum pagis habitant, magnoque corpore efficitur ut se Sueborum caput credant.

40. Contra Langobardos paucitas nobilitat: plurimis ac valentissimis nationibus cincti non per obsequium, sed proeliis ac periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones et Anglii et Varini et Eudoses et Suardones et Nuitones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram matrem, colunt eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. est in insula Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum, veste contactum; attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intellegit vectamque bubus feminis multa cum veneratione prosequitur. laeti tunc dies, festa loca, quaecumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec

1 statuto et in marg. stato E 2 patrum b²: patrium BbCE, patrum e | sacrum Bb¹CEc¹ 3 omnis Ce, nominis vel numinis (cf. v. 6 numinis) Be s. l., E in marg. | eiusdemque BE 4 horrentia E 7 est om. C 10 patentia b² 11 habitant Ernesti: habitantur (pagi iis habitantur Brotier) | corpore] tempore B s. l., E in marg. 13 Langobardos BE, longobardos Y, lōgobardos (-dis b²) b | paucitas om. C | nobilitat c: nobilitas XCE 14 cuncti E 15 ac] et Y | Reudigni YE (in EV s. l.): Veusdigni Bb (in b R s. l.), cf. Mf. p. 463 | Aniones b¹ 16 uarmi C | Suardones b² et E in marg.: Suarines Bb¹YE, cf. Mf. p. 467 | Nuitones b²: Nuithones BYE, Nurtones b¹ 18 Nertum E, neithum Bb¹ 20 castrum Y, vastum Freinsheim 21 eo Rhenanus: ea 26 nota] innota Freudenberg | posterius tunc om. c | tunc amata C. Heraeus

idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum et vestis et, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, 5 quid sit illud, quod tantum perituri vident.

41. Et haec quidem pars Sueborum in secretiora Germaniae porrigitur: propior, ut, quo modo paulo ante Rhenum, sic nunc Danuvium sequar, Hermundurorum civitas, fida Romanis; eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus atque in splendidissima Raetiae provinciae 10 colonia. passim et sine custode transeunt; et cum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus non concupiscentibus. in Hermunduris Albis oritur, flumen inclutum et notum olim; nunc tantum auditur.

42. Iuxta Hermunduros Naristi ac deinde Marcomani et Quadi agunt. praecipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes pulsis olim Boiis virtute parta. nec Naristi Quadive degenerant. eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danuvio praecingitur. Marcomanis Quadisque 20 usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus (iam et externos patiuntur), sed vis et potentia regibus ex auctoritate Romana. raro armis nostris, saepius pecunia iuvantur, nec minus valent.

43. Retro Marsigni, Cotini, Osi, Buri terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. e quibus Marsigni et Buri sermone cultuque Suebos referunt; Cotinos Gallica, Osos Pan-

2 vestis scripsi: uestes | nomen b 3 Seni E, Sui C 5 illud] id C 6 Sueborum Rhenanus (sueuorum vir doctus in marg. cod. Urb. 412): uerborum, quae corruptela genuinam formam nominis

ri
testatur 7 propior BE, proprior c 8 nunc om. b 11 passim et Y: passim XE 14 inclutum XE, inclitum Y 15 Narisci b² in marg. et E, maristi C, Varisti Mf. p. 535 | marcomani b¹, item alias 17 etiam ipsa bE, sed E transposuit | Bois BYE | parta YE: parata X 18 Narisci E, maristi C 19 praecingitur Tagmann: peragitur 20 usque om. c | manserunt Y: mansere BE, manser b 21 marabodui B, marbodui c | Trudi E | iam et b¹, ut vid. 24 Gotini libri, item v. 26 Gotinos, sed p. 245,3 Y Cotini, cf. Mf. p. 559 | Buri C

nonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt; Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium [iugumque] insederunt. dirimit enim scinditque Suebiam continuum montium iugum, ultra quod plurimae gentes agunt, ex quibus latissime patet Lugiorum nomen in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet: Harios Helvaeonas Manimos Helisios Nahanarvalos. apud Nahanarvalos antiquae religionis lucus ostenditur. praesidet sacerdos muliebri ornatu, sed deos interpretatione Romana Castorem Pollucemque memorant. ea vis numini, nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinae superstitionis vestigium; ut fratres tamen, ut iuvenes venerantur. ceterum Harii super vires, quibus enumeratos paulo ante populos antecedunt, truces insitae feritati arte ac tempore lenocinantur: nigra scuta, tincta corpora; atras ad proelia noctes legunt ipsaque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum; nam primi in omnibus proeliis oculi vincuntur.

44. Trans Lugios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii; omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.

---

5 [iugumque] *Acidalius* ([montium iugumque] *Reifferscheid*; an montium *v. 6 delendum?*) 7 legiorum *Bb cE*, sed *e* in *BE* in *y*, in *b* in *i* corr., uegiorum *c*², leugiorum *C*, cf. *Mf. p. 564* 9 Carios (vel Charios) *Mf. p. 560* | Helvaeonas *Mf. p. 562*: heluetonas *B¹ E*

h
(in marg. halisionas), helueconas *bB²*, heneconas *c*, eluheconas *C* | helisios *E*: helysios *B* (halisionas *s. l.*) *Y*, elisios *b* 10 naharualos *priore loco bB s. l.* et *E* in marg., posteriore *XE*; *priore* Nahanarvalos *E*, nacharualos *priore c*, posteriore *Y*; cf. *Mf. p. 565* | regionis *Y* et *E* in marg. 12 memorat *X* 13 aleis *b* 15 alii libri 16 truces *Beroaldus*: trucis 18 plium *Y* 22 Lygios *BYE*, ligios *b* | gothones libri, cf. *Mf. p. 559* | regnantur *c*: regnant *XCE* 23 non tamen *C*, dum tamen *c* 24 lemonii *b¹E*, cf. *Mf. p. 563*

Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, praeter viros armaque classibus valent. forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant nec remos in ordinem lateribus adiungunt: 5 solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. est apud illos et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo, 10 quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosae porro armatorum manus facile lasciviunt: enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.

45. Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope inmo- 15 tum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat adeo clarus, ut sidera hebetet; sonum insuper emergentis audiri formasque equorum et radios capitis aspici persuasio adicit. illuc usque, si fama vera, tantum natura. ergo iam dextro 20 Suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur, quibus ritus habitusque Sueborum, lingua Britannicae propior. matrem deum venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant: id pro armis omnique tutela securum deae cultorem etiam inter hostis praestat. rarus ferri, frequens fut- 25 stium usus. frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. sed et mare scrutantur,

1 ipso *Y*: ipse *B*, ipsae *bE* | oceanum *Bb¹*, oceanum *E* 4 ministrantur, *em. Lipsius* 7 non] nec *Y* 8 iure imperandi *Passow* 9 in] neque *C* | promiscuo *c* | causa *E* 10 otiosae *Colerus*: otiosa *c*, ociosa *XE*, occiosa *C* 13 subtilitas *Madvig* 14 suiones *b* (*Sitonas Mf.*, v. ad p. 247, 17 15 claudique *Y* 16 ortum *X* 17 emergentis *om. C* | formas *Y* 18 equorum *vir doctus in marg. cod. Urb. 412*: deorum (eorum *E in marg.*) 19 si *Grotius*: et (usque tantum natura, et fama vera *Döderlein*, usque et fama, ultra tantum natura

^{estu}
Nipperdey) 20 senici libri plerique, sed corr. | aestiorum *b*, cf. *Mf.*, *D. A. II p. 11* | abluuntur *XE* 21 propior *E* 23 omnique *det.*: omniumque (hominumque *Urlichs*) 24 hostes *Y* 26 elaborant malebat *Halm*

ac soli omnium ^{lib} succinum, quod ipsi glaesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. nec quae natura, quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve; diu quin etiam inter cetera eiectiona maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu: rude legitur, informe per-
fertur, pretiumque mirantes accipiunt. succum tamen arborum esse intellegas, quia terrena quaedam atque etiam volucra animalia plerumque interlucent, quae implicata humore mox durescente materia cluduntur. fecundiora igitur nemora lucosque, <et> sicut Orientis secretis, ubi tura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quae vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur ac vi tempestatum in adversa litora exundant. si naturam sucini admoto igni temptes, in modum taedae accenditur alitque flammam pinguem et olentem; mox ut in picem resinamve lentescit.

Suionibus Sitionum gentes continuantur. cetera similes uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate sed etiam a servitute degenerant.

46. Hic Suebiae finis. Peucinatorum Venedorumque et Fenonorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam dubito, quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt. sordes omnium ac torpor: <ora> procerum conubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum

1 succinum *bE ac similiter v. 14* | glesum *libri* 2 que uero *B* (uō *E in marg.*) 5 profertur *bE* 6 succum *bYE* 9 igitur] ergo *E* 10 et *inseruit Mähly* | thura *cE* | sudant *X* 11 terrisque . . . solis *om. E* | terrisque, iisque inesse *l. Müller* 12 quae vicini] quia sucina *Conr. Hofmann*, sucinaque *Reifferscheid* | radiis *c*: radius *XCE* | expressa, ea regelantia *Lachmann* 13 labuntur, ea vi *Döderlein* | exudant *C*, exsudent *c*, exudent *E* 14 igne *Y* | têtes *libri* 17—19 Suionibus . . . degenerant *Bipontini, Mf., alii post cap. 44 ponenda censent* 17 sithonum *b* | gens continuatur *Bb¹*

18 differuntur *Y* 19 degnatur *b¹* 20 hi *b* | finis *Puteolanus*: fines | Peucurorum *Bbc s. l.* | Venetorumque *vel Venethorumque libri, item p. 248, l. em. Rhenanus* 23 ut Germani — — Sarmatis *p. 248, 5 om. C* 24 ora *inseruit C. Heraeus* (Peucinatorum ora *Halm quondam*, at corpora Peucinatorum *Mützell*, torpor: procerum multi co-

habitum foedantur. Venedi multum ex moribus traxerunt; nam quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos figunt et scuta gestant et pedum
 5 usu ac pernitate gaudent: quae omnia diversa Sarmatis sunt in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus: sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac
 10 feminas alit; passim enim comitantur partemque praedae petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt iuvenes, hoc senum receptaculum. sed beatius arbitrantur quam ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque
 15 fortunas spe metuque versare: securi adversus homines, securi adversus deos rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. cetera iam fabulosa: Hellusios et Etionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere: quod ego ut incompetum in medio relinquam.

---

nubiis mixti *E. Wolff* | mixtos *BcE*, mistos *b¹*, mixti *vir doctus in marg. cod. Urb. 412* 3 et hi *Reifferscheid* 4 fingunt *Ec* | pedum *Lipsius*: pecudum *Bb¹*, peditum *EYb²* 5 sunt *om. E* 7 herba] fera *du Mesnil* 8 sola *E*: solae *reliqui* (solae in sagittis opes *Meiser coll. c. 5, 6* 16 difficilem *X* | sunt *om. b* 17 opus sit *Rhenanus* 18 etionas *b² et B s. l.* (tionas *E in marg.*): oxionas *Bb¹cE*, exionas *C, cf. Mf. D. A. II p. 354* | vultusque *B* | vultusque et corpora *YE* 19 ego *om. E* | medio *Halm*: medium. — Cornelii Taciti de origine et situ (moribus *E*) Germanorum liber explicit *BE*.

CORNELII TACITI
DE VITA ET MORIBUS
IULII AGRICOLAE
LIBER.

1. Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus quamquam incuriosa suorum aetas omisit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. sed apud 5 priores ut agere digna memoratu pronum magisque in aperto erat, ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam sine gratia aut ambitione bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. ac plerique suam ipsi vitam narrare fiduciam potius morum quam arrogantiam arbitrati sunt, nec 10

E = codex Aesinus (vel potius Aesinas) lat. 8, *T* = cod. Tole-
tanus 49,2, *A* = cod. Vat. 3429, *B* = cod. Vat. 4498. Libri *E* me-
dia pars, quae a voc. 'munia' 13,2 usque ad 'missum' 40,6 pertinet,
tertius quaternio fuit codicis Hersfeldensis, quem saec. X scriptum
et minora Taciti opera cum Suetonii de viris illustribus fragmento
continentem Enoch Asculanus a. 1455 ex Germania Romam detu-
lit; quae antecedunt et sequuntur, Stephanus Guarnerius saec. XV
descripsit. Eiusdem saeculi reliqui codices sunt. Libri *E* conspec-
tum praebuit Caesar Annibaldi Città di Castello 1907, codicis *T*
lectiones perscripsit O. Leuze Philol. Suppl. VIII p. 513; libros *A*
et *B* ipse Romae contuli 1898. Codicis *T*, quem ex *E* descriptum
esse constat, paucas tantummodo selectas lectiones notavi. Lecti-
ones, quibus nulla nota adscripta est, in omnibus codicibus ex-
tant.

Cornelii Taciti de vita Iulii Agricolae liber incipit *E*, Cornelii
Taciti de vita et moribus L. Agricolae liber *T*, Cornelii Taciti de
vita et moribus Aulii Agricolae *A*, Cai Corneli Taciti de Vita et
moribus Iulii Agricolae prohemium *B*.

id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtrectationi fuit: adeo virtutes iisdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur. at nunc narraturo mihi vitam defuncti hominis venia opus fuit, quam non petissem incusaturus. tam
5 saeva et infesta virtutibus tempora.

2. Legimus, cum Aruleno Rustico Paetus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse, neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum saevitum, delegato triumviris ministerio ut monumenta
10 clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. scilicet illo igne vocem populi Romani et libertatem senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus atque omni bona arte in exilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. dedimus
15 profecto grande patientiae documentum; et sicut vetus aetas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones etiam loquendi audiendique commercio. memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere.

3. Nunc demum redit animus; set quamquam primo statim beatissimi saeculi ortu Nerva Caesar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem temporum Nerva Traianus, nec spem modo ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur assumpserit, natura tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia quam mala; et ut corpora nostra lente augescunt, cito
25 extinguntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius quam revocaveris. subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo, et invisae primo desidia postremo amatur. quid, si per quindecim annos, grande mortalis aevi spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisque saevitia principis interciderunt?
30 pauci et ut ita dixerim, non modo aliorum sed etiam nostri

4 fuerit *Roth* | incusaturus. tam saeva *distinxit Wex* 7 senecioni, *em. Rhenanus* 9 monumenta *B* 11 vocem *om. B* 14 occurrere *B* 15 grande *om. B* 20 rediit *Spengel* | set editores *Bipontini*: et 21 dissolubiles *B*, insociabiles *Novák* 24 securitatis res publica *Mützell* 30 multis, *em. Lipsius* 32 et ut ita *Urlichs*: et uti (ut ita *Rhenanus*, ut sic *Wölfflin*)

superstitēs sumus, exemptis e media vita tot annis, quibus iuvenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactae aetatis terminos per silentium venimus. non tamen pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris servitutis ac testimonium praesentium bonorum composuisse. hic interim liber 5 honori Agricolae soceri mei destinatus, professione pietatis aut laudatus erit aut excusatus.

4. Gnaeus Iulius Agricola, vetere et illustri Foroiulensium colonia ortus, utrumque avum procuratorem Caesarum habuit, quae equestris nobilitas est. pater illi Iulius Graecinus 10 senatorii ordinis, studio eloquentiae sapientiaeque notus, iisque ipsis virtutibus iram Gai Caesaris meritis: namque Marcum Silanum accusare iussus et, quia abnuerat, interfectus est. mater Iulia Procilla fuit, raris castitatis. in huius sinu indulgentiaque educatus per omnem honestarum artium cultum 15 pueritiam adolescentiamque transegit. arcebat eum ab illecebris peccantium praeter ipsius bonam integramque naturam, quod statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuit, locum Graeca comitate et provinciali parsimonia mixtum ac bene compositum. memoria teneo solitum 20 ipsum narrare se prima in iuventa studium philosophiae acrius, ultra quam concessum Romano ac senatori, hausisse, ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coërcuisset. scilicet sublime et erectum ingenium pulchritudinem ac speciem magnae excelsaeque gloriae vehementius quam caute 25 appetebat. mox mitigavit ratio et aetas, retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientia modum.

5. Prima castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paulino, diligenti ac moderato duci, approbavit, electus quem contubernio aestimaret. nec Agricola licenter, more iuvenum, 30 qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter ad

4 senectutis AB 8 CNeus E | Tullius E | foriuliensium B
 9 Caesaris B 10 illi Wölfflin: Iuli EB, Iulii A, om. Lipsius
 13 sillanum EA, sullanum B 15 honestatis B 16 eum] tamen B
 21 in om. B 22 acrius] ac iuris Pichena | ultraque quam Lipsius | senatorio C. Heraeus 25 cautius Nipperdey 26 retinuit B
 30 contub. adsumeret Cornelissen | licenter egit C. Heraeus 31 nec B, ut fere semper

voluptates et commeatus titulum tribunatus et inscitiam retulit: sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos, nihil appetere in iactationem, nihil ob formidinem recusare, simulque et anxius et intentus agere. non
 5 sane alias exercitator magisque in ambiguo Britannia fuit: trucidati veterani, incensae coloniae, intercepti exercitus; tum de salute, mox de victoria certavere. quae cuncta etsi consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum et recuperatae provinciae gloria in ducem cessit, artem et usum
 10 et stimulos addidere iuveni, intravitque animum militaris gloriae cupido, ingrata temporibus quibus sinistra erga eminentes interpretatio nec minus periculum ex magna fama quam ex mala.

6. Hinc ad capessendos magistratus in urbem degressus
 15 Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi iunxit; idque matrimonium ad maiora nitenti decus ac robur fuit. vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem et in vicem se anteposendo, nisi quod in bona uxore tanto maior laus, quanto in mala plus culpae est. sors quaesturae pro-
 20 vinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit, quorum neutro corruptus est, quamquam et provincia dives ac parata peccantibus, et proconsul in omnem aviditatem pronus quantalibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. auctus est ibi filia, in subsidium simul ac solacium;
 25 nam filium ante sublatum brevi amisit. mox inter quaesturam ac tribunatum plebis atque ipsum etiam tribunatus annum quiete et otio transiit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientia fuit. idem praeturae tenor et silentium; nec enim iurisdictio obvenerat. ludos et inania
 30 honoris medio rationis atque abundantiae duxit, uti longe a

1 iustitiam *B* 5 exercitator x *E* in fine versus, excitator
Buchner, erectior *Vielhaber* 6 incensa colonia *Lipsius* | inter-

septi, em. *Puteolanus* 14 degressus *E*: degressus *A*, digressus *B*; cf. *Ann. XI 21,8* 18 appetendo *B* 21 ac] et *B* 22 quantalibet faelicitate *B* 24 auctus est ibi filia *AB* et *E* in marg.: nactus est ibi filiam *E* | ac *E*: et *AB* 26 ac] et *B* 27 quietis *B* | transiit *B*: transit *EA* 28 tenor *Rhenanus*: certior (otium, languor, torpor alii) 30 rationis] luxuriae *B*

luxuria, ita famae propior. tum electus a Galba ad dona templorum recognoscenda diligentissima conquisitione effecit, ne cuius alterius sacrilegium res publica quam Neronis sensisset.

7. Sequens annus gravi vulnere animum domumque eius afflixit. nam classis Othoniana licenter vaga dum Intimilium (Liguriae pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolae in praediis suis interfecit praediaque ipsa et magnam patrimonii partem diripuit, quae causa caedis fuerat. igitur ad sollemnia pietatis profectus Agricola nuntio affectati a Vespasiano imperii deprehensus ac statim in partes transgressus est. initia principatus ac statum urbis Mucianus regabat, iuvene admodum Domitiano et ex paterna fortuna tantum licentiam usurpante. is missum ad dilectus agendos Agricolam integreque ac strenue versatum vicesimae legioni tarde ad sacramentum transgressae praeposuit, ubi decessor seditiose agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat, nec legatus praetorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio. ita successor simul et ultor electus rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos quam fecisse.

8. Praerat tunc Britanniae Vettius Bolanus, placidius quam feroci provincia dignum est. temperavit Agricola vim suam ardoremque compescuit, ne increceret, peritus obsequi eruditusque utilia honestis miscere. brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit: habuerunt virtutes spatium exemplorum. sed primo Cerialis labores modo et discrimina, mox et gloriam communicabat: saepe parti exercitus in experimentum, aliquando maioribus copiis ex eventu praefecit. nec Agricola umquam in suam famam gestis exultavit: ad auctorem ac ducem ut minister fortunam

2 effecit *Heinsius*: fecit 6 Intimilium *Mommsen C. I. L. V, 2 p. 900*: in templo (Intemelium *Ursinus*, Intemelios *Lipsius*)

11 partis *B* 12 est *B* post deprehensus habet | Mutianus 14 delectus 15 uersatum *A m. I corr. ex uersantem* | uigesimae *B* 16 t. in Britannia praeposuit *Ritter* | Sub decessore *Madvig*, [ubi... narrabatur] *Wex* 17 inter seditiosos agere *A. Weidner* 22 uectius *A* | Volanus *EA* | 24 insolensceret *Gornelissen* | obsequii *Ritter*

referebat. ita virtute in obsequendo, verecundia in praedicando extra invidiam nec extra gloriam erat.

9. Revertentem ab legatione legionis Divus Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciae Aquitaniae praeposuit, splendidae inprimis dignitatis administratione ac spe consulatus, cui destinarat. credunt plerique militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis iurisdictio secunda et obtusior ac plura manu agens calliditatem fori non exerceat: Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos, facile iusteque agebat. iam vero tempora curarum remissionumque divisa: ubi conventus ac iudicia poscerent, gravis intentus, severus et saepius misericors: ubi officio satis factum, nulla ultra potestatis persona; tristitiam et arrogantiam et avaritiam exuerat. nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem aut severitas amorem deminuit. integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre iniuria virtutum fuerit. ne famam quidem, cui saepe etiam boni indulgent, ostentanda virtute aut per artem quaesivit: procul ab aemulatione adversus collegas, procul a contentione adversus procuratores et vincere inglorium et atteri sordidum arbitrabatur. minus triennium in ea legatione detentus ac statim ad spem consulatus revocatus est, comitante opinione Britanniam ei provinciam dari, nullis in hoc ipsius sermonibus, sed quia par videbatur. haud semper errat fama; aliquando et eligit. consul egregiae tum spei filiam iu-

1 in exsequendo *Doederlein* 4 proposuit *B* 5 dignitate administrationis *Rigler*, at *v. P. D. Hennings in Ann. phil.* 1866 p. 377 7 adesse *B* 10 temporis et curarum *B* 12 et] sed *Dräger* 13 nulla *Rhenanus*: nullam | persona *T (Rhenanus)*: personam *EAB*, sed in *E* m expunctum *m. I* | [tristitiam . . . exuerat] *Wex*, [et avaritiam] *C. Heraeus*, nihil ultra; potestatis personam exuerat *Urlichs*, nulla ultra tristitia; potestatis personam exuerat *Eussner* 14 effugerat *E. Wolff* 15 facultas *B* | deminuit *E (Rhenanus)*: diminuit *AB* 17 virtutis *A*: v *superscr. m. recens*, is in um mutavit *m. I* | etiam saepe *B* 18 ostentandam, em. *Rhenanus* (ostentando virtutem *Bosius*) | quaesivit *E* 21 [ac statim] *Peerkamp et Classen* 23 ipsius *E*: suis *AB* 24 aut semper erat *B* 25 eligit *E (Rhenanus)*: elegit *AB* | egregiae *Puteolanus*: graeciae *EA*, gratiae *A in marg. m. I*, grate *B* | iam tum *Ritter*, iam *Rhenanus*

veni mihi despondit ac post consulatum collocavit, et statim Britanniae praepositus est, adiecto pontificatus sacerdotio.

10. Britanniae situm populosque multis scriptoribus memoratos non in comparationem curae ingeniive referam, sed quia tum primum perdomita est. ita quae priores nondum comperta eloquentia percoluere, rerum fide tradentur. Britannia, insularum quas Romana notitia complectitur maxima, spatio ac caelo in orientem Germaniae, in occidentem Hispaniae obtenditur, Gallis in meridiem etiam inspicitur; septentrionalia eius, nullis contra terris, vasto atque aperto mari pulsantur. formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores oblongae scutulae vel bipenni assimilavere. et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum fama est: transgressis inmensum et enorme spatium procurrentium extremo iam litore terrarum velut in cuneum tenuatur. hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circumvecta insulam esse Britanniam affirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit domuitque. despecta est et Thule, quia hactenus iussum, et hiems appetebat. sed mare pigrum et grave remigantibus perhibent ne ventis quidem perinde attolli, credo quod rariores terrae montesque, causa ac materia tempestatum, et profunda moles continui maris tardius impellitur. naturam Oceani atque aestus neque quaerere huius operis est, ac multi rettulere: unum addiderim, nusquam latius dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec litore tenus adcrecere aut resorberi,

1 et post B 6 tunc *Wex* | itaque E 10 etiam E: et AB
 12 T. Livius *Ritter* 14 scutulae B | assimilavere EA, adsimilavere B 15 in om. A | universam *Schele* | est transgressa *Rhenanus* | transgressis. sed AB (sed transgressis *Döderlein*) | post transgressis leguntur in E unde et uniuersis fama sed; verum haec lineola notata et inclusa sunt; unde et uniuersis fama A in marg.
 16 enorme T (*Rhenanus*): inorme EB, inorme A 20 orchadas E | despecta B 21 Thule *Ernesti*: thyle EA, Tyle B, Thile T | sed omissa quia *Urlichs* 23 perinde *Grotius*: proinde 27 dominari E et A in marg. I m. damnari AB

sed influere penitus atque ambire, et iugis etiam ac montibus inseri velut in suo.

11. Ceterum Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenae an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. habitus corporum varii, atque ex eo argumenta. namque rutillae Caledoniam habitantium comae, magni artus Germanicam originem asseverant; Silurum colorati vultus, torti plerumque crines et posita contra Hispania Hiberos veteres traiecissee easque sedes occupasse fidem faciunt; proximi Gallis et similes sunt, seu durante originis vi, seu procurrentibus in diversa terris positio caeli corporibus habitum dedit. in universum tamen aestimanti Gallos vicinam insulam occupasse credibile est. eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasionem; sermo haud multum diversus, in deprecandis periculis eadem audacia et, ubi advenere, in detrectandis eadem formido. plus tamen ferociae Britanni praeferunt, ut quos nondum longa pax emollierit. nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus; mox segnitia cum otio intravit, amissa virtute pariter ac libertate. quod Britannorum olim victis evenit: ceteri manent quales Galli fuerunt.

12. In pedite robur; quaedam nationes et curru proeliantur. honestior auriga, clientes propugnant. olim regibus parebant, nunc per principes factionibus et studiis trahuntur. nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius quam quod in commune non consulunt. rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus: ita singuli pugnant, universi vincuntur. caelum cre-

3 coluerunt *E* 6 arcus (arctus *T*) germanam *B* 8 hispaniam

(hiberia *E* in marg.), em. Muretus | hiberos *E*: hiberos *A* (a m 2), Iberos *B* 9 occupasse] h̄itasse *A*, sed in marg. occupasse *I* m.

10 vi *Rhenanus*: usu 12 estimati *A* | vicinam] uacuum *E* in marg. *I* m. 14 persuasiones *amicus Walchii*, persuasionem *Ritter*, pari sup. persuasionem *C. Heraeus* 15 detractandis ea formido *B* 17 in om. *E* 21 in equite olim *Urtichs*, item *Nipperdey* | nationes quaedam *T* 23 distrahuntur *Heinsius* 24 gentis *B* | [utilius] *Wex* 25 tribusque *EA* 26 consensus *Lipsius* 27 ita dum singuli *Puteolanus* | caelum usque ad finem cap. 12 *Reifferscheid et alii* inter extremum cap. 10 et initium cap. 11 transponunt; cf. etiam *H. Schütz* in *Ann. phil.* 1881 p. 271 //rcin.org.pl

bris imbribus ac nebulis foedum; asperitas frigorum abest. dierum spatia ultra nostri orbis mensuram; nox clara et extrema Britanniae parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. quod si nubes non officiant, aspici per noctem solis fulgorem, nec occidere et exurgere, sed transire affirmant. scilicet extrema et plana terrarum humili umbra non erigunt tenebras, infraque caelum et sidera nox cadit. solum praeter oleam vitemque et cetera calidioribus terris oriri sueta patiens frugum, fecundum: tarde mitescunt, cito proveniunt; eademque utriusque rei causa, multus umor terrarum caelique. fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriae. gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. quidam artem abesse legentibus arbitrantur; nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli, in Britannia, prout expulsa sint, colligi: ego facilius crediderim naturam margaritis deesse quam nobis avaritiam.

13. Ipsi Britanni dilectum ac tributa et iniuncta imperii munera impigre obeunt, si iniuriae absint: has aegre tolerant, iam domiti ut pareant, nondum ut serviant. igitur primus omnium Romanorum Divus Iulius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prospera pugna terruerit incolas ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. mox bella civilia et in rem publicam versa principum arma, ac longa oblivio Britanniae etiam in pace: consilium id divus Augustus vocabat, Tiberius praeceptum. agitate Gaium Caesarem de intranda Britannia satis constat, ni velox ingenio mobili paenitentiae, et ingentes adversus

1 abest] est B 3 parte Brit. B 5 nec exurgere B 9 pomorum (arborum *Eussner*) patiens, frugum f. *Ritter*, patiens frugum, pabuli fecundum C. *Peter* | fecundum AB et E in marg.: pecudumque E (fecundumque *Hedicke*, [fecundum] *Scheffer*) 10 cito proveniunt, tarde mitescunt *Peerlkamp* 11 terrarumque B 13 subfusca E in marg. m 1, suffusa B | liventia B | abesse artem T

18 delectum E, delectum ABT 19 munera AB: munia E. Ab hoc vocabulo incipiunt octo vetera folia codicis E 25 etiam] iam B 26 agustus E | praeceptum E in marg. m 2 et A in marg. m 1: praeceptum. i. B, praecipue EA 28 ingenii, mobilis penitentiae B, ingenio, mobilis paenitentia *Putcolanus*

Germaniam conatus frustra fuissent. Divus Claudius auctor operis, transvectis legionibus auxiliisque et adsumpto in partem rerum Vespasiano, quod initium venturae mox fortunae fuit: domitiae gentes, capti reges et monstratus fati
5 Vespasianus.

14. Consularium primus Aulus Plautius praepositus ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius: redactaque paulatim in formam provinciae proxima pars Britanniae, addita insuper veteranorum colonia. quaedam civitates Cogidunno regi donatae (is ad nostram usque memoriam fidis-
10 sissimus mansit) vetere ac iam pridem recepta populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. mox Didius Gallus parta a prioribus continuit, paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum extinctus est. Suetonius hinc Paulinus biennio prosperas
15 res habuit, subactis nationibus firmatisque praesidiis; quorum fiducia Monam insulam ut vires rebellibus ministrantem adgressus terga terga occasione patefecit.

15. Namque absentia legati remoto metu Britanni agitare inter se mala servitutis, conferre iniurias et interpretando accendere: nihil profici patientia nisi ut graviora tamquam ex facili tolerantibus imperentur. singulos sibi olim reges
20 fuisse, nunc binos imponi, e quibus legatus in sanguinem, procurator in bona saeviret. aequae discordiam praepositorum, aequae concordiam subiectis exitiosam. alterius manus centuriones, alterius servos vim et contumelias miscere. nihil iam cupiditati, nihil libidini exceptum. in proelio fortio-

1 auctor *T* (*Puteolanus*): auctoritate *EB*, autoritate *A* (auctor iterati *Wex*, a. tandem *Fröhlich*, a. patrati *Ritter*, a. statim *ego olim* 4 domitiae *Puteolanus*: Domitiae *AB*, domitiae *E*, domitiae *T* | gentes *E* (*corr. m 2 ex gentis*) *T*: gentis *AB* 6 plautius *E*: Plantius *AB* 9 Cogidunno *B*, Togidūno *E in marg. m 2* 11 vetere . . . ut haberet *Rhenanus*: ut uetere . . . haberet 12 et *om. B* | regis, *em. Rhenanus* 13 parta priore *E in marg. m 2* 14 officii *E corr. m 2* 15 *Q. Veranius Ritter* 18 *Nomam B, item p. 261, 16* 22 sapientia *B* 23 imperantur *B* 26 manus *E et A corr. m 1*: manum *ABT* 27 centurionis, *em. Rhenanus* | miscere] *ciere E in marg. m 2*

rem esse qui spoliet: nunc ab ignavis plerumque et inbellibus eripi domos, abstrahi liberos, iniungi dilectus tamquam mori tantum pro patria nescientibus. quantum enim transisse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse iugum: et flumine, non Oceano defendi. sibi patriam coniuges parentes, illis avaritiam et luxuriam causas belli esse. recessuros, ut Divus Iulius recessisset, modo virtutem maiorum suorum aemularentur. neve proelii unius aut alterius eventu pavescerent: plus impetus felicibus, maiorem constantiam penes miseris esse. iam Britannorum etiam deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in alia insula exercitum detinerent; iam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare. porro in eius modi consiliis periculosius esse deprehendi quam audere.

16. His atque talibus in vicem instincti Boudicca generis regii femina duce (neque enim sexum in inperiis discernunt) sumpsere universi bellum; ac sparsos per castella milites consecrati, expugnatis praesidiis ipsam coloniam invasere ut sedem servitutis, nec ullum in barbaris saevitiae genus omisit ira et victoria. quod nisi Paulinus cognito provinciae motu propere subvenisset, amissa Britannia foret; quam unius proelii fortuna veteri patientiae restituit, tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis et proprius ex legato timor agitabat, ne quamquam egregius cetera adroganter in deditos et ut suae cuiusque iniuriae ultor durius consuleret. missus igitur Petronius Turpilianus tamquam exorabilior et delictis hostium novus eoque paenitentiae mitior,

2 diripi *Heinsius* | dilectus *E*: delectus *ABT* et *E* 3 m. 9 felibus *E*, ut coniecerat *Novák*: om. *AB* 11 religatum *Lipsius*
 15 Boudicca *Haase*: uo adicca *E*, boud icta *E* m. 2 in marg., Voadicca *A*, Voaduca *B* 19 ut in barbaris *Peerlkamp* | in barbaris ingeniis *E*, cf. *A. Schöne, WS. f. kl. Phil.* 1912 S. 272 22 tenentibus tamen *Ritter*, etsi tenentibus *Nipperdey* 23 plerique *B* | proprius *E* (*Rhenanus*): propius *AB* 24 nequaquam (nequam *A* in marg., *E* in marg. m. 2) 25 cuiusque *Wex*: eiusque (quisque *Nipperdey*, exercitusque *Mützell*, communisque *H. L. Schmitt*, quoque *Puleolanus*) | durius] dubius *E* in marg. m. 2 26 missus igitur post agitabat (v. 24) transposuit *Doederlein* 27 novis *B*

compositis prioribus nihil ultra ausus Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior et nullis castrorum experimentis, comitate quadam curandi provinciam tenuit. didicere iam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus, et
 5 interventus civilium armorum praebuit iustam segnitiae excusationem: sed discordia laboratum, cum adsuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fuga ac latebris vitata exercitus ira indecorus atque humilis, precario mox praefuit, ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem, et
 10 seditio sine sanguine stetit. nec Vettius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplina: eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum, nisi quod innocens Bolanus et nullis delictis invisus caritatem paraverat loco auctoritatis.

15 17. Sed ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam recuperavit, magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes. et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum civitatem, quae numerosissima provinciae totius perhibetur, adgressus. multa proelia, et aliquando non incruenta; magnamque Brigantum partem aut victoria amplexus est aut
 20 bello. et Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset: subiit sustinuitque molem Iulius Frontinus, vir magnus, quantum licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit, super virtutem hostium locorum quoque
 25 difficultates eluctatus.

18. Hunc Britanniae statum, has bellorum vices media

1 ausis *B* 5 seuitiae accusationem *B* 8 indecorus *E*: indecoris *ABT* 9 praefuit] fuit *B* | pacti . . . salutem *ABT* (*nisi quod B* salute) et *E* in marg.: facta exercitus licentia ducis salute *E* (*sed haec expuncta*) et *A* in marg. | et] esset *Halm*, ea *Doederlein*
 10 uectius *ABT* | uolanus *AE* 11 fatigavit vel castigavit *Madvig* 12 et eadem *B* | hostis *B* 13 Volanus *A*, uolanus *E* 17 Cerialis *Lipsius*: Caerealis *EA*, cerealis *B* | Bregantum, *sed in A* corr. ex Bregantium 18 perhiberet *B* 20 bregantium *E*, Bregantium corr. ex -tium *A*, Bregantium *B* 21 cerealis *EB*, Caerealis *A* | alterius quidem *Hübner* | [successoris] *Nipperdey* 22 post obruisset *Nipperdey* cum aliis lacunam statuit sic fere explendam: nisi in medio rerum prosperarum cursu invidia revocatus esset | subiit *om.*, *sed in E* superscr. *m. 2*, ut *Halm* coniecerat 24 locorumque *B*

iam aestate transgressus Agricola invenit, cum et milites ve-
 lut omissa expeditione ad securitatem et hostes ad occasio-
 nem verterentur. Ordovicum civitas haud multo ante ad-
 ventum eius alam in finibus suis agentem prope universam
 obtriverat, eoque initio erecta provincia. et quibus bellum 5
 volentibus erat, probare exemplum ac recentis legati animum
 opperiri, cum Agricola, quamquam transvecta aestas, sparsi
 per provinciam numeri, praesumpta apud militem illius anni
 quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque cu-
 stodiri suspecta potius videbatur, ire obviam discrimini sta- 10
 tuit; contractisque legionum vexillis et modica auxiliorum
 manu, quia in aequum degredi Ordovices non audebant,
 ipse ante agmen, quo ceteris par animus simili periculo es-
 set, erexit aciem. caesaque prope universa gente, non igna-
 rus instandum famae ac, prout prima cessissent, terrorem 15
 ceteris fore, Monam insulam, <a> cuius possessione revocatum
 Paulinum rebellionem totius Britanniae supra memoravi, redi-
 gere in potestatem animo intendit. sed, ut in subitis consi-
 liis, naves deerant: ratio et constantia ducis transvexit. de-
 positis omnibus sarcinis lectissimos auxiliarium, quibus nota 20
 vada et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos
 regunt, ita repente inmisit, ut obstupefacti hostes, qui clas-
 sem, qui navis, qui mare expectabant, nihil arduum aut in-
 victum crediderint sic ad bellum venientibus. ita petita pace
 ac dedita insula clarus ac magnus haberi Agricola, quippe 25
 cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentatio-
 nem et officiorum ambitum transigunt, labor et periculum
 placuisset. nec Agricola prosperitate rerum in vanitatem
 usus expeditionem aut victoriam vocabat victos continuisse;
 ne laureatis quidem gesta prosecutus est, sed ipsa dissimu- 30

3 uterentur (pro ūterentur) EA 6 ac] nec Cornelissen 7 trans-
 acta Rhenanus, at cf. H. 2, 76, 18 9 inchoaturo B, incoaturo A
 mutata littera a in h 12 degredi E (ut Acidalius coniecerat): di-
 gredi AB 15 tenorem Boot 16 a add. Bipontini 18 subitis E
 (ut I. Fr. Gronov coniecerat): dubiis AB 19 transuēx T: tran-
 suēx E, tranuēx A, tranare extra B 20 quibus sueta Cornelissen
 21 patrius E: prius A, prius B 23 mare] ratem K. Hachtmann |
 inivm A. Weidner 24 potita B 29 usus] versus Cornelissen
 30 ne] nec B

latione famae famam auxit, aestimantibus quanta futuri spe tam magna tacuisset.

19. Ceterum animorum provinciae prudens, simulque doctus per aliena experimenta parum profici armis, si iniuriae sequerentur, causas bellorum statuit excidere. a se suisque orsus primum domum suam coërcuit, quod plerisque haud minus arduum est quam provinciam regere. nihil per libertos servosque publicae rei, non studiis privatis nec ex commendatione aut precibus centurionem militesve ascire, 10 sed optimum quemque fidissimum putare. omnia scire, non omnia exequi. parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare; nec poena semper, sed saepius paenitentia contentus esse; officiis et administrationibus potius non peccaturos praeponere, quam damnare cum peccassent. frumenti et tributorum exactionem aequalitate munerum mollire, 15 circumcisis quae in quaestum reperta ipso tributo gravius tolerabantur. namque per ludibrium adsidere clausis horreis et emere ultro frumenta ac luere pretio cogebantur; divortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur, 20 ut civitates proximis hibernis in remota et avia deferrent, donec quod omnibus in promptu erat paucis lucrosum fieret.

20. Haec primo statim anno comprimendo egregiam famam paci circumdedit, quae vel incuria vel intolerantia priorum haud minus quam bellum timebatur. sed ubi aestas advenit, contracto exercitu multus in agmine, laudare modestiam, disiectos coërcere; loca castris ipse capere, aestuaria ac silvas ipse praetemptare; et nihil interim apud hostes quie-

4 incuriae B 5 excindere Aldus 6 primam EA 8 liberos E (ut Puteolanus coniecerat): liberos AB | priuatis E: priuatus E in marg. m. 2, priuatis A, priuatus B 9 militesve ascire Wex: milites nescire 12 accommodare Ritter 15 exactionem B et EA in marg.: aucionem EA et B in marg. | mae qualitate E, equalitate T, inaequalitate AB (aequitate Muretus) 16 circumcisisq; AB (circumcisisque quae Henrichsen) 18 luere E (ut Wex coniecerat) ludere AB 19 devortia Lipsius | indicebantur Ruperti 20 pro proximis Bezaenberger et Fröhlich 26 multus EA: multum B et A corr. m. 1 28 hostis B

tum pati, quo minus subitis excursibus popularetur; atque ubi satis terruerat, parcendo rursus invitamenta pacis ostentare. quibus rebus multae civitates, quae in illum diem ex aequo egerant, datis obsidibus iram posuere, et praesidiis castellisque circumdatae, tanta ratione curaque, ut nulla ante Britanniae nova pars (pariter) inaccessita transierit.

21. Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. namque ut homines dispersi ac rudes eoque in bella faciles quieti et otio per voluptates aduescerent, hortari privatim, adiuvari publice, ut templa fora domos extruerent, laudando promptos, castigando segnes: ita honoris aemulatio pro necessitate erat. iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. inde etiam habitus nostri honor et frequens toga; paulatimque descensum ad delenimenta vitiorum, porticus et balinea et convivorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.

22. Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Tanaum (aestuario nomen est) nationibus. qua formidine territi hostes quamquam conflictatum saevis tempestatibus exercitum lacessere non ausi; ponendisque insuper castellis spatium fuit. adnotabant periti non alium ducem opportunitates locorum sapientius legisse; nullum ab Agricola positum castellum aut vi hostium expugnatum aut pactione ac fuga desertum; nam adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur. ita intrepida ibi hiems, crebrae

1 popularēt B 2 invitamenta Acidalius et Lipsius: irritamenta, sed A m. 1 corr. in incitamenta 5 tanta Rhenanus: et tanta (et t. r. curaque habitae Ritter) 6 pariter add. Weissenborn, ita Ernesti, tam Urlichs, perinde Ritter (pars. Inaccessita transiit sequens h. Susius) 7 hiemps E | adsumpta, em. Rhenanus 8 bella Bosius: bello (bellum Rhenanus) 9 in otio E, sed et otio m. 2 in marg. 11 castigando E: et castigando AB 16 descensum Pichena: discessum | delenimenta E: delinimenta A, deliniamenta B 17 balinea E et A corr. m. 1: balnea A et E in marg., balneas B 19 gentis B 20 Tanaum] taum E m. 2 in marg., Taus sive Tanaus A m. 1 in marg. (Tavum Glück, Tavum Nipperdey) 26 ac] aut B et E in marg. 27 hiemps E | crebrae eruptiones huc transposuit Halm, libri post desertum (v. 26) habent

eruptiones et sibi quisque praesidio, inritis hostibus eoque
desperantibus, quia soliti plerumque damna aestatis hiber-
nis eventibus pensare tum aestate atque hieme iuxta pelle-
bantur. nec Agricola umquam per alios gesta avidus inter-
5 cepit: seu centurio seu praefectus incorruptum facti testem
habebat. apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, et
erat ut comis bonis, ita adversus malos iniucundus. ceterum
ex iracundia nihil supererat secretum, ut silentium eius non
timeres: honestius putabat offendere quam odisse.

10 23. Quarta aestas obtinendis quae percucurrerat insumpta;
ac si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur,
inventus in ipsa Britannia terminus. namque Clota et Bodo-
tria diversi maris aestibus per immensum revectae, angusto
15 terrarum spatio dirimuntur: quod tum praesidiis firmabatur
atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam
insulam hostibus.

24. Quinto expeditionum anno nave prima transgressus
ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis proe-
liis domuit; eamque partem Britanniae quae Hiberniam aspi-
20 cit copiis instruxit, in spem magis quam ob formidinem, si
quidem Hibernia medio inter Britanniam atque Hispaniam
sita et Gallico quoque mari opportuna valentissimam imperii
partem magnis in vicem usibus miscuerit. spatium eius, si
Britanniae comparetur, angustius, nostri maris insulas supe-
25 rat. solum caelumque et ingenia cultusque hominum haud
multum a Britannia differunt; † in melius aditus portusque
per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum
seditione domestica unum ex regulis gentis exceperat ac
30 specie amicitiae in occasionem retinebat. saepe ex eo audivi le-
gione una et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam

4 avidius *B*, lividus *Haupt* 6 conuitiis *E*, conuiviis *A¹B* | et
erat ut *Henrichsen*: ut erat 8 supererat secretum, ut *distinxit*
Döderlein | ut] vel *Fr. Jacob*, aut *Haase*, et *Puteolanus* 10 per-
currerat *B* 11 gloria *om. B* 12 erat inventus malebat *Halm*
13 reductae *Cornelissen* 15 proprior *EB* 17 navi in proxima
Rigler et Wex, in Clotae proxima *Nipperdey*, vere primo *Becker*
18 gentis *B* 20 ob] in *B* 26 differunt *Rhenanus*: differt | in mel-
lius *del. Wex* (interiora parum, melius *Halm*) 27 per] et *B*

posse; idque etiam adversus Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut e conspectu libertas tolleretur.

25. Ceterum aestate qua sextum officii annum incohabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus univ-
 5 sarum ultra gentium et infesta hostili exercitu itinera timebantur, portus classe exploravit, quae ab Agricola primum adsumpta in partem virium sequebatur egregia specie,
 cum simul terra, simul mari bellum impelleretur, ac saepe
 isdem castris pedes equesque et nauticus miles mixti copiis
 et laetitia sua quisque facta, suos casus attollerent, ac modo
 10 silvarum ac montium profunda, modo tempestatum ac fluctuum
 adversa, hinc terra et hostis, hinc victus Oceanus militari
 iactantia compararentur. Britannos quoque, ut ex captivis
 audiebatur, visa classis obstupefaciebat, tamquam
 aperto maris sui secreto ultimum victis perfugium claudere-
 15 tur. ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi
 magno paratu, maiore fama, uti mos est de ignotis, oppugnare
 ultro castella adorti, metum ut provocantes addiderant;
 regrediendumque citra Bodotriam et cedendum potius
 quam pellerentur ignavi specie prudentium admonebant,
 20 cum interim cognoscit hostis pluribus agminibus inrupturos.
 ac ne superante numero et peritia locorum circumiretur,
 diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.

26. Quod ubi cognitum hosti, mutato repente consilio
 25 universi nonam legionem ut maxime invalidam nocte adgressi,
 inter somnum ac trepidationem caesis vigilibus inrupere. iamque
 in ipsis castris pugnabatur, cum Agricola iter hostium
 ab exploratoribus edoctus et vestigiis insecutus, velocissi-

5 hostili exercitu *E in marg. m. 2 (ut Rhenanus coniecerat):*
 hostilis exercitus *EAB | timebantur E (ut Puteolanus coniecerat):*
 timebant *AB (timebat Ritter) 6 tum primum Prammer 7 species*

Mützell 8 impellitur, em. Rhenanus 16 incolentis E, incolentis
AB 17 magno paratu E: paratu magno AB | oppugnare E corr.
1 m. ex oppugnase, ut vid.: oppugnasse ABT 18 castella B et E in

um
marg.: castellum E, castella A 19 et cedendum E in marg. et T:
 et excedendum *AB, excedendum E 20 prudentium] um ex e corr.*
A m. 1 22 circumirentur Lipsius 23 tris B

mos equitum peditumque adsultare tergis pugnantium iubet, mox ab universis adici clamorem; et propinqua luce fulsere signa. ita ancipiti malo territi Britanni; et nonanis redit animus, ac securi pro salute de gloria certabant. ultro quin
 5 etiam erupere, et fuit atrox in ipsis portarum angustiis proelium, donec pulsati hostes, utroque exercitu certante, his, ut tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio viderentur. quod nisi paludes et silvae fugientes texissent, debellatum illa victoria foret.

10 27. Cuius conscientia ac fama ferox exercitus nihil virtuti suae invium et penetrandam Caledoniam inveniendumque tandem Britanniae terminum continuo proeliorum cursu fremebant. atque illi modo cauti ac sapientes prompti post eventum ac magniloqui erant. iniquissima haec bellorum
 15 condicio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. at Britanni non virtute se victos, sed occasione et arte ducis rati, nihil ex adrogantia remittere, quo minus iuventutem armarent, coniuges ac liberos in loca tuta transferrent, coetibus et sacrificiis conspirationem civitatum sancirent.
 20 atque ita iritatis utrimque animis discessum.

28. Eadem aestate cohors Usiporum per Germanias conscripta et in Britanniam transmissa magnum ac memorabile facinus ausa est. occiso centurione ac militibus, qui ad tradendam disciplinam inmixti manipulis exemplum et re-
 25 ctiores habebantur, tres liburnicas adactis per vim gubernatoribus ascendere; et uno † remigante, suspectis duobus eoque interfectis, nondum vulgato rumore ut miraculum praevehebantur. mox ad aquandum atque utilia raptum egressi et

3 et] at *Bährens* | nonanis *ET*: Romanis *AB* et *E m. rec.* | rediit *Wex* 4 de salute pro gloria *Acidalius* 5 erupere *A 1 m. corr. ex irrupere* 6 ut tulisse *E 1 m*: intulisse *E 3 m. et ABT* 8 rexissent *B* 11 penetrandum *B* (penetrandum in *Dronke*) 12 proeliorum *Rhenanus*: proelium *E*, praelium *AB* 15 conditio est *AB*: condicione *E* (*c m. rec. corr. ex t*) 16 se victos *om. AB* 19 et *E*: ac *AB* | ciuitatium *B* 21 usiporum *B* 22 britannias *E* 24 inmixtis, *em. Puteolanus* 25 *Tris B* 26 renavigante *Mützell*, remeante *Henrichsen*, regente *Doederlein*, morigerante *Wex*, refugiente *ego olim* 27 praebebantur *E in marg. et A in marg.* 28 aquandum *Halm*: aquam | utilia (*vel utensilia*) *Selling*: ut illa |

cum plerisque Britannorum sua defensantium proelio congressi ac saepe victores, aliquando pulsī, eo ad extremum inopiae venere, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos vescerentur. atque ita circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro praedonibus habiti, primum a Suebis, 5 mox a Frisiis intercepti sunt. ac fuere quos per commercia venundatos et in nostram usque ripam mutatione ementium adductos indicium tanti casus inlustravit.

29. Initio aestatis Agricola domestico vulnere ictus anno ante natum filium amisit. quem casum neque ut plerique for- 10 tium virorum ambitiose, neque per lamenta rursus ac maerorem muliebriter tulit. et in luctu bellum inter remedia erat. igitur praemissa classe, quae pluribus locis praedata magnum et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos et longa pace exploratos addiderat, ad 15 montem Graupium pervenit, quem iam hostis insederat. nam Britanni nihil fracti pugnae prioris eventu et ultionem aut servitium expectantes tandemque docti commune periculum concordia propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant. iamque super triginta milia ar- 20 matorum aspiciebantur, et adhuc adfluebat omnis iuventus et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello et sua quisque decora gestantes, cum inter plures duces virtute et genere praestans nomine Calgacus apud contractam multitudinem proelium poscentem in hunc modum locutus fertur: 25

30. Quotiens causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est hodiernum diem consensumque vestrum initium libertatis toti Britanniae fore; nam et universi servitutis expertes et nullae ultra terrae ac ne mare

taptum *Eussner* et egressi et cum *Ritter*: raptis secum (mox cum aquarum atque utilia raptu missent, cum *Eussner*) 3 mox] morum *B* 5 primum *EA*: primo dum *B* | Suevis *B* 8 indicium *B* 9 Septimae initio *Brotier*, i. ultimae aestatis *Bährens* 16 Graupiam *A*¹, Grampium *Puteolanus* 18 periculum commune *A*, sed addita 1 m. puncta transpositionis, cf. c. 12 20 civitatum *EB*: civitatum *A* | XXX] LXXX *Nipperdey*, CXXX *Ulrichs* 22 uiridis *ABT* et *Em*. 3: uiris *E*, uirens *E* in marg. m. 2, *A* in marg. m. 1 24 galgacus *A*, sed corr. 1 m. 27 consensusque *B* 29 universi colitis et servitutis *E*

quidem securum imminente nobis classe Romana. ita proelium atque arma, quae fortibus honesta, eadem etiam ignavis tutissima sunt. priores pugnae, quibus adversus Romanos varia fortuna certatum est, spem ac subsidium in nostris 5 manibus habebant, quia nobilissimi totius Britanniae eoque in ipsis penetralibus siti nec ulla servientium litora aspicientes, oculos quoque a contactu dominationis inviolatos habebamus. nos terrarum ac libertatis extremos recessus ipse ac sinus famae in hunc diem defendit; atque omne ignotum pro magnifico 10 est: sed nunc terminus Britanniae patet, nulla iam ultra gens, nihil nisi fluctus ac saxa, et infestiores Romani, quorum superbiam frustra per obsequium ac modestiam effugeris. raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, mare scrutantur: si locuples hostis est, avari, si pauper, 15 ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit: soli omnium opes atque inopiam pari adfectu concupiscunt. auferre trucidare rapere falsis nominibus imperium, atque ubi solitudinem faciunt, pacem appellant.

31. Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit: hi per dilectus alibi servituri auferuntur; coniuges sororesque etiam si hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitem polluuntur. bona fortunaeque in tributum, ager atque annus in frumentum, corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis inter verbera et contumelias conteruntur. nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultro a dominis aluntur: Britannia servitutem suam cotidie emit, cotidie pascit. ac sicut in familia recentissimus quisque servorum etiam conservis ludibrio est, sic in hoc orbis terrarum veteri famulatu novi nos et viles in excidium 30 petimur; neque enim arva nobis aut metalla aut portus sunt,

4 ac] ad *E* in marg. m. 2 5 nauibus *B* 6 nec ulla *E*: nec *AB*
 9 atque] namque *Novák* | atque . . . sed libri post patet habent;
 verba transposuerunt *Brueys* aliique, [atque . . . sed] *Muretus*
 10 nunc *ABT* et *E* m. 2: tum *E* (iam *Hedické*) 11 ac *E*: et *AB*
 12 effugias *E* 14 terrae mare *E*: terram et mare *ABT* et *E* m. 2
 20 delectus *ABT* 21 effugerunt *E* 23 ager atque *F. Jacob*: ager-
 atque *E*, aggerat *AB* 24 et *E*: ac *AB* 25 conterunt, em. *Jacob*
 et *Fröhlich* 28 etiam om. *B* 30 nec *B*

quibus exercendis reservemur. virtus porro ac ferocia sub-
 iectorum ingrata inperantibus; et longinquitas ac secretum
 ipsum quo tutius, eo suspectius. ita sublata spe veniae tan-
 dem sumite animum, tam quibus salus quam quibus gloria
 carissima est. Brigantes femina duce exurere coloniam, ex- 5
 pugnare castra, ac nisi felicitas in socordiam vertisset,
 exuere iugum potuere: nos integri et indomiti et in liberta-
 tem, non in paenitentiam † latu-ri primo statim congressu osten-
 damus, quos sibi Caledonia viros seposuerit.

32. An eandem Romanis in bello virtutem quam in pace 10
 lasciviam adesse creditis? nostris illi dissen- sionibus ac dis-
 cordiis clari vitia hostium in gloriam exercitus sui vertunt;
 quem contractum ex diversissimis gentibus ut secundae res
 tenent, ita adversae dissolvent, nisi si Gallos et Germanos
 et (pudet dictu) Britannorum plerosque, licet dominationi 15
 alienae sanguinem commodent, diutius tamen hostes quam
 servos, fide et adfectu teneri putatis. metus ac terror sunt
 infirma vincla caritatis; quae ubi removeris, qui timere desie-
 rint, odisse incipient. omnia victoriae incitamenta pro nobis
 sunt: nullae Romanos coniuges accendunt, nulli parentes fu- 20
 gam exprobraturi sunt; aut nulla plerisque patria aut alia est.
 paucos numero, trepidos ignorantia, caelum ipsum ac mare
 et silvas, ignota omnia circum spectantes, clausos quodam
 modo ac vinctos dii nobis tradiderunt. ne terreat vanus
 aspectus et auri fulgor atque argenti, quod neque tegit 25
 neque vulnerat. in ipsa hostium acie inveniemus nostras ma-
 nus: agnoscent Britanni suam causam, recordabuntur Galli
 priorem libertatem, deserent illos ceteri Germani, tam quam
 nuper Usipi reliquerunt. nec quicquam ultra formidinis: va-
 cua castella, senum coloniae, inter male parentes et iniuste 30

5 clarissima *B* | Trinobantes *Camden* | et expugnare *B* 8 in
 patientiam *Wölflin* | bellaturi *Weinkauff*, arma latu-ri *Mohr* (in
 patientiam nati *Bährens*) 9 calidonia *A*, calydonia *E*, ac sic pas-
 sim 13 contactum *B* 16 commodent *Puteolanus*: commendent |
 17 terror ac metus *T* | sunt *Beroaldus*: est 22 circum trepidos
libri, circum praecipuum ex versu sequenti del. *Heumann* (locorum
 trepidos *Anquetil*) 23 siluis *B* 24 nobis *E* 28 deserent . . . tam-
 quam *AB* et *E m. 2* in marg.: tam deserent . . . quam *E* 29 Usi-
 pii *B* | Nequicquam *A*, Nequaquam *B* 30 senium *B*

imperantes aegra municipia et discordantia. hic dux, hic exercitus: ibi tributa et metalla et ceterae servientium poenae, quas in aeternum perferre aut statim ulcisci in hoc campo est. proinde ituri in aciem et maiores vestros et posteros
5 cogitate.⁷

33. Excepere orationem alacres, ut barbaris moris, fremitu cantuque et clamoribus dissonis. iamque agmina et armorum fulgores audentissimi cuiusque prokursu, simul instruebatur acies, cum Agricola quamquam laetum et vix muniti-
10 mentis coërcitum militem accendendum adhuc ratus, ita disseruit: 'septimus annus est, commilitones, ex quo virtute vestra, auspiciis imperii Romani, fide atque opera nostra Britanniam vicistis. tot expeditionibus, tot proeliis, seu fortitudine ad-
versus hostes seu patientia ac labore paene adversus ipsam
15 rerum naturam opus fuit, neque me militum neque vos ducis paenituit. ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniae non fama nec rumore, sed castris et armis tenemus; inventa Britannia et subacta. equidem saepe in agmine, cum vos paludes mon-
20 tesve et flumina fatigarent, fortissimi cuiusque voces audiebam: 'quando dabitur hostis, quando acies?' veniunt, e latebris suis extrusi, et vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus atque eadem victis adversa. nam ut superasse tantum itineris, evasisse silvas, transisse aestuaria pul-
25 chrum ac decorum in frontem, ita fugientibus periculosissima quae hodie prosperrima sunt; neque enim nobis aut locorum eadem notitia aut com meatuum eadem abundantia, sed manus et arma et in his omnia. quod ad me attinet, iam

1 taetra mancipia *E in marg. m. 2 et A in marg. m. 1* 2 illic *Kritz* 6 et ut *Walther*, atque ut *Ritter* | fremitu cantuque *E*: cantu fremituque *AB* 8 prokursus *E*, sed s *expunctum* | instruebatur *E in marg. m. 2 et A in marg. m. 1* 9 munitentis *B et E in marg. m. 2 et A in marg. m. 1*: monitis *EAT* 11 septimus *Acidalius*: octauus | vestra *Nipperdey*: et 12 opera vestra *Puteolanus* (auspiciis imp. Ro., virtute et fide vestra atque opera nostra *Urlichs*) 14 hostis *B* 16 ego] ergo *B* 19 montesque *Urlichs* 20 et] aut *Britzelmayr* | vocem *T*, ut *Beroaldus* coniecit 21 acies *Rhenanus*: animus 22 omnia quae *E* 24 evasisse silvas *E*: silvas evasisse *AB* | transiisse *B* 25 ita *Rhenanus*: item

pridem mihi decretum est neque exercitus neque ducis terga
tuta esse. proinde et honesta mors turpi vita potior, et in-
columitas ac decus eodem loco sita sunt; nec inglorium fue-
rit in ipso terrarum ac naturae fine cecidisse.

34. Si novae gentes atque ignota acies constitisset, 5
aliorum exercituum exemplis vos hortarer: nunc vestra de-
cora recensete, vestros oculos interrogate. hi sunt, quos
proximo anno unam legionem furto noctis adgressos clamore
debellastis; hi ceterorum Britannorum fugacissimi ideoque
tam diu superstites. quo modo silvas saltusque penetrantibus 10
fortissimum quodque animal contra ruebat, pavida et inertia
ipso agminis sono pellebantur, sic acerrimi Britannorum
iam pridem ceciderunt, reliquus est numerus ignavorum et
metuentium. quos quod tandem invenistis, non restiterunt,
sed deprehensi sunt: novissimae res et extremo metu torpor 15
defixere aciem in his vestigiis, in quibus pulchram et specta-
bilem victoriam ederetis. transigite cum expeditionibus, in-
ponite quinquaginta annis magnum diem, adprobate rei pu-
blicaе numquam exercitui inputari potuisse aut moras belli
aut causas rebellandi. 20

35. Et adloquente adhuc Agricola militum ardor emine-
bat, et finem orationis ingens alacritas consecuta est, statim-
que ad arma discursum. instinctos ruentesque ita disposuit,
ut peditum auxilia, quae octo milium erant, mediam aciem
firmarent, equitum tria milia cornibus adfunderentur. legio- 25
nes pro vallo stetere, ingens victoriae decus citra Romanum
sanguinem bellandi, et auxilium, si pellerentur. Britannorum

2 et honesta . . . potior posuit Nipperdey post sita sunt (v. 3)
deleto et ante incolum. 8 unam] nonam E. Hübner 9 hii E | ce-
terorum posuit Bährens post ideoque 11 quodque A in marg. m. 1:
quoque EAB | ruebat ego: ruebant E in marg. m. 2, ruere EAB
13 et metuentium AB et E in marg. m. 2: dementium E, demen-
tium et metuentium T 15 deprehsi E | torpor Ritter: corpora
(novissimi haesere et extremo metu ac torpore defixere aciem
Bezzenberger, novissimae res extremo metu corpora defixere (om.
aciem) Wex, nov. res et extremus metus torpore defixere a. Schö-
mann) 19 inputari E (Puteolanus): imputare AB 20 bellandi
E in marg. m. 2 24 milia Puteolanus 26 victori Peerlkamp
27 bellanti Rhenanus, bellantibus H. Schütz. | pelleretur Gesner

acies in speciem simul ac terrorem editioribus locis constiterrat ita, ut primum agmen in aequo, ceteri per adclive iugum conexi velut insurgerent; media campi covinnarius eques strepitu ac discursu complebat. tum Agricola superante hostium multitudinem veritus, ne in frontem simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquam porrectior acies futura erat et arcessendas plerique legiones admonebant, promptior in spem et firmus adversis, dimisso equo pedes ante vexilla constitit.

36. Ac primo congressu eminus certabatur; simulque constantia, simul arte Britanni ingentibus gladiis et brevibus caetris missilia nostrorum vitare vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere, donec Agricola quattuor Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent; quod et ipsis vetustate militiae exercitatum et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus; nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum et in arto pugnam non tolerabant. igitur ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora fodere, et stratis qui in aequo adstiterant, erigere in colles aciem coepere, ceterae cohortes aemulatione et impetu conisae proximos quosque caedere: ac plerique semineces aut integri festinatione victoriae relinquebantur. interim equitum turmae, <ut> fugere covinnarii, peditum se proelio miscuere. et quamquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inaequalibus locis haerebant; minimeque aequa

2 agmen in aequo *Bekker*: agminae quo *E* (*ad quoceteri m. 2 in marg. add. quosteter*), agmine quo *AB* 3 connexti *Puteolanus*: connexti | [*velut*] *Nipperdey* | couinnarius *B*, conuinnarius *EA* | et eques *Rhenanus* 5 ne *Fröhlich*: ne simul | latera] altera *B* 7 arcessendas *E in marg. m. 2* 10 simulque] que *del. A m. 1* 13 quattuor *om. AB* 15 uetustateniliae *E* 16 [parva . . . gerentibus] *Wex, probabiliter* 17 [nam . . . tolerabant] *Haase*, [parva . . . tolerabant] *Nipperdey* 18 arto *Fr. Medicis*: aperto | tolerant *Muretus* 20 fodere *Gesner*: foedare | stratis *Ernesti*: tratis *EAB*, tractis *T* 21 capere *B* 24 ut *add. Döderlein*, ubi (*vel fugere enim*) *Wex* | conuinnarii *A* | et: set *B. Schulz* 25 recentes *B* 26 aequa

nostris iam *Anquetil*: equestres ea enim, nisi quod equestres *E*,

nostris iam pugnae facies erat, cum aegre clivo adstantes simul equorum corporibus impellerentur; ac saepe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos aut obvios incursabant.

37. Et Britanni, qui adhuc pugnae expertes summa collium insederant et paucitatem nostrorum vacui spernebant, 5
degređi paulatim et circumire terga vincentium coeperant, ni id ipsum veritus Agricola quattuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset, quantoque ferocius accurrerant, tanto acrius pulsos in fugam disiecisset. ita 10
consilium Britannorum in ipsos versum, transvectaeque praeepto ducis a fronte pugnantium alae aversam hostium aciem invasere. tum vero patentibus locis grande et atrox spectaculum: sequi vulnerare capere, atque eosdem oblati aliis trucidare. iam hostium, prout cuique ingenium erat, cater- 15
vae armatorum paucioribus terga praestare, quidam inermes ultro ruere ac se morti offerre. passim arma et corpora et laceri artus, et cruenta humus; et aliquando etiam victis ira virtusque. nam postquam silvis adpropinquaverunt, primos sequentium incautos collecti et locorum gnari circum- 20
veniebant. quod ni frequens ubique Agricola validas et expeditas cohortes indaginis modo, et sicubi artiora erant, partem equitum dimissis equis, simul rariores silvas equitem perscrutari iussisset, acceptum aliquod vulnus per ni-

i
ea A, ei E in marg. m. 2 (equestris ea iam Haase, equestris ei ego olim) 1 aegre clivo instantes Schömann, quod recepi mutato instantes in adstantes: egra (aegra E) diu aut stante (aegre se sustentantes H. Schütz, aegre clivum eluctantes Cornelissen; alii alia) 2 impedirentur B. Schulz, pellerentur Eussner 5 expertis EA | summam A, sed corr. 1 m. 7 digredi B | et] ac B | ni] in B 10 occurrerant B, accurrerant Puteolanus 14 oblati E (Rhenanus): oblati AB 16 praestare] praebere E in marg. m. 2 17 proruere Cornelissen 19 nam, quod E habet post adpropinquaverunt, huc transtuli, A eodem loco habet ntem, B item; idem Goebel, iterum Dronke, identidem Hutter, inde Ritter, del. Nipperdey (adpropinquavere, ultimi Cornelissen) 20 gnari Dronke: ignari (ignaros Puteolanus, ignaros gnari al.) 21 ni] in B 22 post modo Nipperdey lacunae signum posuit 23 equite EA, equites B 24 perscrutari Cornelissen: persultari EA, perlustrari B (perlustrare Urlichs, persultare Rhenanus).

miam fiduciam foret. ceterum ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus videre, in fugam versi, non agminibus, ut prius, nec alius alium respectantes: rari et vitabundi in vicem longinqua atque avia petiere. finis sequendi nox et
 5 satietas fuit. caesa hostium ad decem milia: nostrorum trecenti sexaginta cecidere, in quis Aulus Atticus praefectus cohortis, iuvenili ardore et ferocia equi hostibus inlatus.

38. Et nox quidem gaudio praedaque laeta victoribus:
 10 Britanni palantes mixto virorum mulierumque ploratu trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos ac per iram ultro incendere, eligere latebras et statim relinquere; miscere in vicem consilia aliqua, dein separare; aliquando frangi aspectu pignorum suorum, saepius concitari. satis
 15 que constabat saevisse quosdam in coniuges ac liberos, tamquam misererentur. proximus dies faciem victoriae latius aperuit: vastum ubique silentium, secreti colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius. quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugae vestigia neque usquam conglobari
 20 hostes compertum (et exacta iam aestate spargi bellum nequibat), in finis Borestorum exercitum deducit. ibi acceptis obsidibus praefecto classis circumvehi Britanniam praecipit. datae ad id vires, et praecesserat terror. ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsa
 25 transitus mora terrerentur, in hibernis locavit. et simul classis secunda tempestate ac fama Trucculensem portum tenuit, unde proximo Britanniae latere praefecto omni redierat.

39. Hunc rerum cursum, quamquam nulla verborum ia-

2 videre, rursus *Peerlkamp* | versi *E* (*Puteolanus*): versis *AB*
 3 nec] sed *Acidalius* | sed rari *ed. Bipontini* 6 queis *B* 7 iuvenali *E* 10 brittanni *E* (*Puteolanus*): Britannique *AB* | mixto *E*: mixtoque *AB* | plorato *E* 13 [aliqua] *Classen* | de n *B* 16 misererēt *B* 17 secreti] deserti *Ernesti* 21 reducit *E in marg. m. 2*
 22 profecto *B* 24 aut pedites aut equitem *Guleman* 25 terrenur *B* 26 trucculensem *EA* (*in A s corr. ex f I m.*): trutulensem *E in marg. m. 2*, Trutu. *Al. A in marg. m. 1*, trutulens est *B*
 27 litore *Pichena* | prelecto *T et A in marg. m. 1*, prelecta *E*: lecto *AB et E in marg. m. 2* 29 in illa *B*

etantia epistulis Agricolae auctum, ut Domitiano moris erat, fronte laetus, pectore anxius excepit. inerat conscientia derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia quorum habitus et crinis in captivorum speciem formarentur: at nunc veram magnamque victoriam tot milibus hostium caesis ingenti fama celebrari. id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra principem adtolli: frustra studia fori et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet; cetera utcumque facilius dissimulari, ducis boni imperatoriam virtutem esse. talibus curis exercitus, quodque saevae cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in praesentia statuit reponere odium, donec impetus famae et favor exercitus languesceret; nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat.

5

10

15

40. Igitur triumphalia ornamenta et inlustris statuae honorem et quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu iubet addique insuper opinionem, Syriam provinciam Agricolae destinari, vacuam tum morte Atili Rufi consularis et maioribus reservatam. credere plerique libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse cum eo praecepto ut, si in Britannia foret, traderentur; eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolae, ne appellato quidem eo ad Domitianum remeasse, sive verum istud, sive ex ingenio principis fictum ac compositum est. tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. ac ne notabilis celebritate et frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio noctu in urbem, noctu in Palatium, ita ut praeceptum erat, venit; exceptusque

20

25

30

1 auctum *Lipsius*: actum | ut domitiano moris erat *A*: ut erat domitianus *E et A in marg. m. 1*, domitiano moris *E in marg. m. 2*, ut Domitianus erat *B* 2 excepit *Puteolanus*: excipit *EA*, cepit *B* 4 crines *Puteolanus* 5 formarent *B* 7 principem *E (ut Nipperdey coniecerat)*: principis *AB* 9 cetera *E (ut Wex coniecerat)*: et cetera *AB* 11 quodue *B* 12 praesens *E in marg. m. 2* 13 seponere *Cornelissen* 14 [nam . . . obtinebat] *Nipperdey* 18 additque *Muretus* 20 Actilii *B* 22 eis *B* 23 eo *om. AB* | Britanniam 30 praetemptum *E*

brevi osculo et nullo sermone turbae servientium inmixtus est. ceterum uti militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus hausit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus, adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem aestimare mos est, viso aspectoque Agricola quaererent famam, pauci interpretarentur.

41. Crebro per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est. causa periculi non crimen ullum aut querela laesi cuiusquam, sed infensus virtutibus princeps et gloria viri ac pessimum inimicorum genus, laudantes. et ea insecuta sunt rei publicae tempora, quae sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Moesia Daciaque et Germania et Pannonia temeritate aut per ignaviam ducum amissi, tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti; nec iam de limite imperii et ripa, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum. ita cum damna damnis continuarentur atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola, comparantibus cunctis vigorem, constantiam et expertum bellis animum cum inertia et formidine aliorum. quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore pronum deterioribus principem extimulabant. sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum in ipsam gloriam praeceps agebatur.

42. Aderat iam annus, quo proconsulatum Africae et Asiae sortiretur, et occiso Civica nuper nec Agricolae consilium deerat nec Domitiano exemplum. accessere quidam

1 turbae om. B 4 hausit *Wex*: auxit 13 Moesia E (*Lipsius*): Misia AB 15 viri] vici *Jo. Fr. Gronovius* | tot (ante cohortibus) AB et E in marg. m. 1: totis ET 17 possessionum B 20 vigorem et constantiam B 21 inertiae et formidini A m. 1 et E m. 1 in marg. | aliorum *Bipontini* (cf. H. III 3,4): eorum (ceterorum *Grotius*, priorum *Nolte*; *Halm* quibus exercitus committi solerent *suppletit*) 22 Domitianum B 25 aliorum ipsa gloria *Madvig* 27 Asiae et Africae B, As. aut (vel *Nipperdey*) Africae *Lipsius*, del. *Urlichs* 29 aderat B

cogitationum principis periti, qui iturusne esset in provinciam ultro Agricolaem interrogarent. ac primo occultius quietem et otium laudare, mox operam suam in approbanda excusatione offerre, postremo non iam obscuri suadentes simul terrentesque pertraxere ad Domitianum. qui paratus simulatione, in arrogantiam compositus, et audiit preces excusantis et, cum annuisset, agi sibi gratias passus est, nec erubuit beneficii invidia. salarium tamen proconsuli consulari solitum offerri et quibusdam a se ipso concessum Agricolae non dedit, sive offensus non petitum, sive ex conscientia, ne quod vetuerat videretur emisse. proprium humani ingenii est odisse quem laesis: Domitiani vero natura praeceps in iram, et quo obscurior, eo inrevocabilius, moderatione tamen prudentiaque Agricolae leniebatur, quia non contumacia neque inani iactatione libertatis famam fatumque provocabat. sciant, quibus moris est illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum rei publicae usum (enisi) ambitiosa morte inclaruerunt.

43. Finis vitae eius nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine cura fuit. vulgus quoque et hic aliud agens populus et ventitavere ad domum et per fora et circulos locuti sunt; nec quisquam audita morte Agricolae aut laetatus est aut statim oblitus. augebat miserationem constans rumor veneno interceptum: nobis nihil comperiti adfirmare ausim. ceterum per omnem valetudinem

2 occultus *E* 4 iam *Rhenanus*: tam 5 simulationis et *A* et *E* in marg. *m. I* 6 in indulgentiam *Cornelissen* 8 proconsuli consulari *Mommsen*: proconsulari *AB*, proconsulare *E* (ac sic vulgo), sed i superser. 1 *m.* 16 illicita mirari moris est *T* 18 escendere *Lipsius* (eorum laudes excedere, qui *Wex*) | plerique, qui per *I. Müller* 19 sed] enisi *C. Heraeus* | in nullum rei p. *Muretus*: in ullum (nullum et *A* et *E* in marg. *m. I*) rei post (p̄ et *A* et *E* in marg. *m. I*, publicae *T*) | enisi add. *Schömann* 24 et per circ. *B* 25 laetatus aut censor *Ienensis a. 1816, 127* | oblitus *Muretus*: oblitus est 27 quod adf. *Acidalius*; quodve (vel aut quod) adf. *Ritter*; nec adf. *Ernesti*; ut add. *Wex* ante adf., ante ausim *Halm*

eius crebrius quam ex more principatus per nuntios visentis et libertorum primi et medicorum intimi venire, sive cura illud sive inquisitio erat. supremo quidem die momenta ipsa deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, 5 nullo credente sic accelerari quae tristis audiret. speciem tamen doloris habitu vultuque prae se tulit, securus iam odii et qui facilius dissimularet gaudium quam metum. satis constabat lecto testamento Agricolae, quo coheredem optimae uxori et piissimae filiae Domitianum scripsit, laetatum eum 10 velut honore iudicioque. tam caeca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret a bono patre non scribi heredem nisi malum principem.

44. Natus erat Agricola Gaio Caesare tertium consule 15 idibus Iunii: excessit quarto et quinquagesimo anno, decimum kalendas Septembris Collega Priscoque consulibus. quod si habitum quoque eius posteri noscere velint, decentior quam sublimior fuit; nihil impetus in vultu: gratia oris supererat. bonum virum facile crederes, magnum libenter. et ipse quidem, quamquam medio in spatio integrae aetatis ereptus, 20 quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit. quippe et vera bona, quae in virtutibus sita sunt, impleverat, et consulari ac triumphalibus ornamentis praedito quid aliud adstruere fortuna poterat? opibus nimis non gaudebat, speciosae contigerant. filia atque uxore superstitibus potest videri etiam 25 beatus incolumi dignitate, florente fama, salvis affinitatibus et amicitiiis futura effugisse. nam sicut ei <non licuit> durare in hanc beatissimi saeculi lucem ac principem Traianum videre,

1 principis *Muretus* | uiseritis *B* 2 medicorum primi et libert. intimi *Ernesti* 4 constabat *E* (*Rhenanus*): constabant *AB* 6 habitu *Ernesti*: animo; sermone *Mohr*, ore *Halm* *quondam* (animi vultu *Bührens*, animi voce vultuque *I. Golling*) 7 constat *E* in *marg. 1 m.* 13 tertium *Ursinus*: ter (iterum *Nipperdey*) 14 quarto *Pelavius*: sexto; quinto *Nipperdey*, tertio *Ritter* | decimo *AB* 17 impetus *EA*: metus et *E* et *A* in *marg. m. 1*, maetus et impetus *B* (imperiosi *Weidner*) | superat *B* 21 sunt *om. B* 23 speciosae contigerant et *E* et *A* in *marg. m. 1*: speciosae non contigerant (contingerant *B*) 24 filia . . . superstitibus *post fama posuit Doederlein*, *post amicitiiis Urlichs* 25 beatis *E* 26 sicut ei non licuit *Dahl*: sicuti (non contigit *suppl. H. Schütz post videre*) | in hac . . . luce, *em. Acidalius*

quod augurio votisque apud nostras aures ominabatur, ita festinatae mortis grande solacium tulit evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non iam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rem publicam exhaustit.

45. Non vidit Agricola obsessam curiam et clausum armis senatum et eadem strage tot consularium caedes, tot nobilissimarum feminarum exilia et fugas. una adhuc victoria Carus Mettius censebatur, et intra Albanam arcem sententia Messalini strepebat, et Massa Baebius tum reus erat: mox nostrae duxere Helvidium in carcerem manus; nos Maurici Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos suos iussitque scelera, non spectavit: praecipua sub Domitiano miseriarum pars erat videre et aspici, cum suspiria nostra subscriberentur, cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret saevus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat.

Tu vero felix, Agricola, non vitae tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis. ut perhibent qui interluere novissimis sermonibus tuis, constans et libens fatum excepisti, tamquam pro virili portione innocentiam principi donares. sed mihi filiaeque eius praeter acerbitem parentis erepti auget maestitiam, quod assidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu complexuque non contigit. excepissemus certe mandata vocesque, quas penitus animo figeremus. ster hic dolor, nostrum vulnus, nobis tam longae absentiae condicione ante quadriennium amissus est. omnia sine dubio,

1 auris B 2 grande] graue et E et A in marg. m. 1, sed in A del. cad. m. 4 velut] uel E in marg. m. 1 5 hausit E in marg. m. 1 6 clusum AE 9 carus E: charus A, clarus B | Mettius E in marg. 1 m. et A s. l.: mitius (Carus Metius Rhenanus); cf. *Prop. Imp. R. II 402* | arcem] uillam et E et A in marg. m. 1 10 tum B: etiam tum E, iam tum A 11 mauricum (Mauricium A) rusticumque diuisimus et E et A in marg. m. 1 12 visus horrore *Henrichsen* | Senecio 16 pallore oribus *Wex* 17 quo *Lipsius*: a quo 19 perhibent, em. *Puteolanus* | interfuerunt AB 22 eius] tuae *Cornelissen* 24 excepissem, em. *Pichena* 26 nobis om. B | tam E 1 m. corr. ex tum; tum al. A in marg. m. 1 | longa A¹, nostrae B 27 triennium *Urlichs* | amissus es *Rhenanus*

optime parentum, assidente amantissima uxore superfuere honori tuo: paucioribus tamen lacrimis comploratus es, et novissima in luce desideravere aliquid oculi tui.

46. Si quis piorum manibus locus, si, ut sapientibus placet, non cum corpore extinguuntur magnae animae, placide quiescas, nosque domum tuam ab infirmo desiderio et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri neque plangi fas est. admiratione te potius et immortalibus laudibus et, si natura suppeditet, similitudine colamus: is verus honos, ea coniunctissimi cuiusque pietas. id filiae quoque uxori praeceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque eius secum revolvant, formamque ac figuram animi magis quam corporis complectantur, non quia intercedendum putem imaginibus quae marmore aut aere finguntur, sed, ut vultus hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis aeterna, quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. quicquid ex Agricola amavimus, quicquid mirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, <in> fama rerum; nam multos veterum velut inglorios et ignobilis oblivio obruit: Agricola posteritati narratus et traditus superstes erit.

2 tamen] tum *E* | compositus et *E* et *A* in marg. 1 m. 6 nosque et domum *Urlichs* 7 mulieribus *B* 8 aemulatione *Cornelissen* 9 et (te *Lipsius*) immortalibus *Acidalius*: temporalibus (in marg. temporibus m. 1) et *E*, temporalibus *AB* 10 similitudine *Grotius*: militum *EA*, multam *B* (aemulatu *Heinsius*) | colamus *Muretus*: decoramus (decoremus *Ursinus*) | honor *E* 13 formamque *T* (*Muretus*): famamque *EAB* 14 interdicendum *Ursinus* 16 imbecilla *B* 18 materiam] am corr. ex em *A* 1 m. 19 ex] in *Cornelissen* | admirati *Wölfflin* 21 in add. *Halm* | veterum in codice *Hersf.* omissum fuisse *Decembrio* scribit; eodem teste habuit veluti et ignobiles (ut *B*) 22 obruet, em. *Haupt.* — Cornelii Taciti de vita et moribus Iulii Agricolae liber explicit *E*.

CORNELII TACITI
DIALOGUS
DE ORATORIBUS.

---

1. Saepe ex me requiris, Iuste Fabi, cur, cum priora saecula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque floruerint, nostra potissimum aetas deserta et laude eloquentiae orbata vix nomen ipsum oratoris retineat; neque enim ita appellamus nisi antiquos, horum autem temporum disertis causidici 5 et advocati et patroni et quidvis potius quam oratores vocantur. cui percontationi tuae respondere et tam magnae quaestionis pondus excipere, ut aut de ingeniis nostris male existimandum <sit>, si idem assequi non possumus, aut de iudiciis, si nolumus, vix hercule auderem, si mihi mea sententia 10 proferenda ac non disertissimorum, ut nostris tempori-

---

Dialogi codices eidem sunt qui Germaniae praeter Aesinum: *B* = Vaticanus 1862, *b* = Leidensis Perizonianus (eorum consensus = *X*; *b*² = manus correctoris); *C* = Vaticanus 1518, *c* = Neapolitanus IV c 21 (eorum consensus *Y*). Accedit Ottobonianus 1455 = *E*, qui eidem familiae *Y* propinquus est. Libros *BCcE* ipse contuli Romae et Neapoli a. 1898, librum *b* edidit G. Wissowa. Paucas quasdam lectiones adnotavi ex Urbinati 1194 (*U*) et Vaticano 4498 (*A*), quos ipse inspexi, et Vindobonensi 711 (*V*), qui libro *E* simillimus est. Eae lectiones, quibus nulla littera adscripta est, exstant in omnibus aut in plerisque libris. *Put.* = editio Puteolani.

CORNELII · TACITI · DIALOGVS · DE · ORATORIBVS *b* et sic codex Hersfeldensis teste Decembrio, nec differunt reliqui libri, nisi quod in *Y* scriptum est 'C. Cornelii Taciti' et in *E* additum 'et poetis'.

4 appellemus 9 sit *add. Lipsius* (existimandum sit idem *U*)
10 mea mihi *Schulzing* 11 ut *om. Put.*

bus, hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc quaestionem pertractantes iuvenis admodum audiui. ita non ingenio, sed memoria et recordatione opus est, ut quae a praestantissimis viris et excogitata subtiliter et dicta graviter
 5 accepi, cum singuli diversas vel easdem sed probabiles causas afferrent, dum formam sui quisque et animi et ingenii redderent, iisdem nunc numeris iisdemque rationibus perse-
 quar, servato ordine disputationis. neque enim defuit qui di-
 versam quoque partem susciperet ac multum vexata et ir-
 10 risa vetustate nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferet.

2. Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offensus potentium animos diceretur, tamquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem
 15 cogitasset, eaque de re per urbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper et Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego utrosque non in iudiciis modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar mira studiorum cupiditate et quodam ar-
 20 dore iuvenili, ut fabulas quoque eorum et disputationes et arcana semotae dictionis penitus exciperem, quamvis maligne plerique opinarentur nec Secundo promptum esse sermonem et Aprum ingenio potius et vi naturae quam institutione et litteris famam eloquentiae consecutum. nam et Secundo pu-
 25 rus et pressus et, in quantum satis erat, profluens sermo non defuit, et Aper omni eruditione imbutus contemnebat potius litteras quam nesciebat, tamquam maiorem industriae et laboris gloriam habiturus, si ingenium eius nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur.

30 3. Igitur ut intravimus cubiculum Materni, sedentem

5 diversas, sed easdem probabiles *Roth*, fortasse recte, [vel easdem] *Lipsius*, [vel easdem sed probabiles] *Halm* 7 redderet *Y*, reddent *E* | persequar *U*: prosequar *reliqui* 13 tamquam non in *Sauppe* 17 utrosque non in iudiciis modo *Schopen*: in iudiciis non utrosque modo (non in iudiciis modo utrosque *Nipperdey*, [utrosque] *Ritter*) 21 acciperem *E* 26 omni *cE*: cū *XC* 27 quam post maiorem *inser. Vahlen* 29 adniti *E* itemque *X* supra *v*.

ipsumque, quem pridie recitaverat librum inter manus habentem deprehendimus.

Tum Secundus 'nihilne te' inquit, 'Materne, fabulae malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? an ideo librum istum apprehendisti, ut diligentius retractares, 5 et sublatis si qua pravae interpretationi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem, sed tamen securiorem?'

Tum ille 'leges' inquit [Maternus], 'si libuerit, et agnosces quae audisti. quod si qua omisit Cato, sequenti recitatione 10 Thyestes dicet; hanc enim tragoediam disposui iam et intra me ipse formavi. atque ideo maturare libri huius editionem festino, ut dimissa priore cura novae cogitationi toto pectore incumbam.'

'Adeo te tragoediae istae non satiant,' inquit Aper, 'quo 15 minus omissis orationum et causarum studiis omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem consumas, cum te tot amicorum causae, tot coloniarum et municipiorum clientelae in forum vocent, quibus vix suffeceris, etiam si non novum tibi ipse negotium importasses, <ut> Domitium et 20 Catonem, id est nostras quoque historias et Romana nomina Graeculorum fabulis aggregares.'

4. Et Maternus: 'perturbarer hac tua severitate, nisi frequens et assidua nobis contentio iam prope in consuetudinem vertisset. nam nec tu agitare et insequi poetas intermittis 25 et ego, cui desidiam advocacionum obicis, quotidianum hoc patrocinium defendendae adversus te poeticae exerceo. quo laetor magis oblatum nobis iudicem, qui me vel in futurum vetet versus facere vel, quod iam pridem opto, sua quoque auctoritate compellat, ut omissis forensium causarum an- 30

1 ipsumque censor ed. Walther. in Leipz. Lit. Zeit. 1833, n. 288: ipsum | inter Cuiacius: intra 9 leges, inquit [Maternus], si libuerit Nepperdey: leges tu (tu om. e) quid (quod C) Maternus sibi debuerit (leges, inquit, quid Maternus sibi debuerit Halm) 19 sufficeres Put. 20 imperitasses U, imperasses vel imposuisses Acidalius | ut add. Niebuhr (et Iohn) 22 graecorum b | aggregarem E, aggregare Muretus 25 aut insequi E

gustiis, in quibus mihi satis superque sudatum est, sanctionem illam et augustiorem eloquentiam colam.'

5. 'Ego vero' inquit Secundus, 'antequam me iudicem Aper recuset, faciam quod probi et modesti iudices solent, ut in iis cognitionibus excusent, in quibus manifestum est alteram apud eos partem gratia praevalere. quis enim nescit neminem mihi coniunctiorem esse et usu amicitiae et assiduitate contubernii quam Saleium Bassum, cum optimum virum tum absolutissimum poetam? porro si poetica accusatur, non alium video reum locupletiore.'

'Securus sit' inquit Aper 'et Saleius Bassus et quisquis alius studium poeticae et carminum gloriam fovet, cum causas agere non possit. ego enim, quatenus arbitrum litis huius invenire <non contigit>, non patiar Maternum societate plurium defendi, sed ipsum solum [apud eos] arguam, quod natus ad eloquentiam virilem et oratoriam, qua parere simul et tueri amicitias, adsciscere necessitudines, complecti provincias possit, omittit studium, quo non aliud in civitate nostra vel ad utilitatem fructuosius <vel ad voluptatem dulcius> vel ad dignitatem amplius vel ad urbis famam pulchrius vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari potest. nam si ad utilitatem vitae omnia consilia factaque nostra derigenda sunt, quid est tutius quam eam exercere artem, qua semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro feras, ipse securus et velut quadam

2 istam XC | angustiore Y | colam <solam> Vahlen 4 modesti YE: moderati X 5 his XE | cogitationibus cb, corr. b² | <se> excusent Pithoeus, fortasse recte 13 ego Pithoeus: et ego 14 invenire C: inveniri reliqui | non contigit supplēvi (inveniri non licuit Iohn, non invenimus Gudeman) 15 plurimum, emend. Pithoeus | apud eos (ipsum C), quae verba nemo probabiliter emendavit, seclusi; praecedunt eadem 5,4 16 quae be 17 necessitates X 18 omittit Rhenanus: amitti (amittit Put.) 19 vel ad voluptatem add. Schulting | dulcius add. Ritter (incundius vel suavius Classen, honestius Schulting) 22 possit C 23 fataque BY | per nostra Be | derigenda Bährens: dirigenda | utilius Acidalius 25 alienis] clientibus E. Wolff 26 feras Lipsius: ferat | quadam velut b

perpetua potentia ac potestate munitus? cuius vis et utilitas rebus prospere fluentibus aliorum perfugio et tutela intelligitur; sin proprium periculum increpuit, non hercule lorica et gladius in acie firmiter munimentum quam reo et periclitanti eloquentia, praesidium simul ac telum, quo propugnare
 5 pariter et incessere sive in iudicio sive in senatu sive apud principem possis. quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus quam eloquentiam suam opposuit? qua accinctus et minax disertam quidem, sed inexercitam et eius modi certaminum rudem Helvidi sapientiam elusit. plura de utili-
 10 tate non dico, cui parti minime contra dicturum Maternum meum arbitror.

6. Ad voluptatem oratoriae eloquentiae transeo, cuius iucunditas non uno aliquo momento, sed omnibus prope diebus ac prope omnibus horis contingit. quid enim dulcius libero et ingenuo animo et ad voluptates honestas nato quam
 15 videre plenam semper et frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi, sed sibi ipsi dari? ipsos quin immo orbos et locupletes et potentes venire
 20 plerumque ad iuvenem et pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent? ullane tanta ingentium opum ac magnae potentiae voluptas quam spectare homines veteres et senes et totius orbis gratia subnixos in summa rerum omnium abundantia confitentes id quod optimum sit se non
 25 habere? iam vero qui togatorum comitatus et egressus! quae in publico species! quae in iudiciis veneratio! quod illud gaudium consurgendi assistendique inter tacentes et in unum conversos! coire populum et circumfundi coram et accipere

2 profugio X, praesidio b² 3 increpuit C, irrepit b² | lorica et Seebock: lorice vel lorice (lorica aut Rhenanus) 5 ante praesidium Vahlen inser. quae est 6 sive (ante in iud.) Muretus: vel 7 Eprius b² in marg.: prius libri, quod in b nescio quis mutavit in Epropius (Marcellus prius E) 8 qua Ursinus: qui 14 iocunditatis (iuc.) X | [prope] ego olim 19 neque officii YE | administrationi b²: administrationis 20 ipsos Haase: istos XC, illos cE 23 [veteres] Acidalius, divites Heinsius 24 urbis Pithoeus 27 illud E: id reliqui (om. Put.) 28 assurgendi consistendique E 29 coronam Acidalius

adfectum quemcumque orator induerit! vulgata dicentium gaudia et imperitorum quoque oculis exposita percenseo: illa secretiora et tantum ipsis orantibus nota maiora sunt. sive accuratam meditatamque profert orationem, est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus et constantia; sive novam et recentem curam non sine aliqua trepidatione animi attulerit, ipsa sollicitudo commendat eventum et lenocinatur voluptati. sed extemporalis audaciae atque ipsius temeritatis vel praecipua iucunditas est; nam <in> ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quae sua sponte nascuntur.

7. Equidem, ut de me ipso fatear, non eum diem laetiorrem egi, quo mihi latus clavus oblati est, vel quo homo novus et in civitate minime favorabili natus quaesturam aut tribunatum aut praeturam accepi, quam eos, quibus mihi pro mediocritate huius quantulaecumque in dicendo facultatis aut <apud patres> reum prospere defendere aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare aut apud principem ipsos illos liberos et procuratores principum tueri et defendere datur. tum mihi supra tribunatus et praeturas et consulatus ascendere videor, tum habere quod [si] non in alieno oritur nec codicillis datur nec cum gratia venit. quid? fama et laus cuius artis cum oratorum gloria comparanda est? qui illustriores sunt in urbe non solum apud negotiosos et rebus intentos, sed etiam apud iuvenes et adulescentes, quibus modo et recta

1 quandocumque X, quaecumque b² in marg. | indueret X, induerit b², voluerit ego olim, inbuerit conii. Halm | vulgaria Orelli 3 ipsi oranti b² | maiora sunt del. Acidalius 6 animi Pithoeus: animus (om. U) 9 in add. b² 10 alia om. Y (utilia vel utiliora Ernesti; solidiora serantur diuque Peerlkamp, utiliora quae seruntur atque elaborantur ego olim) 12 ipse b 15 quam ago eos Vahlen 17 apud patres add. Michaelis 18 ipsum U 19 principis L. Spengel 21 habere Pithoeus: abire | si del. Michaelis | alieno scripsi (quod ante me Clericum coniecisse video): alio; de corruptela cf. H. II 63,14; si non in aliquo Ritter (animo Freinsheim, alvo Pithoeus, alii alia) 22 [cum] Acidalius 23 qui illustriores Novák: qui non illustres (apud ante illustres inser. b²), quinam illustriores Orelli, quid? non illustres Roth, qui tam illustres Bötticher 24 sunt Schopen: et | non et apud del. b² 25 iuvenes] ua-

indoles est et bona spes sui? quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos saepius vulgus quoque imperitum et tunicatus hic populus transeuntes nomine vocat et digito demonstrat? advenae quoque et peregrini iam in municipiis et coloniis suis auditos, cum primum urbem attigerunt, requirunt ac velut agnoscere concupiscunt.

8. Ausim contendere Marcellum hunc Eprium, de quo modo locutus sum, et Crispum Vibium (libentius enim novis et recentibus quam remotis et oblitteratis exemplis utor) non minus <illustres> esse in extremis partibus terrarum quam Capuae aut Vercellis, ubi nati dicuntur. nec hoc illis <alterius bis>, alterius ter milies sestertium praestat, quamquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiae beneficio venisse, <sed> ipsa eloquentia, cuius numen et caelestis vis multa quidem omnibus saeculis exempla edidit, ad quam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint, sed haec, ut supra dixi, proxima et quae non auditu cognoscenda, sed oculis spectanda haberemus. nam quo sordidius et abiectius nati sunt quoque notabilior paupertas et angustiae rerum nascentes eos circumsteterunt, eo clariora et ad demonstrandam oratoriae eloquentiae utilitatem inlustriora exempla sunt, quod sine commendatione natalium, sine substantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos iam annos potentissimi sunt civitatis ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Caesaris amicitia agunt feruntque cuncta atque ab ipso principe cum quadam reverentia diliguntur, quia Vespasianus, venerabilis senex

morum et

euos *b* | modo recta indoles *b* (morum *b*², et *b*): modo recta et (et *om. E*) indoles *reliqui* 1 est *om. E*, sit *Michaelis* | nō *X*, corr. *b*² 3 notat *b*² supra v. 6 vultus *Acidalius*, vultu *Halm olim* 7 *Eprium* *Ab*²: eproprium *reliqui* 10 illustres *add. Ribbeck*, notos *Ursinus* 11 alterius bis *inser. Pichena*, lacunam in marg. notavit *b*² (cf. *schol. Iuv. 4,81*) 12 quamquam] quoniam *Bährens*, quin ego *olim* 14 sed *add. Lipsius* (ipsa eloquentia *del. b*²) 15 quantam *U*, quantum *E* 18 habemus *b*² 19 quoque *b*: quosque *reliqui* | angustiae rerum *Lipsius*: angustia ereptum (angustia parentum *b*²) 21 nobilitatem *Acidalius*, dignitatem *Spengel* 25 nunc [principes] *Helmreich* 26 geruntque *Moser*, geruntque *Peerlkamp*, vertuntque *Bursian*

et patientissimus veri, bene intellegit ceteros quidem amicos suos iis niti, quae ab ipso acceperint quaeque ipsi accumulare et in alios congerere promptum sit, Marcellum autem et Crispum attulisse ad amicitiam suam quod non a principe
 5 acceperint nec accipi possit. minimum inter tot ac tanta locum optinent imagines ac tituli et statuae, quae neque ipsa tamen negleguntur, tam hercule quam divitiae et opes, quas facilius invenies qui vituperet quam qui fastidiat. his igitur et honoribus et ornamentis et facultatibus refertas domos
 10 eorum videmus, qui se ab ineunte adulescentia causis forensibus et oratorio studio dederunt.

9. Nam carmina et versus, quibus totam vitam Maternus insumere optat (inde enim omnis fluxit oratio), neque dignitatem ullam auctoribus suis conciliant neque utilitates alunt;
 15 voluptatem autem brevem, laudem inanem et infructuosam consequuntur. licet haec ipsa et quae deinceps dicturus sum aures tuae, Materne, respuant, cui bono est, si apud te Agamemnon aut Iason diserte loquitur? quis ideo domum defensus et tibi obligatus redit? quis Saleium nostrum, egregium
 20 poetam vel, si hoc honorificentius est, praeclarissimum vatem, deducit aut salutatur aut prosequitur? nempe si amicus eius, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret aut ad te, Materne, non quia poeta es neque ut pro eo versus facias; hi enim Basso
 25 domi nascuntur, pulchri quidem et iucundi, quorum tamen hic exitus est, ut cum toto anno, per omnes dies, magna noctium parte unum librum excudit et elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint qui dignentur audire; et ne id quidem gratis; nam et domum mutuatur et auditorium ex-
 30 truit et subsellia conducit et libellos dispergit. et ut beatissimus recitationem eius eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore prae-

1 ceteros *Put.*: et ceteros 2 iis *Y et b corr.*: his *XE* | ipsi *Lipsius*: ipsis (ipsi et *Röhl*) 3 sit *Halm*: est 5 inter haec tot *Vahlen*
 10 aetate adolescentia *c*, aetate *C. Heraeus* 16 deinde *YE*
 22 eius] est *X* 23 decurret *I. Fr. Gronovius* 27 extudit *BE*, sed *corr.* 31 ista *X* 32 praecerta *Schele*: praecerta *Y*, percepta *XE*

cerpta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem, nec aut amicitiam inde refert aut clientelam aut mansurum in animo cuiusquam beneficium, sed clamorem vagum et voces inanes et gaudium volucre. laudavimus nuper ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia 5 Basso donasset. pulchrum id quidem, indulgentiam principis ingenio mereri: quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem! adice quod poetis, si modo dignum aliquid elaborare et efficere velint, relinquenda conversatio 10 amicorum et iucunditas urbis, deserenda cetera officia utque ipsi dicunt, in nemora et lucos, id est in solitudinem secedendum est.

10. Ne opinio quidem et fama, cui soli serviunt et quod unum esse pretium omnis laboris sui fatentur, aequae poetas 15 quam oratores sequitur, quoniam mediocris poetas nemo novit, bonos pauci. quando enim rarissima harum recitationum fama in totam urbem penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat. quotus quisque, cum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquar, in urbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeo si quis requirit, ut semel vidit, transit et contentus est, ut si picturam aliquam vel statuam vidisset. neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tamquam eos, quibus natura [sua] oratorium ingenium denegavit, deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare 25 otium et nomen inserere possunt famae. ego vero omnem eloquentiam omnesque eius partes sacras et venerabiles puto, nec solum coturnum vestrum aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque iucunditatem et elegorum lascivias et

1 ante ad Novák add. languescens 7 si . . . exigat Ribbeck post quidem v. 6 posuit 8 genium Lipsius: ingenium 9 liberalitatem E (sed ali expunxit): libertatem reliqui 11 utque (quae c) BEc, quae C, et ut b 12 [id est in solitudinem] A. G. Lange | recedendum, emend. Srshele 15 omnes Y, om. b, sed lacunam notat b² in marg. | aequae Put.: atque 16 insequitur X, sed B corr. 17 rarissima harum scripsi: rarissimarum (clarissimarum Steiner, del. Novák) 18 nedum b²: medium 20 Galliis Schulting 21 ut V: et reliqui 24 sua seclusi 29 elegiorum X

iamborum amaritudinem <et> epigrammatum lusus et quamcumque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam ceterarum artium studiis credo. sed tecum mihi, Materne, res est, quod, cum natura tua in ipsam arcem eloquentiae ferat, errare mavis et summa adepturus in levioribus subsistis. ut si in Graecia natus esses, ubi ludicras quoque artis exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires dii dedissent, non paterer inmanes illos et ad pugnam natos lacertos levitate iaculi aut iactu disci vanescere, sic nunc te ab auditoriis et theatris in forum et ad causas et ad vera proelia voco, cum praesertim ne ad illud quidem confugere possis, quod plerisque patrocinator, tamquam minus obnoxium sit offendere poetarum quam oratorum studium. effervescit enim vis pulcherrimae naturae tuae, nec pro amico aliquo, sed, quod periculosius est, pro Catone offendis. nec excusatur offensa necessitudine officii aut fide advocacionis aut fortuitae et subitae dictionis impetu: meditatus videris [aut] elegisse personam notabilem et cum auctoritate dicturam. sentio quid responderi possit: hinc ingentis existere assensus, haec <et> in ipsis auditoriis praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem. nobis satis sit privatas et nostri saeculi controversias tueri, in quibus [expressis] si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides et libertas excusata.²

1 et add. *Acidalius* 2 habet *Heumann* | ceterarum *Schöne*:
al. arum

ceteris aliarum, i. e. ceteris (ceteris altiorum *ego quondam*, ceteris liberalium *coni. Halm*) 4 natura te tua *Halm* | arcem *cE*: artem *reliqui* | te ante ferat *inser. Acidalius* (referat *V*) 5 adeptus, *emend. Acidalius* 8 istos *XC* 12 post plerisque olim poetis *inserui* | offensae *Acidalius* 13 effervescit *b*: effervescet *reliqui*
et
15 offendis *b*: offendes *reliqui* 16 ac (post fortuitae) *b* 17 aut *del. Put.* (ultra *Schopen*, hanc *Haase*, etiam *Halm*, et *John*, atque *Bährens*) 19 hinc *b*², ut *vid.*: hic | existere *Muretus*: ex his | haec *cE*: hic *X*, hoc *C*, hinc *b*² | et *inserui* (etiam in *O*) 20 omnium mox *E* 21 ante tolle *quaedam deesse statuerunt F. A. Wolf alii* 23 expressit *c* (et *E* post necesse sit), *del. Heumann* 24 potentium *Bährens*

11. Quae cum dixisset Aper acrius, ut solebat, et intento ore, remissus et subridens Maternus 'parantem' inquit 'me non minus diu accusare oratores quam Aper laudaverat (fore enim arbitrabar ut a laudatione eorum digressus detrectaret poetas atque carminum studium prosterneret) arte 5 quadam mitigavit, concedendo iis, qui causas agere non possent, ut versus facerent. ego autem sicut in causis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tra-goediarum et ingredi famam auspicatus sum, cum quidem [in Neronem] improbam et studiorum quoque sacra profanantem 10 Vatinius potentiam fregi, <et> hodie si quid in nobis notitiae ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum. ac iam me deiungere a forensi labore constitui, nec comitatus istos et egressus aut frequentiam salutantium concupisco, non magis quam aera et imagines, quae 15 etiam me nolente in domum meam intruperunt. nam statum hucusque ac securitatem melius innocentia tueor quam eloquentia, nec vereor ne mihi umquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint.

12. Nemora vero et luci et secretum ipsum, quod Aper 20 increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, ut inter praecipuos carminum fructus numerem, quod non in strepitu nec sedente ante ostium litigatore nec inter sordes ac lacrimas reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura atque innocentia fruiturque sedibus sacris. haec eloquentiae primordia, haec penetralia; hoc primum habitu cultuque com-

2 parantem inquit me *Walther*: parant enim quid me *cE*, parant quid enim me *XC* 3 laudavit *Acidalius* 5 et *b* 9 in Nerone *YE*, del *Iohn*, imperante Nerone *Luc. Müller et M. Haupt*, enormem et *E. Wolff* 10 importunam malebat *Halm* 11 Vatinius *I. Fr. Gronovius*: uaticinii | et *add. Lipsius* | [in] *Acidalius* 12 nominis *b*²: numinis 13 disiungere *U*, diiungere *Wölflin* 14 illos malebat *Halm* | salutantium *Schele*: salutationum 16 irrumpunt *b* 17 hucusque ac *Lipsius*: cuiusque ad (cuiusque ac... tuetur *Pichena*; cui usque ad(huc nihil defuit) ad *Röhl* 21 increpat *b* 22 in isto strepitu *E. Wolff*, in strepitu urbis *Schopen* secedit 24 secedit *bY*: sedit *B*, sedit *E* et *c* supra *v*. 26 commendata *Muretus*, commodata *Lipsius*

moda mortalibus in illa casta et nullis contacta vitiis pectora
 influxit; sic oracula loquebantur. nam lucrosae huius et
 sanguinantis eloquentiae usus recens et ex malis moribus
 natus atque, ut tu dicebas, Aper, in locum teli repertus. ce-
 5 terum felix illud et, ut more nostro loquar, aureum saeculum,
 et oratorum et criminum inops, poetis et vatibus abundabat,
 qui bene facta canerent, non qui male admissa defenderent.
 nec ullis aut gloria maior (erat) aut augustior honor, primum
 apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis lere-
 10 bantur, deinde apud illos diis genitos sacrosque reges, inter
 quos neminem causidicum, sed Orphea et Linum ac, si in-
 trospicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. vel si haec
 fabulosa nimis et composita videntur, illud certe mihi con-
 cedes, Aper, non minorem honorem Homero quam Demostheni
 15 apud posteros, nec angustioribus terminis famam Euripidis
 aut Sophoclis quam Lysiae aut Hyperidis includi. plures
 hodie reperies, qui Ciceronis gloriam quam qui Virgilii de-
 trectent; nec ullus Asinii aut Messallae liber tam inlustris est
 quam Medea Ovidii aut Varii Thyestes.

20 13. Ac ne fortunam quidem vatum et illud felix contu-
 bernium comparare timuerim cum inquieta et anxia oratorum
 vita. licet illos certamina et pericula sua ad consulatus eve-
 xerint, malo securum et quietum Virgilii secessum, in quo
 tamen neque apud Divum Augustum gratia caruit neque apud
 25 populum Romanum notitia. testes Augusti epistolae, testis
 ipse populus, qui auditis in theatro Virgilii versibus surrexit
 universus et forte praesentem spectantemque Virgilium ve-

1 in] et X, corr. b² | ista X, corr. b² 3 saginantis ed. Iuntina
 a. 1527, sanguine manantis Schulting, sanguini inhiantis Bezzen-
 berger | et ex cE: et XC, est et ex Gudeman 8 nullus X | maior
 in ore in ore
 erat Ritter: more . . . B, mor . . . b, more c, in ore C, more . . . E
 (mortalibus maior Michaelis) | angustior Y 9 praeferre bO
 10 istos X, corr. b² 11 causidicorum, emend. Heumann | et c: ac
 XOE 13 videantur bO, sed b corr. | istud X, corr. b² | concedis,
 emend. Acidalius 14 haberi post honorem vel tribui post Demo-
 stheni inser. Mähly 20 istud X, corr. b² 22 istos X, corr. b² | ad
 Lipsius: et (ad sacerdotia (vel praeturas) et Vahlen, ad opes et
 Ritter) | consulatus cE: conventus C, cent' B, coetus b 27 spec-
 tans Bährens | [Virgilium] Ernesti

neratus est sic quasi Augustum. ne nostris quidem temporibus Secundus Pomponius Afro Domitio vel dignitate vitae vel perpetuitate famae cesserit. nam Crispus iste et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent, an quod timentur? 5 quod, cum quotidie aliquid rogentur, <vel> ii quibus praestant indignantur? quod adligati [cum] adulatione nec imperantibus umquam satis servi videntur nec nobis satis liberi? quae haec summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. me vero dulces, ut Virgilius ait, Musae, remotum a sollicitudinibus et curis et necessitate quotidie aliquid contra animum 10 faciendi, in illa sacra illosque <ad> fontis ferant; nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. non me fremitus salutantium nec anhelans libertus excitet, nec incertus futuri testamentum pro pignore 15 scribam, nec plus habeam quam quod possim cui velim relinquere (quandoque enim fatalis et meus dies veniet), statuarque tumulo non maestus et atrox, sed hilaris et coronatus, et pro memoria mei nec consulat quisquam nec roget.⁷

14. Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instinctus, cum Vipstanus Messalla cubiculum eius ingressus est suspicatusque ex ipsa intentione singulorum altiore inter eos esse sermonem 'num parum tempestivus' inquit 'interveni secretum consilium et causae alicuius meditationem tractantibus?' 20

'Minime, minime' inquit Secundus, 'atque adeo vellem maturius intervenisses; delectasset enim te et Apri nostri accuratissimus sermo, cum Maternum ut omne ingenium ac studium suum ad causas agendas converteret exhortatus est, et 25

6 aliqui *XcE* | vel *inserui* | quibus non praestant *Lipsius*, quibus praestant perinde et quibus non praestant *Michaelis* 7 ligati *E* | cum *seclusi* (omni *Walther*) 12 ista . . . istosque *X*, corr. *b*² | sacra] secreta *E. Wolff* (sacra nemora *Helmreich*) | ad *inser. Ritter* 13 pallentem *Ub*²: pallantem *Be*, palantem *bCE*, fallacem *Bötticher* 17 enim] olim *Steiner* | veniet *Ub*²: veniat 19 mea *b*, corr. *b*² 21 cum *UV*: tum | Vipstanus *C. A. Rupertus*: Vibanus *BYE*, Libanius *b*, Vrbanus *b*² | [eius] *Ernesti* 24 et] aut *Halm* 26 minime *semel BE* 29 exhortatus *U*: ex ortatus *b*², et hortatus *BYE*, et ortatus *b*

Materni pro carminibus suis laeta, utque poetas defendi decebat, audentior et poetarum quam oratorum similior oratio.⁷

5 'Me vero' inquit 'et sermo iste <et oratio> infinita voluptate affecisset, atque id ipsum delectat, quod vos, viri optimi et temporum nostrorum oratores, non forensibus tantum negotiis et declamatorio studio ingenia vestra exercetis, sed eius modi etiam disputationes assumitis, quae et ingenium alunt et eruditionis ac litterarum iucundissimum oblectamen-
10 tum cum vobis, qui ista disputatis, afferunt, tum etiam iis, ad quorum aures pervenerint. itaque hercule non minus probari video in te, Secunde, quod Iuli Africani vitam componendo spem hominibus fecisti plurimum eius modi librorum, quam <improbari> in Apro, quod nondum ab scholasticis contro-
15 versis recessit et otium suum mavult novorum rhetorum more quam veterum oratorum consumere.'

15. Tum Aper: 'non desinis, Messalla, vetera tantum et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia irridere atque contemnere. nam hunc tuum sermonem saepe excepi,
20 cum oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae neminem hoc tempore oratorem esse contenderes [antiquis], eo, credo, audacius, quod malignitatis opinionem non verebaris, cum eam gloriam, quam tibi alii concedunt, ipse tibi denegares.'

25 'Neque illius' inquit 'sermonis mei paenitentiam ago, neque aut Secundum aut Maternum aut te ipsum, Aper, quamquam interdum in contrarium disputes, aliter sentire credo. ac velim impetratum ab aliquo vestrum ut causas huius infinitae differentiae scrutetur ac reddat, quas mecum ipse ple-

1 utrique B, sed corr., ut'que C 2 ardentior Knaut et Bährens 4 vere BYE | [et] Halm | iste U: ipse reliqui | et oratio addidi 6 (summi) oratores Halm quondam 9 eruditiones BYE 10 ista X: illa b²E, iam Y 12 Africani Nipperdey: asiatici 13 plurimum Y | improbari supplevi 14 a YE 16 consumere] consuetudine b, sed corr. 17 non b: num BYE, numquam Bährens 20 et ante tuae om. E 21 antiquis del. Acidalius, atque id con. idem, prae antiquis Halm, parem antiquis Lipsius | eoque Gudeman 22 malignitatis Rhenanus: malignis iis X, maligni (maligne C) in iis (his C, his E) YE, malignus b², maligni iudicis Acidalius 23 ipsi BYE 26 in om. b

rumque conquirō. et quod quibusdam solacio est, mihi auget quaestionem, quia video etiam Graecis accidisse ut longius absit (ab) Aeschine et Demosthene Sacerdos iste Nicetes et si quis alius Ephesum vel Mytilenas concentu scholasticorum et clamoribus quatit, quam Afer aut Africanus aut vos ipsi a Cicerone aut Asinio recessistis.

16. 'Magnam' inquit Secundus 'et dignam tractatu quaestionem movisti. sed quis eam iustius explicabit quam tu, ad cuius summam eruditionem et praestantissimum ingenium cura quoque et meditatio accessit?'

Et Messalla 'aperiam' inquit 'cogitationes meas, si illud a vobis ante impetravero, ut vos quoque sermonem hunc nostrum adiuvetis.'

'Pro duobus' inquit Maternus 'promitto; nam et ego et Secundus exequemur eas partes, quas intellexerimus te non tam omisisse quam nobis reliquisse. Aprum enim solere dissentire et tu paulo ante dixisti et ipse satis manifestus est iam dudum in contrarium accingi nec aequo animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude concordiam.'

'Non enim' inquit Aper 'inauditum et indefensum saeculum nostrum patiar hac vestra conspiratione damnari. sed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, quam oratorum aetatem significatione ista determinetis. ego enim cum audio antiquos, quosdam veteres et olim natos intellego, ac mihi versantur ante oculos Ulixes et Nestor, quorum aetas mille fere et trecentis annis saeculum nostrum antecedit; vos autem Demosthenem et Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi et Alexandri temporibus floruisse, ita tamen ut

in

1 conquirō *CE*: conquirō *Xc*, inquirō *Halm coll. 21,10 et Minuc. Fel. Oct. 13* 2 Graecis *Dronke*: gratis *XcE*, gratius *C*, Graiis *Put.* | ut vel longius *Wagener* | abisset *Y*, sed *c corr.* 3 ab *add. Wesenberg* | ille *Halm* | Nicetes *Lipsius*: enitet 4 Mitylenas *B* | concentu *Orelli*: contentus *XE*, contentus *Yb²*, contentionibus *A. F. Nissen* (continuis schol. clamoribus *Freinsheim*) 5 nos *e* (nos . . . recessimus *ego olim*) 6 aut ab *Y* 8 movistis, *emend. Lipsius* 11 cognitiones *E* | si *b et supra v. E: om. BY* | istud *X* 14 nam ego *E* 17 ipsum . . . manifestum *b²* 25 et] ac *X* 28 ut huic (*sc. Alexandro*) utrique *Vahlen*

utrique superstites essent. ex quo apparet non multo plures quam trecentos annos interesse inter nostram et Demosthenis aetatem. quod spatium temporis si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur; si ad naturam saeculorum ac respectum immensi huius aevi, perquam
 5 breve et in proximo est. nam si, ut Cicero in Hortensio scribit, is est magnus et verus annus, quo eadem positio caeli siderumque, quae cum maxime est, rursum existet, isque annus horum quos nos vocamus annorum duodecim milia
 10 nongentos quinquaginta quattuor complectitur, incipit Demosthenes vester, quem vos veterem et antiquum fingitis, non solum eodem anno quo nos, sed etiam eodem mense extitisse.

17. Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Me-
 15 nenum, ut puto, Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis antepone re soletis, sed Ciceronem et Caesarem et Caelium et Calvum et Brutum et Asinium et Messallam; quos quid antiquis temporibus potius adscribatis quam nostris, non video. nam ut de Cicerone ipso
 20 loquar, Hirtio nempe et Pansa consulibus, ut Tiro libertus eius scripsit, VII idus (Decembres) occisus est, quo anno Divus Augustus in locum Pansae et Hirtii se et Q. Pedium consules suffecit. statue sex et quinquaginta annos, quibus mox Divus Augustus rem publicam rexit; adice Tiberii tres
 25 et viginti, et prope quadriennium Gai, ac bis quaternos de-

2 quadringentos *Lipsius* 4 uidetur *c* | si *om. c* 5 saeculorum] siderum *Usener* | respectu *Spengel* (saeculorum atque spatium immensi *Mähly*) | huius] totius *Michaelis* 6 [ait] scribit *b* 10 nongentos *J. Nic. Loensis*: ·VIII· *b*, dCCC *Y*, octingentos *E*, VCC *B* | incipit (ex incipere *corr. b*) *i. e.* sequitur, *cf. Sen. Dial. 3, 10, 3 et Fr. Haase, Miscell. philol. III p. 10* 11 uester *bcE* (sed este *b* in litura): uidetur *BC*; inclusit *Halm* | post fingitis *b supra v. add.* uideturque 12 sed etiam *Michaelis*: sed fama *BY*, et fama: sed *E*, sed fere (ere in lit.) *b* | mense] modo *c* 14 Menenium *b et E* in marg.: me nimium reliqui 15 antiquos *BY* 16 voletis *Kleiber* 17 Coelium *b*, Alium *BYE* 18 potius temporibus *b* 19 ipse *Y* 21 scribit *ego olim* | Decembres *add. Lipsius*, lacunam indicant *Yb²* 23 VI *Lipsius*: nouem (VII *Steiner*)

nos Claudii et Neronis annos, atque illum Galbae et Othonis et Vitelli longum et unum annum, ac sextam iam felicis huius principatus stationem, quo Vespasianus rem publicam fovet: centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis aetas. nam ipse ego in Britannia vidi senem, qui se fateretur ei pugnae interfuisse, qua Caesarem inferentem arma Britanni arcere litoribus et pellere aggressi sunt. ita si eum, qui armatus C. Caesari restitit, vel captivitas vel voluntas vel fatum aliquod in urbem pertraxisset, aequae idem et Caesarem ipsum et Ciceronem audire potuit et nostris quoque actionibus interesse. proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui se a Divo quoque Augusto semel atque iterum accepisse congiarium narrabant. ex quo colligi potest et Corvinum ab illis et Asinium audiri potuisse — nam Corvinus in medium usque Augusti principatum, Asinius paene ad extremum duravit — ne dividatis saeculum et antiquos ac veteres vocitetis oratores, quos eorundem hominum aures agnoscere ac velut coniungere et copulare potuerunt.

18. Haec ideo praedixi, ut si qua ex horum oratorum fama gloriaque laus temporibus adquiritur, eam docerem in medio sitam et propiorem nobis quam Servio Galbae aut C. Carboni quosque alios merito antiquos vocaverimus; sunt enim horridi et impoliti et rudes et informes et quos utinam nulla parte imitatus esset Calvus vester aut Caelius aut ipse Cicero. agere enim fortius iam et audentius volo, si illud ante praedixero, mutari cum temporibus formas quo-

1 illum *E*: istum *X* (unum *supra v. b*²), ipsum *Y* 2 septimam iam *Urlichs*, sexennem iam *Meiser*, sex (VIII *Sauppe*, VII *Michaelis*), tam *Spengel* 3 quo *Steiner*: qua 4 ante centum *Leo inser.* vix | uiginti *Y*: decem *XE* 5 ante unius *Schopen add.* id est 6 fatebatur *cE* | ei *E*: et 7 Britanni *Ernesti*: britanniae (an barbari post Britanniae *excidit*?) 10 aequae idem *Nissen*: et quidem | et ante Caesarem *om. b* 13 [quoque] *ego olim* 15 Corvinus . . . Asinius] Asinius . . . Corvinus *Borghesi Opp. I, 410* | medium] extremum *Nipperdey* 17 antiquos ac recentes *Eckstein* | uocetis *XE* 21 eam *Halm*: eandem 23 Laelio aut C. *supplevit Ritter post C. praeunte Schultingio, cf. c. 25* 25 nulla *XC*: in ulla *E*, in illa *c*, ne in ulla *Iohn* 27 istud *X*

que et genera dicendi. sic Catoni seni comparatus C. Gracchus plenior et uberior, sic Graccho politior et ornatior Crassus, sic utroque distinctior et urbanior et altior Cicero, Cicerone mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis elaboratus. nec quaero quis disertissimus: hoc interim probasse contentus sum, non esse unum eloquentiae vultum, sed in illis quoque quos vocatis antiquos plures species deprehendi, nec statim deterius esse quod diversum est, vitio autem malignitatis humanae vetera semper in laude, praesentia in fastidio esse. num dubitamus inventos qui pro Catone Appium Caecum magis mirarentur? satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens nec satis pressus, sed supra modum exultans et superfluens et parum antiquus videretur. legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistulas, ex quibus facile est deprehendere Calvum quidem Ciceroni visum exanguem et attritum, Brutum autem otiosum atque diiunctum; rursusque Ciceronem a Calvo quidem male audisse tamquam solutum et enervem, a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tamquam fractum atque elumbem. si me interrogas, omnes mihi videntur verum dixisse. sed mox ad singulos veniam, nunc mihi cum universis negotium est.

19. Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, (ego Cassium Severum), quem reum faciunt, quem primum affirmant flexisse ab ista vetere atque directa dicendi via, non infirmitate inge-

4 nitidior *Michaelis* 6 in *b supra v.*: om. reliqui 10 prae *Gros-lotius* 11 [magis] *Schurxfleisch* 14 *Atticus Ursinus* | uidetur *Y* 16 aridum *Schulting* 17 deiunctum *b*, discinetum *Rutgersius* 19 a Bruto quidem autem *X*, sed *b* quidem del. | atque] et *E*

20 interrogas *Y* 21 uenias *X*, corr. *b*² 24 solent qui (qui *b*) usque ad Cassium quem libri. In his glossam marginalem latere suspicor, quae haec fuit: an(ti)qui usque ad Cassium, eamque in textum receptam pepulisse verba ego Cassium Severum vel similia. Alii eiectis verbis qui usque ad et faciunt verba quem reum mutant in Severum; rursus alii maiorem lacunam statuunt, quam *Iohn ita explevit*: solent, (ut) qui usque ad Cassium (Severum disertis fuerunt, universos uno nominis laudisque iure comprehendant, equidem Cassium), quem 26 illa *cEb*² | directa *Bährens*:

nii nec inscitia litterarum transtulisse se ad aliud dicendi genus contendo, sed iudicio et intellectu. vidit namque, ut paulo ante dicebam, cum condicione temporum et diversitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. facile perferbat prior ille populus, ut imperitus et rudis, impeditissimarum orationum spatia atque id ipsum laudabat, si dicendo quis diem eximeret. iam vero longa principiorum praeparatio et narrationis alte repetita series et multarum divisionum ostentatio et mille argumentorum gradus et quidquid aliud aridissimis Hermagorae et Apollodori libris praecipitur, in honore erat; quod si quis odoratus philosophiam videretur atque ex ea locum aliquem orationi suae insereret, in caelum laudibus ferebatur. nec mirum; erant enim haec nova et incognita, et ipsorum quoque oratorum paucissimi praecepta rhetorum aut philosophorum placita cognoverant. at hercule pervulgatis iam omnibus, cum vix in cortina quisquam adsistat, quin elementis studiorum, etsi non instructus, at certe imbutus sit, novis et exquisitis eloquentiae itineribus opus est, per quae orator fastidium aurium effugiat, utique apud eos iudices, qui vi et potestate, non iure et legibus cognoscunt nec accipiunt tempora, sed constituunt nec expectandum habent oratorem, dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed saepe ultro admonent atque alio transgredientem revocant et festinare se testantur.

20. Quis nunc feret oratorem de infirmitate valitudinis suae praefantem? qualia sunt fere principia Corvini. quis quinque in Verrem libros expectabit? quis de exceptione et

directa (recta *Novák*, detrita *E. Wolff*) | dicendi directa *b* 1 aliud scripsi: illud 4 ac] et *b* 5 iste *X* | imperitissimarum, *emend. Muretus* 6 laudi dabatur *cE* 8 narrationum *Spengel* | multa idem 9 aliud *om. C* 11 adoratus libri, sed *E m. post. et b² corr.* | videtur *BYE*, sed *E corr.* 12 inserere *b* 13 ferebantur *BE* | erat *BYE* 16 in corona *Ursinus*; in contione *Helmreich*; videtur ἀπις basilicarum, in quibus iudicia centumviralia habebantur, significari | quin *Muretus*: qui 17 etsi] si *Acidalius* 18 [ge]neribus *b* 20 vi *om. B, supra v. add. b* | iure et *YE*: iure aut *X* 21 et accipiunt *cE* | expectantem *X* 26 f'antem (quod fortasse est fabulante) *C* 27 de supra v. add. *b, om. reliqui*

formula perpetietur illa immensa volumina, quae pro M. Tulio aut Aulo Caecina legimus? praecurrit hoc tempore iudex dicentem et nisi aut cursu argumentorum aut colore sententiarum aut nitore et cultu descriptionum invitatus et corruptus est, aversatur [dicentem]. vulgus quoque adsistentium et adfluens et vagus auditor adsuevit iam exigere laetitiam et pulchritudinem orationis, nec magis perfert in iudiciis tristem et impexam antiquitatem, quam si quis in scaena Rosci aut Turpionis Ambivii exprimere gestus velit. iam vero iuvenes et in ipsa studiorum incude positi, qui profectus sui causa oratores sectantur, non solum audire, sed etiam referre domum aliquid illustre et dignum memoria volunt traduntque in vicem ac saepe in colonias ac provincias suas scribunt, sive sensus aliquis arguta et brevi sententia effulsit, sive locus exquisito et poetico cultu enituit. exigitur enim iam ab oratore etiam poeticus decor, non Accii aut Pacuvii veterno inquinatus, sed ex Horatii et Virgilii et Lucani sacrario prolatus. horum igitur auribus et iudiciis optemperans nostrorum oratorum aetas pulchrior et ornatior extitit. neque ideo minus efficaces sunt orationes nostrae, quia ad aures iudicantium cum voluptate perveniunt. quid enim, si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi caemento et informibus tegulis extruuntur, sed marmore nitent et auro radiantur?

21. Equidem fatebor vobis simpliciter me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere. nec unum de populo, Canutium aut Attium, <dico, ne quid loquar> de Furnio et Toranio quique alii in eodem

1 ista X, sed corr. b² 2 aut] et b 3 dicentes X, sed corr. b²
 5 aduersatur YE | [dicentem] Schele 8 scena E: scenam reliqui
 Q. Roscii Bötticher 9 Ambivii Lipsius: aut Ambivii ([aut Ambivii] Ritter) 11 nec solum X | adire YE, sed in E corr m. post.
 13 et provincias be | suis con. Halm 14 sensus Muretus: in suis
 exercetur e
 15 exigitur Lips.: exigetur c, exercitur B, exercetur bCE | enim om. Y 24 radiant Lat. Latinus 27 Canutium I. Fr. Gronov.: Canuti b², ganuti BeE, sanuti bC | Attium Michaelis: Atti libri, nisi quod Acti E (Arrium I. Fr. Gronov.) | dico, ne quid loquar supplevit Iohn, alii alia 28 toranio b: coranio reliqui | quique

valitudinario haec ossa et hanc maciem probant: ipse mihi Calvus, cum unum et viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in una aut altera oratiuncula satis facit. nec dissentire ceteros ab hoc meo iudicio video; quotus enim quisque Calvi in Asicium aut in Drusum legit? at hercule in omnium studiosorum 5 manibus versantur accusationes quae in Vatinium inscribuntur, ac praecipue secunda ex his oratio; est enim (et) verbis ornata et sententiis, auribus iudicum accommodata, ut scias ipsum quoque Calvum intellexisse quid melius esset, nec voluntatem ei, quo (minus) sublimius et cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse. quid? ex Caelianis orationibus nempe eae placent, sive universae sive partes earum, in quibus nitorem et altitudinem horum temporum agnoscimus. sordes autem [regulae] verborum et hians compositio et inconditi sensus redolent antiquitatem; nec quemquam adeo 15 antiquarium puto, ut Caelium ex ea parte laudet qua antiquus est. concedamus sane C. Caesari, ut propter magnitudinem cogitationum et occupationes rerum minus in eloquentia effecerit, quam divinum eius ingenium postulabat, tam hercule quam Brutum philosophiae suae relinquamus; nam in orationibus 20 minorem esse fama sua etiam admiratores eius fatentur. nisi forte quisquam aut Caesaris pro Decidio Samnite aut Bruti pro Deiotaro rege ceterosque eiusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui et carmina eorundem miratur;

alii *Lips.*: quique alios *X*, alios *Y*, que alios *E*, aliosque qui *Michaelis* (quosque alios . . . haec macies probant *L. Fr. Gronov.*, quibus verbis esse aut post alios aut post valitudinario inscendum esse *Halm* contiecit, quique alios in e. v. ob h. o. et hanc m. probant *Vahlen*) 1 praebent *Ritter*, produnt *Acidalius*, praeferunt *E. Wolff* 3 aut *Put.*: et 4 Calvi ista in *Schulting*, *Broterius* accusationes ex versu 6 huc transposuit | Asicium *E*: Asitium reliqui 5 omnium *Acidalius*: hominum 6 inscribuntur *Lipsius*: scribuntur *e*, conscribuntur *reliqui* 7 iis *b* | et post enim inserui 10 quo minus *Halm*: quo (quin *Put.*) 11 ac] et *E* 12 nonne *Heumann* | universae sive partes earum *Pithoeus*: universa parte serum 14 regulae *bC*, del. *b*², regule *B*, illae *c*, ille *E* (reliquae *Sorof*, hercule *Ribbeck* quondam) 18 eloquentiam *Y* 22 num forte *Classen*, nec fere *Gronovius* | Decidio *Iohn*: Decio (cf. *Ann. IV 13* *Carsius* pro *Carsidius*) 24 teporis *Lipsius*: temporis | mirantur *b*

fecerunt enim et carmina et in bybliothecas rettulerunt, non melius quam Cicero, sed felicius, quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, quamquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios et Appios studuisse. 5 Pacuvium certe et Accium non solum tragoediis sed etiam orationibus suis expressit; adeo durus et siccus est. oratio autem, sicut corpus hominis, ea demum pulchra est, in qua non eminent venae nec ossa numerantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet membra et exurgit toris ipsosque ner- 10 vos rubor tegit et decor commendat. nolo Corvinum insequi, quia nec per ipsum stetit quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret; videmus enim, quam iudicio eius vis aut animi aut ingenii suffecerit.

22. Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum aequalibus suis fuit, quae mihi vobiscum est. illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat; nec ulla re magis eiusdem aetatis oratores praecurrit quam iudicio. primus enim excoluit orationem, primus et verbis delectum adhibuit et compositioni artem, locos quoque laetiores attentavit et quasdam sententias invenit, utique in iis orationibus, quas iam senior et iuxta finem vitae composuit, id est postquam magis profecerat usuque et experimentis didicerat quod optimum dicendi genus esset. nam priores eius orationes non carent vitiis antiquitatis: lentus est in principiis, 25 longus in narrationibus, otiosus circa excessus; tarde commovetur, raro incalescit; pauci sensus apte et cum quodam lumine terminantur. nihil excerpere, nihil referre possis, et velut in rudi aedificio firmus sane paries et duraturus, sed non satis expolitus et splendens. ego autem oratorem, sicut locupletem

1 bybliothecas]sic b 2 qui istos X, corr. b² 5 in tragoediis Ritter 10 rubore BYE, robur b² | decore Lipsius 11 nec X; non YE 12 videmus enim Böhrens: viderimus (et videmus Acidalius) | quam b²: inquam XY, in quantum E 13 vis animi E 17 oratores aetatis eiusdem X 19 dilectum E | lectiores atque etiam latiores b² 21 senior iam YEb² 23 esset E: est reliqui 26 apte et Acidalius: opt. et B, opt. . . . . et b, optet e, opti et C, optet . . . . E (apte cadunt et Michaelis, apte et ut oportet Vahlen) 27 et est velut Böhrens 29 paries est et Gudeman

ac lautum patrem familiae, non eo tantum volo tecto tegi quod imbre ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet; non ea solum instrui suppellectile quae necessariis usibus sufficiat, sed sit in apparatu eius et aurum et gemmae, ut sumere in manus et aspicere saepius libeat. quaedam vero 5
procul arceantur ut iam oblitterata et olentia: nullum sit verbum velut rubigine infectum, nulli sensus tarda et inertis structura in morem annalium componantur; fugiet foedam et insulsam scurrilitatem, variet compositionem nec omnes clausulas uno et eodem modo determinet. 10

23. Nolo irridere rotam Fortunae et ius verri-
num et illud tertio quoque sensu in omnibus orationibus pro
sententia positum esse videatur. nam et haec invitus
rettuli et plura omisi, quae tamen sola mirantur atque ex-
primunt ii, qui se antiquos oratores vocant. neminem nomi- 15
nabo, genus hominum significasse contentus; sed vobis uti-
que versantur ante oculos isti, qui Lucilium pro Horatio et
Lucretium pro Virgilio legunt, quibus eloquentia Aufidi Bassi
aut Servilii Noniani ex comparatione Sisennae aut Varronis
sordet, qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt 20
[oderunt], Calvi mirantur; quos more prisco apud iudicem
fabulantes non auditores sequuntur, non populus audit, vix
denique litigator perpetitur: adeo maesti et inculti illam
ipsam quam iactant sanitatem non firmitate, sed ieiunio con-
sequuntur. porro ne in corpore quidem validitudinem medici 25
probant, quae animi anxietate contingit; parum est aegrum
non esse: fortem et laetum et alacrem volo. prope abest ab
infirmirate, in quo sola sanitas laudatur. vos vero, <viri> diser-

1 lautum *Lipsius*: laudatum 3 suppellectili *Y* 5 et] ut *YE* |
libeat *Rud. Agricola*: liceat 6 arcentur, *em. Lipsius* | exoleta
Acidalius, obsoleta *alii*, antiquitatem olentia *ego olim* | ut nul-
lum *C* 7 velut *Rhenanus*: vel (quod *b*, sed *corr.*) 8 fugiet *Y*
10 terminet *U* 11 Vetrinum *X* 12 istud *X*, sed *corr.* *b*² 13 inui-
tatus *libri*, sed *b* *corr.* 15 vocant *Lipsius*: uocabant (uocitant
Schurzfleisch) 17 isti *del b*², *om. U*, illi *Halm* 18 Aufidi *E*: tui
fidi *Xc*, cui fidi *C* 21 [oderunt] *Heumann*, et oderunt *b* *corr.* | *L.*
Aelii Nipperdey 23 istam *X*, *corr.* *b*² 24 non firmitate *Acidalius*:
infirmiratem *YE*, infirmiratemque *X* 26 animi] nimia *I. H. A.*
Schulze, cum *coni. Michaelis* 28 viri *add. Acidalius*

tissimi, ut potestis, ut facitis, illustrate saeculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. nam et te, Messalla, video laetissima quaeque antiquorum imitantem, et vos, Materne ac Secunde, ita gravitati sensuum nitorem et cultum verborum
 5 miscetis, ea electio inventionis, is ordo rerum, ea, quotiens causa poscit, ubertas, ea, quotiens permittit, brevitatis, is compositionis decor, ea sententiarum planitas est, sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis, ut etiam si nostra iudicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri.

24. Quae cum Aper dixisset, 'agnoscitisne' inquit Materne 'vim et ardorem Apri nostri? quo torrente, quo impetu saeculum nostrum defendit! quam copiose ac varie vexavit antiquos! quanto non solum ingenio ac spiritu, sed
 15 etiam eruditione et arte ab ipsis mutuatus est per quae mox ipsos incesset! tuum tamen, Messalla, promissum immutasse non debet. neque enim defensorem antiquorum exigimus nec quemquam nostrum, quamquam modo laudati sumus, iis quos insectatus est Aper comparamus. ac ne ipse
 20 quidem ita sentit, sed more vetere et a nostris philosophis saepe celebrato sumpsit sibi contra dicendi partes. igitur exprome nobis non laudationem antiquorum (satis enim illos fama sua laudat), sed causas cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus, cum praesertim centum et viginti annos
 25 ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit.'

25. Tum Messalla: 'sequar praescriptam a te, Materne, formam; neque enim diu contra dicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam

2 lectissima *b*² 5 rerum ea *Wopkens*: rerum et 6 permittit *Spengel*: permittitur 7 plenitas *C et b corr.*, gravitas *Schulting*
 15 illis *Halm* 18 nostrum *Acidalius*: nostrorum (nostrorum temporum *coni. Halm*) 20 veteri, *em. Ritter, cf. 19 et 28* | uestris *YE*, [nostris] *Muretus*, veteribus *Nipperdey* 22 istos *X, corr. b*² | illos et

sua laudant *U* 23 in *om. X* 24 recesserimus *E*: recessimus, ut *vid., c*, recessimus *XC* | *C* et *X C* 25 [effici] *Roersch* | colligitur *Y* 27 praescriptam a te *XC*: perscriptam et *c*, et prescriptam *E*
 28 primus *E*

parum proprie antiqui vocarentur, quos satis constat ante centum annos fuisse. mihi autem de vocabulo pugna non est; sive illos antiquos sive maiores sive quo alio mavult nomine appellet, dum modo in confesso sit eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. ne illi quidem parti sermonis eius repugno, quo minus fatear plures formas dicendi etiam iisdem saeculis, nedum diversis extitisse. sed quo modo inter Atticos oratores primae Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Aeschines et Hyperides et Lysias et Lycurgus optinent, omnium tamen concessu haec oratorum aetas maxime probatur, sic apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum disertos antecessit, Calvus autem et Asinius et Caesar et Caelius et Brutus iure et prioribus et sequentibus anteponuntur. nec refert quod inter se specie differunt, cum genere consentiant. adstrictior Calvus, nervosior Asinius, splendidior Caesar, amarior Caelius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero: omnes tamen eandem sanitatem eloquentiae <prae se> ferunt, ut si omnium pariter libros in manum sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quandam iudicii ac voluntatis similitudinem et cognationem. nam quod invicem se obtractaverunt et sunt aliqua epistulis eorum inserta, ex quibus mutua malignitas detegitur, non est oratorum vitium, sed hominum. nam et Calvum et Asinium et ipsum Cicero-nem credo solitos [et invidere] et livere et ceteris humanae

1 constaret *cE* 3 istos *X* 5 istorum *X*, corr. *b*² 6 quominus fatear *Halm quondam*: si cominus (comminus; quominus *b*²) fateatur *libri*, nisi quod fatear *E*; qua quasi convictus fatetur *idem Halm*, qua scilicet cominus nisus fatetur *Ioh. Müller*, qua fatetur *Novák*, quin omnes fatemur *Acidalius*, alii *alia* 9 [autem] *Ritter* | [et *Lysias*] *Usener* 10 tamen *Gudeman*: autem | consensu *UV* 11 sic *b*²: sicut *libri* 13 iure *b*²: si vere *libri* 15 differunt *Halm*: differant | adstrictior *Acidalius*: at strictior 16 nervosior *Meiser*: nōosior *X*, numerosior *YE* 17 valentior et plenior et vehementior *E* 18 sanctitatem, *em. Rhenanus* 19 prae se ferunt *scripsi*: serunt (ferunt *b*², praeferunt *Acidalius*) 20 scias *b*: sciam *reliqui* 21 cogitationem, *em. Beroaldus* 22 se del. *Nipperdey* 25 solitos esse invidere *Halm quondam* | [et invidere] *Nipperdey* (et invicem livere *Bährens*) | livore *Ritter*

infirmitatis vitiis affici; solum inter hos arbitror Brutum non malignitate nec invidia, sed simpliciter et ingenue iudicium animi sui detexisse. an ille Ciceroni invideret, qui mihi videtur ne Caesari quidem invidisse? quod ad Servium Galbam
 5 et C. Laelium attinet et si quos alios antiquiorum (Aper) agitare non destitit, non exigit defensorem, cum fatear quaedam eloquentiae eorum ut nascenti adhuc nec satis adultae defuisse.

26. Ceterum si omissio optimo illo et perfectissimo genere eloquentiae eligenda sit forma dicendi, malim hercle
 10 C. Gracchi impetum aut L. Crassi maturitatem quam calami-
 stros Maecenatis aut tinnitus Gallionis: adeo melius est orationem vel hirta toga induere quam fucatis et meretriciis vestibus insignire. neque enim oratorius iste, immo hercle
 15 ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores ita utuntur, ut lascivia verborum et levitate sententiarum et licentia compositionis histrionales modos exprimant. quodque vix auditu fas esse debeat, laudis et gloriae et ingenii loco plerique iactant cantari saltarique
 20 commentarios suos. unde oritur illa foeda et praepostera, sed tamen frequens [sicut his clam et] exclamatio, ut oratores nostri tenere dicere, histriones diserte saltare dicantur. equidem non negaverim Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si iis comparetur, qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quamquam in magna
 25 parte librorum suorum plus bilis habeat quam sanguinis; primus enim contempto ordine rerum, omissa modestia ac pu-

1 Brutum *Put.*: utrum *BYE*, verum *b* 2 invidia detrectasse sed *Ribbeck* 5 C. Caelium *c*, C. Carbonem *Classen* | antiquorum, *em. Peder Voss* | Aper *add. idem* 6 desistit *Beroaldus* | exigunt *Bötticher* 9 optimo *U*: opimo *reliqui* 11 duritatem *Knaut* 12 orationem (*mutatam in oratorem*) *U*: oratorem *reliqui* (oratorum vel hirtam togam induere quam fucatis se et *F. Polle*) 16 auctores *b*, auctores *B*, oratores *Ritter* 18 debet *Bährens*, debet *Muretus* 21 *verba* sicut his clam (*dam . . . E*, *cta Y*) et *ex glossemate orta esse docuit Iohn* (sicut scitis, laus et *Orelli*, sicut scitis, clausula et *Dryander*, sicut scitis, faventium *Halm*, quibusdam *Rhenanus*, si dis placet *ego quondam, alii alia* 22 temere, *em. Lipsius* 24 nominare Aper noster *E* 26 bilis *Wopkens*: vis

dore verborum, ipsis etiam quibus utitur armis incompositus et studio feriendi plerumque deiectus, non pugnat, sed rixatur. ceterum, ut dixi, sequentibus comparatus et varietate eruditionis et lepore urbanitatis et ipsarum virum robore multum ceteros superat, quorum neminem Aper nominare et velut in aciem educere sustinuit. ego autem expectabam, ut incusato Asinio et Caelio et Calvo aliud nobis agmen produceret plurisque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Caesari, singulis deinde singulos opponeremus. nunc detrectasse nominatim antiquos oratores contentus neminem sequentium laudare ausus est nisi in publicum et in commune, veritus credo, ne multos offenderet, si paucos excerpisset. quotus enim quisque scholasticorum non hac sua persuasione fruitur, ut se ante Ciceronem numeret, sed plane post Gabinianum? at ego non verebor nominare singulos, quo facilius propositis exemplis appareat, quibus gradibus fracta sit et deminuta eloquentia.²

27. 'Parce' inquit Maternus 'et potius exolve promissum. neque enim hoc colligi desideramus, disertiores esse antiquos, quod apud me quidem in confesso est, sed causas exquirimus, quas te solitum tractare paulo ante <dixisti>, plane mitior et eloquentiae temporum nostrorum minus iratus, antequam te Aper offenderet maiores tuos lacessendo.'

'Non sum' inquit 'offensus Aprī disputatione, nec mea

2 studiis, em. *Rhenanus* | deuectus *Y*, detectus *Lipsius*
 5 cunctos *Bährens*, eos *Halm* 6 vult *X*, sed *b* corr. 7 incurato
bC, in Curato *B* 8 certo *B* 9 Ciceroni, alium Bruto, alium Caesari
Spengel 10 nunc *Rhenanus*: non 12 ueritum, em. *Lipsius*
 13 offenderet] laederet *b* | excerpisset *C*, excepisset *Pithoeus*
 15 etsi plane *R. Schöll*, etsi sit plane *Bährens* 17 fracta *b*: freta
BYE | diminuta *BE*, dimunuta *b* 19 Parce scripsi: Aparte *C* ac
 supra *v. Be*, Apparate *Xc*, Aperte *E* 20 hoc *eE*: hec *X*, hec *C*
 21 me quidem *b*: me equidem reliqui 22 dixisti inseruit *Lipsius*,
 dixisti, tum quidem *Haase*, dixisti, cum esses *Schopen* (dixisti,
 paulo ante *Halm*) | mitior et eloquentiae *Schele*: mitiore eloquentia et
 23 minus iratus *C. F. W. Nissen*: miratus iratus 24 incessendo
Heumann 25 Aprī *Orelli*: a prima (Aprī illa, Aprī nostri, Aprī mei
coni. al.) | nec mea scripsi: nam et *XC*, nam nec *eE*, nec *Put.*, nec iam
Halm

vos offendi decebit, si quid forte aures vestras perstringat, cum sciatis hanc esse eius modi sermonum legem, iudicium animi citra damnum affectus proferre.²

5 'Perge' inquit Maternus 'et cum de antiquis loquaris, utere antiqua libertate, <a> qua vel magis degeneravimus quam ab eloquentia.'

28. Et Messalla 'non reconditas, Materne, causas requiris nec aut tibi ipsi aut huic Secundo vel huic Apro ignotas, sed aperiam, si mihi partes assignatis proferendi in
10 medium quae omnes sentimus. quis enim ignorat et eloquentiam et ceteras artes descivisse ab illa vetere gloria non inopia hominum, sed desidia iuventutis et neglegentia parentum et inscientia praecipientium et oblivione moris antiqui? quae mala primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, iam
15 in provincias manant. quamquam vestra vobis notiora sunt: ego de urbe et his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quae natos statim excipiunt et per singulos aetatis gradus cumulantur, si prius de severitate ac disciplina maiorum circa educandos formandosque liberos pauca praedixero. nam pri-
20 dem suus cuique filius, ex casta parente natus, non in cella emptae nutricis, sed <in> gremio ac sinu matris educabatur, cuius praecipua laus erat tueri domum et inservire liberis. eligebatur autem maior aliqua natu propinqua, cuius probatis spectatisque moribus omnis eiusdem familiae suboles com-
25 mitteretur; coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu neque facere quod inhonestum factu videretur. ac non

1 perstringit *cE*, perstrigit *C*, perstringet *Lipsius* 4 et *om.*
XC 5 a *add.* *b²* 7 Et *YE*: Qui *X*, *Tū b² supra v.* 9 sed aperiam *Traube*: etiam *libri, nisi quod Etenim iam c* (sed tamen dicam *Ritschl*) 12 hominum] ingeniorum *Fr. Jacob*, temporum *Steuding*, praemiorum *Helmreich* 15 in *om.* *BY* 16 iis *b*, huius *Spengel*, eius *Meiser* 18 de *b²*: a 19 nam *Weissenborn*: iam 20 cella *Put*: cellam *XcE*, cella *C*, cellula *Bährens* 21 in *addidi* 22 post liberis posuit *Bernhardy* verba ac non . . . accepimus (*v.* 26—309,5), *Sauppe* sic . . . accepimus (*v.* 309, 2—5) 23 eligebatur autem] aut eligebatur *Meiser*, elig. saltem *Ribbeck* 24 soboles 25 dicere *E* (*s supra v. add. m. post.*): discere *XY*, sed *c et b² corr.*

studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum sanctitate quadam ac verecundia temperabat. sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Caesaris, sic Atiam Augusti matrem praeuisse educationibus ac produxisse principes liberos accepimus. quae disciplina ac severitas eo pertinebat, ut sincera et integra et nullis pravitatibus detorta unius cuiusque natura toto statim pectore arriperet artes honestas et, sive ad rem militarem sive ad iuris scientiam sive ad eloquentiae studium inclinasset, id solum ageret, id universum hauriret.

29. At nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae, cui adiungitur unus aut alter ex omnibus servis, plerumque vilissimus nec cuiquam serio ministerio accommodatus. horum fabulis et erroribus teneri statim et rudes animi imbuuntur; nec quisquam in tota domo pensi habet, quid coram infante domino aut dicat aut faciat. quin etiam ipsi parentes non probitati neque modestiae parvulos assuefaciunt, sed lasciviae et dicacitati, per quae paulatim impudentia irrepit et sui alienique contemptus. iam vero propria et peculiaria huius urbis vitia paene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantum loci bonis artibus relinquit? quotum quemque invenies qui domi quicquam aliud loquatur? quos alios adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intravimus? ne prae-

1 post puerorum *Peter* add. mater 2 temperabant *Bährens*
 3 Atiam *Ernesti*: Acciam *BYE*, actiam *b* 4 [matrem] *Sauppe*
 6 nullis *Rhenanus*: in nullis 8 rem *Y* (artem *e* corr.) *E*: om. *X*
 (militarem rem *coni. Halm*) 14 moribus *discipulus Classeni*, sermonibus *Cornelissen*, cf. *Minuc. Fel. 23* | et uirides (uiles *c*, uires *C* et *c* supra *v.*, uides *E* in lacuna *m. post.*) teneri libri; et uirides *del. b²*; *diltographiam esse verborum* et rudes facile *apparet* (virides statim et teneri *Gudeman*, virides statim et rudes *Knaut*, et vitiis teneri statim et rudes *Eckstein*) 17 non probitati

^{nec}
Bährens et Vahlen: improbitati *E*, improbitati *B*, nec improbitati *C*, nec improbitati *e*, nec probitati *b* 18 dicacitati *b* corr. *ex* bibacitati: bibacitati *reliqui* 23 relinquitur *Y* | inuenires *X*, corr. *b²* 25 ne *I. Fr. Gronov.*: nec.

ceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent; colligunt enim discipulos non severitate disciplinae nec ingenii experimento, sed ambitione salutationum et illecebris adulationis.

5 30. Transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis parum laboratur: nec in auctoribus cognoscendis nec in evolvenda antiquitate nec in notitia vel rerum vel hominum vel temporum satis operae insumitur. sed expetuntur quos rhetoras vocant; quorum professio quando primum in
10 hanc urbem introducta sit quamque nullam apud maiores nostros auctoritatem habuerit, statim dicturus referam necesse est animum ad eam disciplinam, qua usos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor et quotidiana meditatio et in omni genere studiorum assiduae exercitationes
15 ipsorum etiam continentur libris. notus est vobis utique Ciceronis liber, qui Brutus inscribitur, in cuius extrema parte (nam prior commemorationem veterum oratorum habet) sua initia, suos gradus, suae eloquentiae velut quandam educationem refert: se apud Q. Mucium ius civile didicisse, apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes philosophiae partes penitus hausisse; neque iis doctoribus contentum, quorum ei copia in urbe contigerat, Achaiam quoque et Asiam peragrasse, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. itaque hercule in libris Ciceronis depre-
25 hendere licet non geometriae, non musicae, non grammaticae, non denique ullius ingenuae artis scientiam ei defuisse. ille dialecticae subtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus causasque cognoverat. ita est enim, optimi

1 ullam quidem crebriorem (*mut. ex crebriores*) *b*, ullas quidem crebriores *b*² 7 notitiam *libri*, *corr. b et E* 9 uocatis *X*, *sed corr.* 10 introducta est, quam nullam *Usener* 11 habuit *B* | dicturus *Jo Fr. Gronovius*: de curiis *XY*, decurrens *E* (*ex glossemate* 'de curis antiquorum oratorum' *ortum esse con.* *Helmreich*) | dicam. prius *Acilalius* 12 quo ausos *BcE*, quo ausos *C* 14 exercitationes *E*: exercitationis *XY*, *sed b corr.* 15 vobis *Rhenanus*: nobis 19 refert *corr. b.*: referre *XYE* 20 Diodorum *XCE* 26 artis ingenuae *X* 27 iste *ter X*, *sed corr. b*² 28 motus] ortus *Peertkamp*

virī, ita: ex multa eruditione et plurimis artibus et omnium rerum scientia exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia; neque oratoris vis et facultas, sicut ceterae artes, certarum rerum angustis et brevibus terminis cluditur, sed is est orator, qui de omni quaestione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit.

31. Hoc sibi illi veteres persuaserant, ad hoc efficiendum intellegebant opus esse non ut in rhetorum scholis declamarent nec ut fictis nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis linguam modo et vocem exercerent, sed ut iis artibus pectus impleant, in quibus de bonis ac malis, de honesto et turpi, de iusto et iniusto disputatur; haec enim est oratori subiecta ad dicendum materia. nam in iudiciis fere de aequitate, in deliberationibus <de utilitate, in laudationibus> de honestate disserimus, ita <tamen> ut plerumque haec ipsa in vicem misceantur: de quibus copiose et varie et ornate nemo dicere potest, nisi qui cognovit naturam humanam et vim virtutum pravitatemque vitiorum et intellectum eorum, quae nec in virtutibus nec in vitiis numerantur. ex his fontibus etiam illa profluunt, ut facilius iram iudicis vel instiget vel leniat, qui scit quid ira, et promptius ad miserationem impellat, qui scit quid sit misericordia et quibus animi motibus concitetur. in his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive apud cupidos sive apud iuvidentes sive apud tristes sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum et, prout cuiusque natura postulabit, adhibebit manum et temperabit orationem, parato omni instrumento et ad

1 ita est; ex *Gudeman* 2 ista *X* 3 ceterae artes, certarum scripsi: ceterarum 4 clauditur *E* 8 hec (ante sibi) *B*, hec *bC* 11 exercerent *bE*: exercent reliqui | ut *Put.*: ut in | iis *c*: his *XE*, hiis *C* 12 et malis *C* 13 est enim *YE* 14 ad dicendum subiecta *E* 15 de util. in laudat. *supplevit Ursinus* 16 tamen *add. Acidalius* (sed ita *con. idem*) | ipsa *om. X* 19 habet *add. Schopen* post intellectum, *post et alii* | neque . . . neque *C* 20 in ante vitiis *om. X* 21 ista *X*, *corr. b²* 22 ira et *F. Jacob*: irae *bc*, ire *BE*, ira *C* (sit ira *Lipsius*, ira sit *Pithoeus*) | ad *cE*: et *XC* 24 versatur 27 cuiusque causae natura *ego olim* | postulauerit *cE*

omnem usum reposito. sunt apud quos adstrictum et collectum et singula statim argumenta concludens dicendi genus plus fidei meretur: apud hos dedisse operam dialecticae proficiet. alios fusa et aequabilis et ex communibus ducta sensibus oratio magis delectat: ad hos permovendos mutuabimur a Peripateticis aptos et in omnem disputationem paratos iam locos. dabunt Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon iucunditatem; ne Epicuri quidem et Metrodori honestas quasdam exclamationes assumere iisque, prout res 10 poscit, uti alienum erit oratori. neque enim sapientem informamus neque Stoicorum comitem, sed eum qui quasdam artes haurire, omnes libare debet. ideoque et iuris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant et grammatica musica geometria imbuebantur; incidunt enim causae, plurimae quidem ac paene omnes, quibus iuris notitia desideratur, pleraeque autem, in quibus haec quoque scientia 15 requiritur.

32. Nec quisquam respondeat sufficere, ut ad tempus simplex quiddam et uniforme doceamur. primum enim aliter 20 utimur propriis, aliter commodatis, longeque interesse manifestum est, possideat quis quae profert an mutuetur. deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat atque ubi minime credas eminent et excellit. idque non doctus modo et prudens auditor, sed etiam populus intellegit ac 25 statim ita laude prosequitur, ut legitime studuisse, ut per omnes eloquentiae numeros isse, ut denique oratorem esse

1 omnem orationem *X*, sed corr. *b* 3 fidei *Put.*: fidem 4 aequalis scripsi: aequalis 5 promouendos *X*, commouedos *C* 6 aper-
tos *O* 10 poscet *Pithoeus* 11 nec *cE* | comitem *Vahlen coll.*
Plin. N. H. praef. § 22 (qui locus non plane similis est): citem *B*,
artē *b*, civitatem *YE* et *b²* in marg (civem *Döderlein*) 12 haurire
Lipsius: audire | libare *Bekker*: liberaliter (libare leviter *Sittig*,
qui quas dicebam artes haurire omnes liberaliter debet *ego olim*) |
civilis *om. b* 13 grammaticae musicae et geometriae (-ice vel ice *YE*
et corr. *X*), em. *Rhenanus*, et del. *Wesenberg* 14 plurimae . . . . de-
sideratur et autem v. 16 del. *Schöne* 15 in quibus *Meiser* 16 ple-
raeque *b²*, ut *vid.*: plerumque | quoque *om. X* 18 sufficeret
19 enim *Rhenanus*: autem 25 ita] iam *b* | ut (*ante legit.*) *B corr.*:
aut 26 isse *c*: isse et *XC*, isset *E*

fateatur; quem non posse aliter existere nec extitisse unquam confirmo nisi eum, qui tamquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit. quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum huius quoque quotidiani sermonis foeda ac pudenda vitia deprehendantur, ut ignorent leges, non teneant senatus consulta, ius civitatis ultro derideant, sapientiae vero studium et praecepta prudentium penitus reformident: in paucissimos sensus et angustas sententias detrudunt eloquentiam velut expulsam regno suo, ut quae olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore, paene dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiiis discatur. ego hanc primam et praecipuam causam arbitror, cur in tantum ab eloquentia antiquorum oratorum recesserimus. si testes desiderantur, quos potiores nominabo quam apud Graecos Demosthenem, quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse memoriae proditum est? et Cicero his, ut opinor, verbis refert, quicquid in eloquentia effecerit, id se non rhetorum <officinis>, sed Academiae spatiis consecutum. sunt aliae causae, magnae et graves, quas a vobis aperiri aequum est, quoniam quidem ego iam meum munus explevi et, quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi, quos, si forte haec audierint, certum habeo dicturos me, dum iuris et philosophiae scientiam tamquam oratori necessariam laudo, ineptiis meis plausisse.⁷

33. Et Maternus 'mihi quidem' inquit 'susceptum a te munus adeo peregrisse nondum videris, ut inchoasse tantum et

1 alium *ego olim*, [aliter] *Norák* | neque *cE* 5 huius quoque *Halm*: ius (vel nis) quoque (quaevis *ego olim*) 6 non *YE*: nec *X* 7 civitatis] civile dictis *Ribbeck*, civile autem *Bährens* 9 detrudunt *C*: detrudant *reliqui* 14 ego hanc *X*: ergo hanc *YE* (hanc *ego Gudeman*) | arbitror cur *Put.*: arbitratu *BE*, arbitratus *b*, arbitror *Y* 16 recessimus *b* 18 et apud nos Ciceronem, qui his *ego olim* 20 non in *Acidalius* | officinis *suppl. Haase ex. Cic. Or. 12*, scholis *Bährens* 22 a *add. b vel b2*: om. *reliqui* 24 quos *Pilhoeus*: quod | audierint *b* 28 inchoasse *Be*

velut vestigia ac liniamenta quaedam ostendisse videaris. nam quibus (artibus) instrui veteres oratores soliti sint, dixisti differentiamque nostrae desidiae et inscientiae adversus acerrima et fecundissima eorum studia demonstrasti: cetera exspecto, ut quem ad modum ex te didici, quid aut illi scierint aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus iuvenes iam et forum ingressuri confirmare et alere ingenia sua soliti sint. neque enim solum arte et scientia, sed longe magis facultate et (usu) eloquentiam contineri nec tu puto abnuēs et hi significare vultu videntur.²

Deinde cum Aper quoque et Secundus idem adnuissent, Messalla quasi rursus incipiens: 'quoniam initia et semina veteris eloquentiae satis demonstrasse videor docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudiri soliti sint, persequar nunc exercitationes eorum. quamquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot tam reconditas, tam varias res potest, nisi ut scientiae meditatio, meditationi facultas, facultati usus [eloquentiae] accedat. per quae colligitur eandem esse rationem et percipiendi quae proferas et proferendi quae perceperis. sed si cui obscuriora haec videntur isque scientiam ab exercitatione separat, illud certe concedet, instructum et plenum his artibus animum longe paratiorem ad eas exercitationes venturum, quae propriae esse oratorum videntur.

34. Ergo apud maiores nostros iuvenis ille, qui foro et

2 artibus add. Schopen (rebus Gudeman) 3 scientiae, em. Rhenanus 5 quid XC: quod cE | scirent, em. Schurzfleisch 7 et iam Ernesti | ingressi Y | conformare Cornelissen 8 solum Dronke: dum (tantum Ritter) | inscientia XE 9 usu add. Tyrwhitt | eloquentia, em. Rhenanus 10 hi idem: ii 11 item E 13 uideor corr. b: uidetur XYE 14 persequar corr. b: persequor XYE 16 tam reconditas Muretus: aut reconditas XY, reconditas aut b², et . . . aut reconditas E 17 tamque varias Halm (tam reconditas aut varias Böhrens, alii alia) | [ut] Acidalius 18 usus idem: uis | [eloquentiae] Sauppe 20 percipis X 21 illud cEb²: istud X, id C 23 paratiorem Lipsius: paratū b, pate B, parate CE, aperte c 24 esse oratorum Agricola: et ornaturum XC, et ornaturum c, ornaturum E, circa oratorium b² in marg.

eloquentiae parabatur, imbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studiis deducebatur a patre vel a propinquis ad eum oratorem, qui principem in civitate locum optinebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse sive in iudiciis sive in contionibus adsuescebat, ita ut altercationes quoque exciperet et iurgiis interesset utque sic dixerim, pugnare in proelio disceret. magnus ex hoc usus, multum constantiae, plurimum iudicii iuvenibus statim contingebat, in media luce studentibus atque inter ipsa discrimina, ubi nemo impune stulte aliquid aut contrarie dicit, quo minus et iudex respuat et adversarius exprobet, ipsi denique advocati aspernentur. igitur vera statim et incorrupta eloquentia imbuebantur; et quamquam unum sequerentur, tamen omnes eiusdem aetatis patronos in plurimis et causis et iudiciis cognoscebant; habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex qua facile deprehenderent, quid in quoque vel probaretur vel displiceret. ita nec praeceptor deerat, optimus quidem et electissimus, qui faciem eloquentiae, non imaginem praestaret, nec adversarii et aemuli ferro, non rudibus dimicantes, nec auditorium semper plenum, semper novum ex invidis et faventibus, ut <nec male> nec bene dicta dissimularentur. scitis enim magnam illam et duraturam eloquentiae famam non minus in diversis subselliis parari quam <in> suis; inde quin immo constantius surgere, ibi fidelius corroborari. atque hercule sub eius modi praeceptoribus iuvenis ille, de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator iudiciorum, eruditus et assuefactus alienis experimentis, cui quotidie audienti no-

1 praeparabatur *Ritter* 6 excipere . . . interesse, *em. Bekker*
 7 magnos libri, *sed b corr.* 8 multumque *b, sed que del. b²* 10 impune *del. Norák* 16 populi et *E, fortasse recte* | ex quo *Meiser*
 18 optimus ille quidem *Bährens* 20 rudibus *P. Faber: sudibus* | nec *Schele: sed* 21 s. nouum, s. plenum *c* 22 nec male *add. Agricola post ut, post bene Pithoeus, nec minus bene post bene ego olim*
 (nec bene nec secus dicta *Schopen*) | bene] breuiter *c* | ut nec bene dicta ignorarentur nec male dicta dissimularentur *Sauppe* | dissimularentur *b: dissimularent reliqui* 24 in *addidi*

tae leges, non novi iudicum vultus, frequens in oculis consuetudo contionum, saepe cognitae populi aures, sive accusationem susceperat sive defensionem, solus statim et unus cuicumque causae par erat. nono decimo aetatis anno L.
 5 Crassus C. Carbonem, uno et vicesimo Caesar Dolabellam, altero et vicesimo Asinius Pollio C. Catonem, non multum aetate antecedens Calvus Vatinius iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus.

35. At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scholas
 10 istorum, qui rhetores vocantur, quos paulo ante Ciceronis tempora extitisse nec placuisse maioribus nostris ex eo manifestum est, quod a Crasso et Domitio censoribus cludere, ut ait Cicero, ludum impudentiae iussi sunt. sed ut dicere institueram, deducuntur in scholas, (in) quibus non
 15 facile dixerim utrumne locus ipse an condiscipuli an genus studiorum plus mali ingeniis afferant. nam in loco nihil reverentiae est, in quem nemo nisi aequae imperitus intrat; in condiscipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros et adolescentuli inter adolescentulos pari securitate et dicant et
 20 audiantur; ipsae vero exercitationes magna ex parte contrariae. nempe enim duo genera materiarum apud rhetoras tractantur, suasoriae et controversiae. ex his suasoriae quidem tamquam plane leviores et minus prudentiae exigentes pueris delegantur, controversiae robustioribus adsignantur, quales, per fidem, et quam incredibiliter composita
 25 eae! sequitur autem, ut materiae abhorrenti a veritate declamatio quoque adhibeatur. sic fit ut tyrannidarum prae-

4 nono decimo] uno et vicesimo *Nipperdey* 5 uno] tertio *Pichena* 7 his *E* 8 hodie quoque *X* 9 scholas istorum *Haupt*: seni (se in *cE*, sem *C*, scenam *b*, sed cenam *b*² in *litura*) scholasticorum 12 a *Michaelis*: *M.* | Crasso] Claudio *X*, sed corr. | claudere *CE* 14 in *add. Schurzfleisch* 16 adferat *Gudeman* 17 est (*rel* scilicet) *Acidalius*: sed (ut *John*, del. *Ernesti*) | intret *Nipperdey* 19 securitate audiantur et dicant *E*, sed verba transposuit 21 rhetores *bC* 22 iis *c* 23 quidem *b*², ut *vid.*: quid et si *XE*, quod etsi *C*, quidem etsi *c*, quod tuentur *Vahlen* et *John* 24 delegantur *b*²: delegantur 25 perfidie *X* 27 post quoque alii aliud *suppleverunt*, *venit* similis, par, eadem, vana

mia aut vitiatarum electiones aut pestilentiae remedia aut incesta matrum aut quicquid in schola quotidie agitur, in foro vel raro vel numquam, ingentibus verbis prosequantur: cum ad veros iudices ventum * * *

36. * * * rem cogitaret, nihil humile, nihil abiectum 5 eloqui poterat. magna eloquentia, sicut flamma, materia alitur et motibus excitatur et urendo clarescit. eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. nam etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quae composita et quieta et beata re publica tribui fas erat, 10 tamen illa perturbatione ac licentia plura sibi assequi videbantur, cum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo persuadere poterat. hinc leges assiduae et populare nomen, hinc contiones magistratum paene pernoctantium in rostris, hinc 15 accusationes potentium reorum et assignatae etiam domibus inimicitiae, hinc procerum factiones et assidua senatus adversus plebem certamina. quae singula etsi distrahebant rem publicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam et magnis cumulare praemiis videbantur, quia quanto 20 quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores assequeretur, tanto magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiae, plus auctoritatis apud patres, plus notitiae ac nominis apud plebem parabat. hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant, hos 25 ituri in provincias magistratus reverebantur, hos reversi colabant, hos et praeturae et consulatus vocare ultro videban-

1 ac vitiatarum aut *E* 2 quicquid aliud *ego olim* 3 prosequantur *Wolff*: prosequuntur *XEc et cod. Hersfeld. teste Decembrio*, prosequimur *C*, persequantur *Put.* 4 ventum] 'post haec deficient sex folia' *Decembrio*, 'hic desunt sex pagellae' *B in marg. ac similiter b et E; in Y lacuna est* 5 cogitaret *Halm*: cogitant *X*, cogitare *YE et Decembrio* | nihil . . . nihil *YE et Decembrio*: nihil . . . uel *X* | abiectum . . . humile *Decembrio* 10 nefas *ego olim* 11 illi *Gutmann* | assequi potuisse videbuntur *ego olim* 13 persuaderi, *em. Heumann* 16 reorum *b*: rerum *BYE*, sed in *c* corr. *m. post.*, virorum *Walther* 20 stimulare *Cornelissen coll. c. 37 in.* 22 quanto *E* 24 parabat *b²*: probabat // 27 et ante praeturae *om. C*

- tur, hi ne privati quidem sine potestate erant, cum et populum et senatum consilio et auctoritate regerent. quin immo sibi ipsi persuaserant neminem sine eloquentia aut assequi posse in civitate aut tueri conspicuum et eminentem locum.
- 5 nec mirum, cum etiam inviti ad populum producerentur, cum parum esset in senatu breviter censere, nisi quis ingenio et eloquentia sententiam suam tueretur, cum in aliquam invidiam aut crimen vocati sua voce respondendum haberent, cum testimonia quoque in <iudiciis> publicis non absentes nec
- 10 per tabellam dare, sed coram et praesentes dicere cogentur. ita ad summa eloquentiae praemia magna etiam necessitas accedebat, et quo modo disertum haberi pulchrum et gloriosum, sic contra mutum et elinguem videri deforme habebatur.
- 15 37. Ergo non minus rubore quam praemiis stimulabantur, ne clientulorum loco potius quam patronorum numerarentur, ne traditae a maioribus necessitudines ad alios transirent, ne tamquam inertes et non suffecturi honoribus aut non impetrarent aut impetratos male tuerentur. nescio an
- 20 venerint in manus vestras haec vetera, quae et in antiquariorum bybliothecis adhuc manent et cum maxime a Muciano contrahuntur, ac iam undecim, ut opinor, Actorum libris et tribus Epistularum composita et edita sunt. ex his intellegi potest Cn. Pompeium et M. Crassum non viribus modo et armis, sed ingenio quoque et oratione valuisse; Lentulos et
- 25 Metellos et Lucullos et Curiones et ceteram procerum manum multum in his studiis operae curaeque posuisse, nec

2 cogentur b 3 ipsi om. b, (quin omnes sibi persuaserant *coni. Halm*) 6 censere nec probaretur nisi qui *Ritschl* | quis *Lipsius*: qui 7 tuerentur b (vel b²) 8 respondere b² 9 iudiciis *hic add. Cu- iacius*, post publicis *Agricola*, publicis in iudiciis *mutavit Heu- mann* 12 quo modo . . . sic *Acidalius*: commoda . . . sed 15 stipulabantur (stipulabatur C), *em. Rhenanus* 16 loco om. *EV*, unde id vocabulum post patronorum ponendum esse *conicias*, ubi in *V* lacuna est 17 transissent, *em. Lipsius* 18 honores *Schopen* 20 vetera volumina quae *ego olim* | et om. C | in ante antiq. om. b | antiquariorum *Schurxfleisch*: antiquorum 21 et nunc b² 23 iis c 26 Metellos et *Yb²*: Metellos sed et *XE*; sed et b in marg. quod del. b²

quemquam illis temporibus magnam potentiam sine aliqua eloquentia consecutum. his accedebat splendor reorum et magnitudo causarum, quae et ipsa plurimum eloquentiae praestant. nam multum interest, utrumne de furto aut formula et interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitorum, 5 de expilatis sociis et civibus trucidatis. quae mala sicut non accidere melius est isque optimus civitatis status habendus est, in quo nihil tale patimur, ita cum acciderent, ingentem eloquentiae materiam subministrabant. crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram et il- 10 lustrem orationem efficere potest nisi qui causam parem invenit. non, opinor, Demosthenem orationes illustrant, quas adversus tutores suos composuit, nec Ciceronem magnum oratorem P. Quintius defensus aut Licinius Archias faciunt: Catilina et Milo et Verres et Antonius hanc illi famam cir- 15 cumdederunt; non quia tanti fuerit rei publicae malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent, sed, ut subinde admoneo, quaestionis meminerimus sciamusque nos de ea re loqui, quae facilius turbidis et inquietis temporibus existit. quis ignorat utilius ac melius esse frui 20 pace quam bello vexari? plures tamen bonos proeliatos bella quam pax ferunt. similis eloquentiae condicio. nam quo saepius steterit tamquam in acie quoque plures et intulerit ictus et exceperit quoque maiores adversarios acrioresque pugnas sibi ipsa desumpserit, tanto altior et excelsior 25 et illis nobilitata discriminibus in ore hominum agit, quo-

2 accedat *Y* 3 curarum *X*, sed corr. *b*² 4 praestabant *B*, corr. ead. *m*. 6 de expilatis *Y*: expilatis *XE*, aut expilatis *Gudemann* | civibus *Puteolanus*: comitibus 7 habendus est *X*: habendus *cE*, est habendus *C* 14 archia *E* 16 fuerit *A. F. Nissen*: fuit | rei publicae *Heumann*: r. p. *b*, rēpubca *B*, rem p. *YE* 19 nos *om. b* 20 existit *cod. Vat. 2964* (sed mut. in extitit): extitit reliqui 23 quo quis saepius *Michaelis* 24 quoque *b*: quo reliqui | maiores adversarios acrioresque pugnas sibi ipsa *Böttcher*: maior adversarius et (eo *YE*, est et *Ritter*) acrior qui (per *c*, quicum *Latinus*) pugnas sibi ipsas (ipse *b*) 26 nobilitata *Latinus*: nobilitatus (-tis *b*, sed corr., -te *C*) libri, cf. *Halm in Mus. Rhen. 28, 501* | criminibus, *em. Lipsius*

rum ea natura est, ut securi <ipsi spectare aliena pericula> velint.

38. Transeo ad formam et consuetudinem veterum iudiciorum. quae etsi nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur et liberae comperendinationes erant et modum dicendi sibi quisque sumebat et numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. primus haec tertio consulatu Cn. Pompeius adstrinxit imposuitque veluti frenos eloquentiae, ita tamen ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud praetores gererentur; apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sint, quod maius argumentum est quam quod causae centumvirales, quae nunc primum optinent locum, adeo splendore aliorum iudiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis neque Caesaris neque Bruti neque Caelii neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Asinii, quae pro heredibus Urbiniae inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis Divi Augusti temporibus habitae, postquam longa temporum quies et continuum populi otium et assidua senatus tranquillitas et maxima principis disciplina ipsam quoque eloquentiam sicut omnia depacaverat.

39. Parvum et ridiculum fortasse videbitur quod dictu-

1 securi ipsi *Bährens*: *secura* | spectare a. pericula *supplevit Vahlen*, aliorum cernere pericula *Bährens* (ut *secura* nolint *Rhe-nanus*, ut dubia laudent, *secura* nolint *R. Agricola*, ut ancipitia, non *secura* velint *Schopen*, ut *secura* velint, periculosa mirentur *John*, alii alia) 3 [veterum] *ego olim* 4 est veritati *Agricola*: est ita erit *Xc*, est ita [est] erit *C*, est . . . *E*, extiterit *Walther* (qua etsi hanc aptiorem statueris *M. Schmidt*) | eloquentia, *em. Agricola*
 . s. horas

5 paucissimas horas *A*: paucissimas horas s. e, paucissimas *B*,

paucissimas *bC*, paucissimas *E* (paucissimas perorare horas *Halm*)

7 dicendo *bYE*, quod tuetur *John*, in dicendo *Gudeman* 9 hic *X*

14 aliquorum *X* 18 Urbiniae *Lipsius*: urbine *b*, Vruię *BE*, Vruię

Y | scribuntur *E* 21 maximi *YE*, maxime *Haase* 22 onia depa-

caverat *B*, omnia deparaverat *b*, omnia alia pacaverat *Y*, alia omnia pacaverat *E* 23 videbitur *Ursinus*: videtur (videatur *Orelli*)

rus sum, dicam tamen, vel ideo ut rideatur. quantum humili-
tatis putamus eloquentiae attulisse paenulas istas, quibus
adstricti et velut inclusi cum iudicibus fabulamur? quantum
virium detraxisse orationi auditoria et tabularia credimus, in
quibus iam fere plurimae causae explicantur? nam quo mo- 6
do nobiles equos cursus et spatia probant, sic est aliquis
oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti ferantur,
debilitatur ac frangitur eloquentia. ipsam quin immo curam
et diligentis stili anxietatem contrariam experimur, quia saepe
interrogat iudex, quando incipias, et ex interrogatione eius 10
incipiendum est, frequenter probationibus et testibus silen-
tium [patronus] indicit. unus inter haec dicenti aut alter
adsistit, et res velut in solitudine agitur. oratori autem cla-
more plausuque opus est et velut quodam teatro; qualia
quotidie antiquis oratoribus contingebant, cum tot pariter ac 15
tam nobiles forum coartarent, cum clientelae quoque ac tribus
et municipiorum etiam legationes ac pars Italiae pericli-
tantibus adsisteret, cum in plerisque iudiciis crederet popu-
lus Romanus sua interesse quid iudicaretur. satis constat C.
Cornelium et M. Scaurum et T. Milonem et L. Bestiam et P. 20
Vatinium concursu totius civitatis et accusatos et defensos,
ut frigidissimos quoque oratores ipsa certantis populi studia
excitare et incendere potuerint. itaque hercule eius modi
libri extant, ut ipsi quoque qui egerunt non aliis magis ora-
tionibus censeantur. 25

40. Iam vero contiones assiduae et datum ius potentis-
simum quemque vexandi atque ipsa inimicitiarum gloria,
cum se plurimi disertorum ne a P. quidem Scipione aut (L.)
Sulla aut Cn. Pompeio abstinerent et ad incessendos princi-

quam
1 ridear X 10 quando *Put.*: quando X, quam quando Y (*in c. s.*
s. causam
cām s. l. add. m. post.), quam E | incipias B (causam quando inci-
pias *Bekker*) 12 patronus *seclus. Ritter*, protinus *Nolte*, praetor
Orelli, ultro *Halm*, impatiens *Haupt*, importunus *Weissenborn*, post
alter *colloc. E. Wolff* 16 nobiles (advocati) *Urlichs* 17 et] ac b
18 assisterent *Rhenanus* 24 legerunt et 25 accendantur ego olim
28 L. add. *Ritter*

pes viros, ut est natura invidiae, populi quoque ut histriones auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant! * *

Non de otiosa et quieta re loquimur et quae probitate et
 5 modestia gaudeat, sed est magna illa et notabilis eloquentia alumna licentiae, quam stulti libertatem vocant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine severitate, contumax, temeraria, arrogans, quae in bene constitutis civitatibus non oritur. quem enim oratorem Lacedaemonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum
 10 severissima disciplina et severissimae leges traduntur. ne Macedonum quidem ac Persarum aut ullius gentis, quae certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, plurimi Athenienses oratores extiterunt, apud quos omnia
 15 populus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. nostra quoque civitas, donec erravit, donec se partibus et dissensionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in iudiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratum modus, tulit
 20 sine dubio valentiorum eloquentiam, sicut indomitus ager habet quasdam herbas laetiores. sed nec tanti rei publicae Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur et leges, nec bene famam eloquentiae Cicero tali exitu pensavit.

41. Sic quoque quod superest antiqui oratoribus fori

1 ut (post quoque) *Haase*: et (ceu *Schurxfleisch*) | histriones quoque populi auribus *deleto* et *Acidalius*, populi poetae quoque et histriones auribus *Vahlen*, populi quoque pronis ut histriones auribus *E. Wolff* 2 auribus] plausibus *Haase* | uterentur] adularentur vel blandirentur *Michaelis* 3 lacunam indicavit *Heumann* 4 non enim de *Muretus* 6 vocant *Heumann*: uocabant (vocitant *Hess*) 8 severitate *det.*: seruitute (veritate *Steiner*) 10 accipimus *XE* 11 sanctissimae leges *Schele* | ne *C*: nec reliqui 12 ac] aut *E*, fortasse recte | ullius *E*: illius reliqui 20 sicut *ed. Aldina a. 1534*, indomitus *Put.*: sicuti domitus 21 laetiores, *em. Rhenanus* | tanti *idem*: tuta 23 famam *Muretus*: formam 24 antiqui (sic iam *J. Fr. Gronovius*) oratoribus fori incerta coniectura *Spengel*: antiquis oratoribus forum (horum *cE*) libri, ex antiquis oratoribus *Ritter*, antiquorum oratoribus honorum *Steuding* (operum *Halm*), antiqui oratoribus horum temporum *Bährens*

non emendatae nec usque ad votum compositae civitatis argumentum est. quis enim nos advocat nisi aut nocens aut miser? quod municipium in clientelam nostram venit, nisi quod aut vicinus populus aut domestica discordia agitat? quam provinciam tuemur nisi spoliata vexataque? atqui 6 melius fuisset non queri quam vindicari. quod si inveniretur aliqua civitas, in qua nemo peccaret, supervacuus esset inter innocentes orator sicut inter sanos medicus. quo modo tamen minimum usus minimumque profectus ars medentis habet in iis gentibus, quae firmissima valitudine ac saluberrimis 10 corporibus utuntur, sic minor oratorum honor obscuriorque gloria est inter bonos mores et in obsequium regentis paratos. quid enim opus est longis in senatu sententiis, cum optimi cito consentiant? quid multis apud populum contionibus, cum de re publica non imperiti et multi deliberent, 15 sed sapientissimus et unus? quid voluntariis accusationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? quid invidiosis et excedentibus modum defensionibus, cum clementia cognoscentis obviam periclitantibus eat? credite, optimi et in quantum opus est disertissimi viri, si aut vos prioribus saeculis aut 20 illi, quos miramur, his nati essent, ac deus aliquis vitas ac [vestra] tempora repente mutasset, nec vobis summa illa laus et gloria in eloquentia neque illis modus et temperamentum defuisset: nunc, quoniam nemo eodem tempore assequi potest magnam famam et magnam quietem, bono saeculi sui 25 quisque citra obtrectationem alterius utatur.'

---

1 emendatae *Lipsius*: emendare 2 quis enim *cE*: Quidem quod nemo *B*, quid enim quod nemo *b*, quis enim quidem quod nemo *C* 3 clientelam *Pithoeus*: civitatem 9 tamen *YE*: inde *X* (enim *Heumann*, autem *Michaelis*) 10 his *EO* 11 honor *Orelli*: horum (nostrorum *Michaelis*, *om. Rhenanus*) | obscurior *cE* 14 optima, *em. Rhenanus* 19 et quantum in vobis est *Cornelissen* 20 aut (post saeculis) et *Wagener* 21 illi *Halm*: isti | ac deus] aut deus *A*, ut coniecit *Wagener* | vitas et *E* 22 [vestra] *Halm* ([vitas ac vestra] *Schöne*, vitas vestras ac tempora *Bekker*, vitas ac tempora vestra *Haase*, vetera ac vestra tempora *ego olim*) 26 post utatur in *c* sunt viginti fere puncta, quasi lacuna indicetur

42. Finierat Maternus, cum Messalla: 'erant quibus contra dicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi iam dies esset exactus.' 'fiet' inquit Maternus 'postea arbitrato tuo, et si qua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de iis rursus conferemus.' ac simul assurgens et Aprum complexus 'ego' inquit 'te poetis, Messalla [cum] antiquariis criminabimur.' 'at ego vos rhetoribus et scholasticis' inquit.

Cum adrisissent, discessimus.

---

4 his *CE* 6 cum *om. Put.* (autem *Weissenborn*)

Ego tantum repperi et meliusculum feci. CORNELII TACITI DE ORATORIBVS EXPLICIT FELICITER B. FINIT FINIT FINIT *b*, τελως *c*, CORNELII TACITI DE ORATOR. DIALOG' EXPL. *E*

INDEX HISTORICUS.

Numeri ad Germaniam, A ad Agricolam, O ad dialogum de oratoribus referendi sunt.

- Abnoba mons G 1
 Academia O 32
 Academicus O 30 31
 Accius poeta tragicus O 20 21
 Achaia O 30
 acta deorum G 34 Actorum libri O 37
 adulterii poena v. poena aedes v. templum
 Aeschines O 15 25
 Aestii Germaniae pop. G 45
 Afer Domitius v. Domitius
 Africanus v. Iulius, Scipio
 Agamemnon O 9
 Agricola Taciti socer A 3 ardor eius in studiis A 4 prima militia in Britannia A 5 quaestor in Asia A 6 legioni in Britannia praeponitur A 7 inter patricos adscitus A 9 Aquitaniae praeponitur ib. consul ib. Britanniae praeponitur ib. Monam insulam capit A 18 acerbus in conviciis A 22 Caledoniam penetrat A 29 Britannos vincit A 37 Romam revertitur A 40 Domitiano suspectus A 39 moritur A 43 elogium A 44
 Agrippa v. Menenius
 Agrippinensis colonia originis Germanicae G 28
 ala equitum A 37
 Albana arx Domitiani A 45
 Albis fl. G 41
 Albruna, mulier fatidica G 8
 Alci dii Germanorum G 43
 Alexander rex O 16
 Alpes Raeticae G 1
 altercatio O 34
 Ambivius v. Turpio
 ancillis Graeculis delegantur infantes Romani O 29
 Anglii Germaniae pop. G 40
 Angrivarii Germ. pop. G 33 sq.
 Annaeus Lucanus v. Lucanus
 annalium compositio O 22
 annus magnus et verus O 16
 anni divisio apud Germanos G 26
 antiquarii O 21 37 42
 MANTONIUS triumvir impugnat a Cicerone O 37
 anulus ferreus G 31
 MAper orator O 211 14 sqq. 24 27 42
 Apollo socius poetarum O 12
 Apollodorus rhetor O 19
 Appius Caecus O 18 21
 aprorum formae insigne superstitionis G 45
 Aquitania A 9
 ara Ulixis G 3
 Aravisci Pannoniae pop. G 28
 arcenum imperii H 14
 Archias v. Licinius
 argentum Britannicum A 12
 Germanis nullum G 5
 arma Germanorum G 6 Suionum sub custode G 44

- Arsacis regnum G 37
 artes civiles A 39 ludicrae O
 10 artium corruptarum causae
 O 28
 Arulenus Rusticus ob Thra-
 seam laudatum damnatus A 2 45
 Asciburgium Germaniae opp.
 in Rheni ripa G 3
 Asiae proconsules A 6 parata
 peccantibus A 6 v. etiam Achaia
 Asinius Pollio O 12 15 17 21
 25 scripta O 34 38
 Asitius O 21
 Athenienses oratores O 25 40
 Atia Augusti mater O 28
 Atilius Rufus Suriae praeses
 A 40
 Attici oratores O 18 25
 A Atticus praef. cohortis
 A 37
 Attius (?) O 21
 auditoria iudicialia O 39 re-
 citationum O 9 10
 Aufidius Bassus O 23
 auguriis patrum sacra silva
 G 39
 Augustus educatus ab Atia
 matre O 28 in locum Hirtii se
 consulem sufficit O 17 bellum
 cum Antonio H 366 Varum tris-
 que cum eo legiones amittit G 37
 coërcendos imperii terminos sua-
 det A 13 LVI annos imperat O
 17 epistolae O 13
 Aviones Germaniae pop. G 40
 avium voces et volatus G 10
 Aurelia Caesaris mater O 28
 Aurelius Scaurus G 37
 aurigae Britannorum A 12
 aurum Germanis nullum G 5
 auspicia apud Germanos G 10
 autumnus Germanis nullus
 G 26
 avunculus loco patris apud
 Germanos G 20
 Baebius Massa A 45
 balsamum nascitur in Iudaea
 G 45
 barba ex voto G 31
 barditus Germanorum G 3
 Bassus v. Aufidius, Saleius
 Bastarnae pop. G 46
 Batavi Chattorum quondam
 pop. G 29 tributorum expertes
 G 29 virtute praecipui G 29 contra
 Britannos pugnant cum gloria
 A 36
 Batavorum cohortes A 36
 LBestia O 39
 bibliothecae O 21 37
 bigati pecuniae genus G 5
 Bodotria Britanniae aestua-
 rium A 23 25
 Boihaemum G 28
 Boii Gallica gens G 28 42
 Bolanus v. Vettius
 Boresti pop. in Britannia A 38
 Boudicca Icenorum regina
 A 16
 Brigantes Britanniae pop.
 A 31 domiti a Ceriale A 17
 Britanni sexum non discer-
 nunt in imperiis A 16 ingenia
 A 11 21 arma A 36
 Britannia metallifera A 12
 eius legati A 8 14sq. clades
 A 37 situs et mores A 10sq.
 Britannica lingua G 45
 Bructeri excisi G 33
 MBrutus summus orator O 25
 38 epistolae O 18 philosophus
 O 21
 Brutus Ciceronis liber O 30
 Buri Germaniae pop. G 43
 Caecilius Metellus consul
 G 37
 A Caecina a Cicerone defensus
 O 20
 Caelius orator O 17sq. 21
 25sq. 38

- Caepio Crispinus v. Servilius
 C Caesar dictator v. Iulius.
 Caesar Augustus v. Augustus
 Caesar Tiberius v. Tiberius etc.
 C Caesaris Caligulae conatus
 adversus Germanos irriti A 13
 G 37 patrem Agricolae occidi
 iubet A 4
 Caesarum procurator A 4
 Caledonia A 10sq. 25 27 31
 Calgacus Britannorum dux A
 29sq.
 Caligula v. C Caesar Caligula
 Calvus orator O 17 18
 cantus Germanorum G 2sq.
 Britannorum A 33
 Canutius O 21
 Capua O 8
 Carbo v. Papirius
 carmina Caesaris, Bruti, Ci-
 ceronis O 21 Materni O 11 Pom-
 ponii O 13 Germanorum G 2sq.
 Carus v. Mettius
 LCassius [Longinus] a Ger-
 manis victus G 37
 Cassius Severus orator primus
 a ratione aetatis aureae discessit
 O 19 26
 Castor et Pollux G 43
 Catilina O 37
 Cato tragoedia O 2 3
 CCato O 34
 MCato O 2 10
 Cato censorius O 18
 causidicus O 1 12
 cella nutricis O 28
 centeni apud Germanos G
 6 12
 centumvirales causae libera
 rep. et sub Caesaribus O 7 38
 Cerialis Petilius Britanniae
 praeficitur A 8 Brigantes su-
 perat A 17
 Chasuarrii Germaniae pop.
 G 34
 Chatterum mores G 30 31
 Chaucorum situs et mores
 G 35
 Cheruscorum habitus et mi-
 litia G 36 inertes ac stulti vo-
 cantur G 36
 MCicero summus orator O 12
 15 cum aequalibus certat O 22
 eius carmina O 21 locus ex eius
 Hortensio O 16 mors O 17 24 40
 vitia O 18 liber Brutus O 30
 orationum censura O 22 25 37
 praeceptores O 30 32 obtrecta-
 tores O 18
 Cilnius v. Maecenas
 Cimbri Germaniae pop. G 37
 Civica proconsul Asiae occi-
 ditur A 42
 Claudius Drusus v. Drusus
 Claudius
 TiClaudius Britannos domat
 A 13 quattuordecim annos regnat
 O 17
 clavus v. latus clavus
 clientelae O 3 36 39
 Clota aestuarium A 23
 Cocceius Nerva imperator v.
 Nerva
 Cogidumnus Britanniae rex
 A 14
 comae rutilae Germanorum
 G 4 A 11
 comites principum Germano-
 rum G 13sq.
 comitia, ambitus 142s O 37
 commentarii rhetorum O 23
 26
 comperendinationes libe-
 rae fuere ante Caesares O 38
 concilia Germanorum G 6 12
 13
 congiarium plebi datum O 17
 coniugales dei G 18
 coniuges in proliis G 7 18
 controversiae scholasticae O
 14 31 35
 conventus ac iudicia A 9

- contubernia ducum A 5
 convivium Germanorum G 22
 Cornelia Gracchorum mater
 O 28
 CCornelius O 39
 Cornelius Sulla dictator v.
 L. Sulla
 Cornelius Tacitus Agricolae
 filiam uxorem duxit A 9
 corpora tincta Hariorum G 43
 clarorum virorum certis lignis a
 Germanis cremata G 27
 Corvinus v. Messala
 Cotini Germ. populus G 43
 Cottiae Alpes v. Alpes
 coturnus 1131 O 10
 covinnarii A 35sq. cf. A 12
 LCrassus orator O 18 26 34
 censor rhetoras Latinos ludum
 claudere iussit O 35
 MCrassus (triumvir) oratione
 valuit O 37 caesus a Parthis G 37
 Cretensium leges O 40 Cre-
 tensis nullus orator O 40
 crinem obliquare G 38 torti
 crines A 11
 Crispus v. Vibius
 Curiatius Maternus v. Mater-
 nus
 Curiones O 37

 Dacia A 41
 Daci G 1
 Danuvius fl. G 1 29 41sq.
 December O 17
 Decius (Decidius?) Samnis O 21
 decumates agri G 29
 Deiotarus O 21
 Demosthenes O 12 15 16 25
 32 37
 deus regnator omnium apud
 Semnones G 39 Germanorum G 9
 coniugales G 18 lacu abluuntur
 G 40 deorum simulacra G 9
 ADidius Gallus Britanniae le-
 gatus A 14
 dierum spatia apud Britannos
 A 12 trans Suionas G 45
 Diodotus Stoicus O 30
 discus O 10
 Dolabella O 34
 Domitia Decidiana Agricolae
 uxor A 6
 Domitiani licentia A 7 falsus
 e Germania triumphus A 39 an-
 xius erga duces insignes ib. prae-
 ceptis in iram A 42 rem publi-
 cam exhaurit A 44 multas no-
 bilium caedes perpetrat A 45
 Domitius LCrassi collega in
 censura O 35
 Domitius Afer O 13 15
 Domitius tragodia O 3
 dona apud Germanos G 15
 templorum requisita A 6
 dos apud Germanos a marito
 oblata G 18
 Drusus accusatus a Calvo O 21
 Drusus Oceanum tentat G 34
 Dulgubnii Germaniae pop.
 G 34

 educatio liberorum apud Ro-
 manos O 28 apud Germanos G 20
 elegi O 10
 Ephesus O 15
 Epicurus O 31
 epigrammata O 10
 Eprius Marcellus acri elo-
 quentia O 5
 equorum praesagia apud Ger-
 manos G 10
 equus bellator G 14
 Etiones Germanorum pop.
 G 46
 Eudoses Germaniae pop. G 40
 Euripides O 12

 Fabius Iustus O 1
 Fabius Rusticus historicus
 A 10
 Faustus v. Annius

femina apud Sironas dominatur G 45 in honore apud Germanos G 8

Fenni pop. G 46

ferarum imagines apud Germanos pro signis G 7 pellibus Germ. amicti G 17

Flavius v. Vespasianus

formula O 20 37

Foroiuliensis colonia A 4

Forum Iulium v. Foroiuliensis colonia

Fosi Germaniae pop. G 36

framea G 6 11 13 14 18 24

Frisii A 28 maiores et minores G 34

frumenti ex fr. potus Germanis G 23 exactio in Britannia A 19

Furnius O 21

Gabinianus orator O 26

Gaianarum expeditionum ludibrium G 37

SerGalba Agricolam ad dona templorum recognoscenda eligit A 6

SerGalba orator O 18 25

Galli a Germanis expulsi G 2 in Germaniam transgressi G 28 29 in bellis floruerunt A 11 Gallorum inertia G 28 A 11 studia A 21

Gallica lingua G 43 mare A 24

Gallio v. Iunius

Gallus v. Didius

Gambrivii G 2

geometria O 30 31

Germaniae fines G 1 vocabulum G 2 terrarum discrimina G 5 frons G 42 metallorum inopia G 5 secretiora G 41 sinus G 37

Germani indigenae G 2 Germanorum arma G 6 armenta

G 9 anni distributio G 26 bella cum Romanis diuturna G 37 computationes G 22 inertia G 45 consultationum mos G 11 dii G 9 domus G 16 nullae urbes ib. educatio liberorum G 20 feminae G 7 8 17—19 fatidicae pleraeque habitae pro deabus G 8 funera et sepulchra G 27 heredes G 20 hospitalitas G 21 liberalitas G 15 magistratum electio G 12 militiae studium G 14 migrationes G 28 poenarum diversitas G 12 proceritas corporum G 4 regum et ducum potestas G 7 signa in bellis imagines ferarum G 7 spectacula G 24 vetus libertas G 37 vestitus et matrimonia G 17 18 lingua G 43 46 vini intemperantia G 23 sepultura G 27 usura ignota G 26

Germanica origo G 28 A 11 glaesum Germanis succinum G 45

Gotones Germ. pop. G 44

Gracchi v. Sempronii

Graeciludicras artes non spernunt O 10 eorum litterae G 3 comitas A 4

Graeculi O 3 Graeculae ancillae O 29

Graii O 15

grammatica O 30 31

Graupius Britanniae mons A 29

Harri Germ. pop. G 43

Helisii G 43

Hellusii Germaniae pop. G 46

Helvaeones Germ. pop. G 43

Helvetii Gallica gens G 28

Helvidii Prisci patria, origo, ingenium O 5 ab Herennio laudatur A 2

- Helvidius Prisci f. sub Domitiano in carcerem ducitur A 45
 Hercules a Germanis colitur G 9 virorum fortium primus G 3 columnae G 34 omne magnificentum tribuitur G 34
 Hercynia silva G 28 saltus G 30
 Herennius Senecio A 2 occisus A 45
 heres Caesar ex parte nuncupatus A 43
 Hermagoras rhetor aetate Augusti O 19
 Herminones Germaniae pop. G 2
 Hermunduri Germ. pop. G 41 sq.
 heroicum carmen O 10
 Hiberi in Britanniam transgressi A 11
 Hibernia insula A 24
 Hirtius consul occiditur 110 O 17
 histrionum fautores O 29
 Homerus O 12
 Horatius O 20 Lucilio postpositus O 23
 Hortensius, liber Ciceronis O 16
 hospitium apud Germanos G 21
 hostiae humanae G 9 39
 Hyperides O 12 16 25

 Iaso O 9
 Ingaevones G 2
 interdictum O 37
 Intimilium A 7
 Isidi Suebi sacrificant G 9
 Istaevones Germ. pop. G 2
 Iulia Procilla Agricolae mater A 4 ab Othonis militibus occisa A 7
 Iulius Africanus orator O 14sq.
 Iulius Agricola v. Agricola
- Iulius Caesar summus auctor de rebus Gallicis G 28 primus cum exercitu Britanniam ingreditur A 13 Germanos fundit G 37 orator O 17 21 25 38 Dolabelam accusat O 34 educatio O 28 Iulius Frontinus Britanniae legatus A 17
 Iulius Graecinus Agricolae pater A 4
 Iulius Secundus orator O 2sq. 14sq. 23 28 33
 Junii Gallionis tinnitus O 26
 M. Iunius Silanus accusari iustus A 4
 Iunius mensis A 44
 ius civile O 30 31 civitatis O 32 coercendi G 11 hospitis G 21 successionis G 32 Verri-num O 23

 Lacedaemonii eloquentiam contemnunt O 40
 lacus secretus Germanorum G 40
 Claelius orator O 25
 Laertes Ulixis pater G 3
 Langobardi in bello strenui G 40
 Latini oratores O 17
 latus clavus O 7
 laureatae litterae A 18
 legati consulares A 7 praetorii A 7
 legio nona (Hispana) A 26
 vicesima (Valeria Victrix) A 7
 legiones Varianae G 37
 Lemovii Germ. pop. G 44
 Lentuli eloquentiae studiosi O 37
 liberorum educatio Romae, apud Germanos v. educatio ibi numerum finire flagitium G 19
 liberti apud Germanos G 2
 ex secretioribus ministeriis A 40

- Liburnicae naves A 28 Li-
 burna G 9
 Licinius v. Mucianus
 Licinius Archias O 37
 limes imperii G 29 A 41
 Linus Thebanus O 12
 litterae Graecae in Germania
 G 3
 TLivius historicus A 10
 Longobardi v. Langobardi
 Lucanus Annaeus Melae f.
 poeta O 20
 Lucilius poeta O 23
 Lucretius poeta O 23
 Luculli eloquentiae dediti
 O 37
 lucus Semnonum G 39 Naha-
 narvalorum G 43 sacri Germa-
 norum G 7 9
 ludicrum apud Germanos
 G 24
 Lugii G 43
 Lycurgus orator O 25
 Lysias O 12 25

 Macedo v. Philippus
 Macedones oratoribus carent
 O 40
 Maecenatis Cilnii calamistri
 O 36
 CnMallius G 37
 Manimi Germaniae pop. G 43
 Mannus Tuistonis f. G 2
 Marcellus v. Eprius
 Marcomani Germ. pop. G
 42 sq.
 mare pigrum G 45 A 10 no-
 vissimum A 10 ignotum G 17
 rubrum A 12 Britann. A 10 Gal-
 licum A 24 nostrum A 24 Pon-
 ticum G 1 Suebicum G 45
 margarita Oceani A 12
 mariti iudicium in uxorem
 apud Germanos G 19
 CMarius Cimbro in Italia de-
 vicit G 37
 Marobodui Sueborum regis
 nobile genus G 42
 Mars Germanorum deus G 9
 Marsi Germaniae populus G 2
 Marsigni Germ. pop. G 43
 Massa Baebius v. Baebius
 Massilia studiorum sedes ac
 magistra A 4
 mater deum G 45
 Maternus (Curiatius) poeta
 O 2 11 orator O 23 oratio eius
 O 11—14 disputationem regit
 O 27 absolvit O 42
 matrimonia severa apud Ger-
 manos G 17
 Mattiaci Germ. pop. G 29
 Mauricus v. Iunius
 Maximus v. Trebellius
 Medea Materni O 3 Ovidii
 O 12
 Menenius Agrippa orator O
 17 21
 Mercurius Germanorum deus
 G 9
 Messala Corvinus orator O 17
 20 21 in quo Cicerone melior
 O 18
 Messala Vipstanus v. Vipsta-
 nus
 Messalini atroces sententiae
 A 45
 Messalinus v. Valerius
 Metelli studiosi eloquentiae
 O 37
 Metrodorus O 31
 Mettius Carus accusator A 45
 Milo O 37 39
 Moenus Germaniae fl. G 28
 Moesia A 41
 Mona insula A 14 18
 Muciani potentia in urbe A 7
 libros contrahit et edit O 37
 QMucius praeceptor Ciceronis
 O 30
 multa apud Germanos G 12

- Musae O 13
 musica O 30 31
 Mytilenae O 15
- Nahanarvali Germ. pop. G 43
 Naristi (al. Varisti) Germ. pop.
 G 42
 naves pari utrimque prora
 G 44
 Nemetes Germ. pop. G 28
 nemus castum G 40
 Nero v. Tiberius Nero
 Nero Materni fabula(?) O 11
 Nerthum colunt Germani G 40
 Nerva principatum ac liber-
 tatem miscuit A 3
 Nerva v. Traianus
 Nervii Germanicam originem
 affectant G 28
 Nestor O 16
 Nicetes Sacerdos O 15
 Nicostrati robor O 10
 noctes, non dies Germani
 computant G 11
 nonanus (miles) A 26
 Noricum G 5
 novus homo O 7
 Nuitones Germ. populus G 40
 numeri militares A 18
 nuptiarum solemnia cf. ma-
 trimonium
 nutrices O 28 nullae Germa-
 nis G 20
- Occidens G 45 A 30
 Oceanus septentrionalis G 1
 exterior G 17 Britannici natura
 A 10 fretum Oceani A 40
 oracula versibus loquebantur
 O 12
 oratio Calgaci A 30 Iulii
 Agricolae A 33
 orator nullus apud Lacedae-
 monios, Cretenses, Macedonas
 O 40 inter innocentes super-
- vacuus O 41 boni descriptio O
 22 30 oratorum et poetarum
 comparatio O 4
 orbitas captata O 6 eius pre-
 tia G 20
 Orcades insulae A 10
 Ordovices caeduntur A 18
 Oriens infra Ventidium de-
 iectus G 37
 Orpheus O 12
 Osi Germaniae pop. G 28 43
 Postorius Scapula bello egre-
 gius A 14 partem insulae in pro-
 vinciam redigit ib.
 Othoni breve imperium O 17
 Othoniana classis A 7
 Ovidius O 12
- Pacorus Parthorum rex G 37
 Pacuvius poeta O 20 sq.
 paenulae oratorum O 39
 Paetus Thrasea v. Thrasea
 Palatium A 40
 Pannonia A 41 Germaniae
 finitima G 5 28 lingua G 43
 Pansa consul O 17
 Papius Carbo victus a Ger-
 manis G 37
 CPapius Carbo orator O 18
 accusatus a Crasso O 34
 parricidarum poenae v. poena
 Parthi caesi a Ventidio G 37
 fluitans vestis G 17
 Paulinus v. Suetonius
 pecunia Germanorum G 5
 QPediis O 17
 Peripatetici O 31
 Persae O 40
 Petilius Cerialis v. Cerialis
 Petronius Turpilianus in Bri-
 tanniam missus A 16
 Peucini Germaniae pop. G 46
 phalerae G 15
 Philippus Macedo O 16
 Philo Academicus O 30
 Plato O 31

- APlautius Britanniae legatus
 A 14
 poena adulterii G 19 homicidii G 21 poenae apud Germanos G 12
 Poeni G 37
 poetarum et oratorum comparatio O 4 genera et discrimina O 10
 Pollux G 43
 CnPompeius Magnus O 38 40 oratione valuit O 37
 PPomponius Secundus carminum gloria excellit O 13
 Ponticum mare v. mare pontificatus A 9
 Porcius Cato v. Cato
 portae castrorum A 26
 principes apud Germanos G 11sq. 22
 Priscus v. Helvidius
 Priscus consul A 44
 procuratores Caesarum A 4 Aquitaniae A 9 equestris nobilitas est A 4
 provinciae A 6 42
 provincialis parsimonia A 4
 publicanorum immodestia G 29
 Quadi Germaniae pop. G 42 43
 quaestores provincias sortiti A 6
 PQuintius a Cicerone defensus O 37
 Raeti vicini Germanis G 1
 Raetia G 3 41
 Raeticae Alpes G 1
 recitationum mos O 9sq.
 reges Germanorum G 7 11sq. 42 44 Britannorum A 12sq.
 instrumenta servitutis A 14 dati a Romanis G 42 mores G 44
 Rendingni pop. G 40
 Rheni fl. cursus G 1 insula G 29 ripam eius qui colant G 28 terminus imperii G 32
 rhetores O 23 30sq. 42 claudere ludum impudentiae iussi O 35
 Rhodii oratores O 40
 Romani raptores orbis A 30 a philosophia alieni A 4 lingua A 21
 Roscius histrio O 20
 Rufus v. Atilius
 Rugii Germaniae pop. G 43
 Rusticus v. Arulenus, Fabius
 PRutilius suae vitae scriptor A 1
 Sabinus v. Caelius
 sacerdotes Germanorum G 7 10 11 40 Nahanarvalorum G 43
 Sacerdos v. Nicetes
 sacrificia G 9 A 27
 saeculum quid vocetur G 19
 salarium proconsulare A 42
 Saleius Bassus poeta O 5 9sq.
 Salvius Otho Titianus Asiae proconsul A 6
 salutationum ambitio O 29
 Samnites G 37
 Sarmatae ab Osis tributum exigunt G 43 in plaustris vivunt G 46 vestis G 17
 Scapula v. Ostorius
 Scaurus v. Aurelius
 MScaurus suam vitam scribit A 1 accusatus O 39
 scholarum vitia O 35
 scholastici O 14 15 26 42
 PScipio Africanus maior ab oratoribus incessebatur O 40
 Secundus v. Iulius, Pompeius
 Semnones Suebiae pop. G 39 [Sempronii] Gracchi O 28
 eloquentia et leges O 40

- CSempronius Gracchus orator O 18 26
 Senecio v. Herennius
 September mensis A 44
 sepulchra Germanorum G 27
 serrati, pecuniae genus G 5
 servi Germanorum G 20 24 25
 40 44
 Servilius Caepio G 37
 MServilius Nonianus consul O 23
 Severus v. Cassius
 signa apud Germanos G 7
 silva Hercynia v. Hercynia
 Silures a Frontino domiti A 17 habitus A 11
 simulacra Nahanarvalis G 43
 Sisenna historicus O 23
 Sitones Germaniae pop. G 45
 solis sonus stridorque G 45
 solis fulgor per noctem aspicitur A 12
 Sophocles O 12
 sortes Germanorum G 10 sorte data provincia A 6 42
 spectaculorum unum genus apud Germanos G 24
 statua illustris A 40 statuae honor ducibus decretus A 40 statuae oratorum O 8
 Stoicus O 30sq.
 Suardones Germaniae pop. G 40
 suasoriae scholasticae O 35
 sucinum G 45
 Suebi G 2 9 38sq. 41 43 45 A 28
 Suebia G 43 46 Suebicum mare v. mare
 CSuetonius Paulinus dux diligens et moderatus A 5 prosperae res A 14sqq.
 Suevi v. Suebi
 Suiones Germaniae pop. G 44
 LSulla ab oratoribus incessitur O 40
 Suria v. Syria
 Syria provincia vacua A 40
 tabularia O 39
 Tacitus v. Cornelius
 Tanaus Britanniae aestuarium A 22
 templorum (aedes) spoliatorum dona conquisita A 6
 Tencteri Germ. pop. G 32 38
 termini imperii G 29
 Terra mater G 40
 testamentum Agricolae A 43
 nulla apud Germanos G 20 in iis principes et eorum amici heredes ex parte facti A 43
 Thebanus v. Linus
 Thrasea Paetus ab Aruleno Rustico laudatur A 2
 Thule insula A 10
 Thyestes Materni O 3 Varii O 12
 Tiberius v. Nero
 Tiberius Nero Augusti facta dictaque observat A 13 imperat annis XXIII O 17
 Tiro Ciceronis libertus O 17
 toga virilis G 13 hirta O 26
 a Britannis gestari coepta A 21
 togati O 6
 Toranius (?) O 21
 Traianus imperator G 37 imperii felicitas A 3 44
 transfugarum apud Germanos poena G 12
 Trebellius Maximus Britanniae legatus A 16 inde profugit A 16
 Treveri (Treviri) G 28
 Triboci Germ. pop. G 28
 tribus O 39
 tributorum exactio A 19
 triumphalia insignia (decus, honos, nomen, ornamenta, statua) A 40 44
 triumphus falsus A 39

- Trucculensis portus Britanniae A 38
 Tudri nobile genus G 42
 Tuisto Germanorum deus G 2
 MTullius a Cicerone defensus O 20
 Tullius v. Cicero
 Tungri Germaniae pop. G 2 cohortes A 36
 Turpilianus v. Petronius
 Turpio Ambivius O 20

 Ubii G 28 Ubiorum ara v. ara cf. Agrippinensis colonia
 Ulixes G 3 O 16
 urbes Germanis nullae G 16
 Urbiniae heredes O 38
 Usipetes vel Usipi G 32 A 28 32
 usurae Germanis ignotae G 26
 uxoribus Germani singulis contenti G 17

 Vandilii Germaniae pop. G 2
 Vangiones Germaniae pop. G 28
 Varii poetae Thyestes O 12
 Varini Germaniae pop. G 40
 Varro O 23
 Varus v. Quintilius
 Vatini fracta potentia O 11
 PVatinius accusatus a Calvo O 21 34 39
 Velaeda numinis loco habetur G 8

 vena auri G 5
 Venedi sintne Germani an Sarmatae incertum G 46
 PVentidius Pacorum interficit G 37
 Vercellae oppidum O 8
 Vergilius poeta O 12sq. 20 23
 Verres O 20 37 ius Verrinum O 23
 Verulanus Severus legatus 14 26 subsidio Tigrani missus 15 3
 Vesularius Flaccus 22s necatur 6 10
 Vespasianus Flavius a Claudio in partem rerum adsumptus A 13 liberalitas O 9 Britanniam recuperat A 17 felix principatus O 17
 vestes Germanorum G 17 triumphalis v. triumphalis
 veteranorum vexillum v. vexillum coloniae A 14
 Vettius Bolanus feroci provinciae nimis placidus A 8 caritatem loco auctoritatis acquirit A 16
 vexilla legionum A 18
 Vibius Crispus potens O 8 13
 Vipstani Messalae opinio de oratorum veterum praestantia O 14sq. 25sq. 33sq.
 AVitellii tempus imperii O 17
 vota Chattorum G 31

 Xenophontis iucunditas O 31

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
Tel, 26-68-63

F

23.802